

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ ve BELÂGATI BİLİM DALI

ARAP EDEBİYATINDA ÇOCUK ŞİİRİ

(Yüksek Lisans Tezi)

RÜMEYSA ZEYNEP UYLAŞ

İstanbul 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ ve BELÂGATI BİLİM DALI

ARAP EDEBİYATINDA ÇOCUK ŞİİRİ

(Yüksek Lisans Tezi)

RÜMEYSA ZEYNEP UYLAŞ

Danışman

PROF.DR. HALİL İBRAHİM KAÇAR

İstanbul 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı ARAP DİLİ VE BELAGATI Bilim Dalı
TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Rümeyza Zeynep Uylaş'ın ARAP EDEBİYATINDA
ÇOCUK ŞİİRİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 28.09.2017 tarih ve 2017-
28/36 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 06/10/2017

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. HALİL İBRAHİM KAÇAR
2. Jüri Üyesi	Doç. Dr. ŞÜKRAN FAZLIOĞLU
3. Jüri Üyesi	Prof. Dr. İSMAİL DURMUŞ

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Rümeyssa Zeynep Uylaş
Ana Bilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Arap Dili ve Belâgatı
Tez Danışmanı	: Prof.Dr. Halil İbrahim Kaçar
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Eylül 2017
Anahtar Kelimeler	: Arap, Çocuk Şiiri

ÖZET

ARAP EDEBİYATINDA ÇOCUK ŞİİRİ

Çocuk şiiri çocuğun zihinsel, duygusal, psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan onu edebî, sanatsal ve kültürel açıdan geliştiren seçkin bir edebi türdür. Yaratılışın başlangıcında ninni ile temelleri atılan çocuk şiiri 20. yy'dan sonra kendi ilkeleri ve özelliklerini belirledi. Çocuğa 'gelecek' olarak bakan modern pedagojik yaklaşımlar ışığında eğitsel bir bakış açısı kazandı ve özgün bir tür olarak karşımıza çıktı. et-Tahtâvî modern çocuk şiirinin ilk örneklerini yazarak sadece ülkesi Mısır'da değil tüm Arap coğrafyasında bu türün lideri oldu. Ardından Osman Celâl, Ahmed Şevkî, İbrahim el-Arab gibi Mısırlı şairlerin öncülüğünde Arap dünyasında hızla yayıldı. Çocuk şiirinin Suriye'de 1950 öncesi büyük gelişme göstermesinde o yıllarda edebiyat dünyasına hakim olan kavmi ve milli hareketlenmenin payı büyüktür. Süleyman el-İsa bir asıra yakın ömründe neredeyse çocuklara yazılmamış bir konu bırakmamıştır. Çocuk şiiri Arap coğrafyasında büyük ilgi gördü. Bu şiirler içerik olarak da oldukça zengindir. Vatan, aile, okul, hayvan, intifada ve direniş, mülteci kampları, eğitsel şiirler, mizahi şiirler, dini ve ahlaki değerler içerikli şiirler bu çalışmada ele alınmış konulardandır.

Anahtar Kelimeler: *Arap Edebiyatı, Modern Arap Edebiyatı, Arap Şiiri, Çocuk Edebiyatı, Çocuk Şiiri, Arap Edebiyatında Çocuk Şiiri*

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	:Rümeysa Zeynep Uylaş
Field	:Basic Islamic Sciences
Programme	:Prof.Dr. Halil İbrahim Kaçar
Degree Awarded and Date	:Master – September 2017
Keywords	:Arab, Children's Poetry

ABSTRACT

CHILDREN'S POETRY IN ARABIC LITERATURE

Children's poetry is a distinguished literary genre that develops artistic and cultural point and meets the mental, emotional and psychological needs of the child. Children's poetry which based on lullabies at the beginning of creation set their own principles and characteristics after the 20th century. It had an educational perspective in the light of modern pedagogical approaches that looked at the child as 'future', and came out as an original kind. Et-Tahtawi wrote the first examples of modern children's poetry, became leader of this type not only in his country, Egypt but in whole Arabic lands. Then it spread rapidly in Arab world under the leadership of Egyptian poets such as Osman Celâl, Ahmad Shawki, Ibrahim al-Arab. Children's poetry in Syria developed greatly before 1950 with influence of tribal and national movement dominated literature in whole world in these years. Solomon al-Isa did almost not leave a topic that wasn't written to children in his life nearly a hundred years. Children's poetry attracted great attention in the Arabian geography. These poems are also very rich in content. Poems that include homeland, family, school, animals, intifada and resistance, refugee camps, educational, humorous, religious and moral values are discussed in this study.

Keywords: *Arabic Literature, Modern Arabic Literature, Arabic Poetry, Children's Literature, Children's Poetry, Children's Poetry in Arabic Literature*

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
ev.	Çeviren
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
S.	Sayı
t.y.	Tarih yok
vb.	Ve benzeri

İÇİNDEKİLER

1.GİRİŞ	1
1.1. ARAP EDEBİYATI	5
1.1.1. Klasik Arap Edebiyatı.....	7
1.1.2. Modern Arap Edebiyatı	18
1.2. ARAP EDEBİYATINDA ŞİİR	25
1.2.1. Klasik Arap Şiiri	26
1.2.2. Modern Arap Şiiri.....	37
1.3. ÇOCUK EDEBİYATI.....	40
1.3.1. Çocuk Edebiyatının Tanımı	41
1.3.2. Çocuk Edebiyatının Özellikleri	44
1.3.3. Çocuk Edebiyatının Felsefesi	45
1.3.4. Çocuk Edebiyatının Hedefleri	46
2. ÇOCUK ŞİİRİNİN ÖRNEKLERİ	49
2.1. ÇOCUK EDEBİYATININ DOĞUŞU	49
2.2. 20.YY'A KADAR ARAP ÇOCUK EDEBİYATI VE ÇOCUK ŞİİRİ	56
2.3. MODERN ARAP EDEBİYATINDA ÇOCUK ŞİİRİ VE ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ	69
2.3.1. Mısır'da Çocuk Şiirine Genel Bakış	71
2.3.1.1. Ahmed Şevki'nin Kalemінде Çocuk Şiiri	83
2.3.1.2. İbrahim el-Arab'ın Kalemінде Çocuk Şiiri	91
2.3.2. Suriye'de Çocuk Şiirine Genel Bakış	94
2.3.1.2. Süleyman el-'İsa'nın Kalemінде Çocuk Şiiri	106
3. ARAP EDEBİYATINDA ÇOCUK ŞİİRİ	113
3.1. ÇOCUK ŞİİRİ.....	113
3.1.1. Çocuk Şiirinin Tanımı	113
3.1.2. Çocuk Şiirinin Hedefleri	117

3.2. ARAP EDEBİYATINDA ÇOCUK ŞİİRİNİN ÖZELLİKLERİ.....	121
3.2.1. Çocuk Şiirinin Biçimsel Özellikleri.....	121
3.2.1.1. Çocuk Şiirinde Vezin.....	121
3.2.1.2. Çocuk Şiirinde Kafiye	124
3.2.2. Çocuk Şiirinin Dil ve Üslup Özellikleri	125
3.2.3. Çocuk Şiirinin Konuları.....	129
3.2.3.1. Vatan.....	130
3.2.3.2. Aile.....	133
3.2.3.3. Okul	135
3.2.3.4. Eğitsel Şiirler	136
3.2.3.6. Mizahi Şiirler	139
3.2.3.7. Hayvan	141
3.2.3.8. İntifada ve Direniş	143
3.2.3.9. Mülteci Kampları.....	145
3.2.3.10. Dini, Manevi ve Ahlaki Değerler İçerikli Şiirler.....	145
4. SONUÇ	147
KAYNAKÇA.....	148

“Çağdaş çocuk edebiyatına ihtiyacımız var. Evlerimizi, ailelerimizi, devletlerimizi fikir işgaline karşı korumak için; kültürel, toplumsal, dini ve ahlaki işgale karşı korumak için ihtiyacımız var... Nefislerimizi ve mukaddesatımızı şeytanın dürtmelerinden korumak için var... Velhasıl güçlü bir çocuk edebiyatı, güçlülerin dünyasında yaşamayı hak eden güçlü bir ümmeti ifade eder.”¹

¹ İsmail Abdü'l-Fettâh, **Edebü'l-ettâl fi'l-âlemi'l-mu'âsır(Rü'ye nakdiyye tahfliyye)**, 1.Baskı, Asvân: Mektebetü'd-Dâri'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 2000, s.12.

1.GİRİŞ

Çocuk şiirine önem vermek bir uygarlık göstergesidir. Çocuk edebiyatıyla; eserleri, hikayeleriyle hatta çocuğun dünyasıyla ilgilenmek toplumların gelişmişliği ve kalkınmışlığı anlamına gelir. Bu edebiyat, toplumun geleceğinin inşasında da önemli bir unsurdur. Çocuk edebiyatı, çocuğun okuma isteğini tatmin eder, onun kendine güvenli ve umutlu olmasını sağlar, dilini güzelleştirir, kendisini ifade etme yeteneğini besler, bilgi düzeyini artırır. Çocuk okuduğu eser aracılığıyla sorunlarla yüzleşir. Edebiyat, sorunlara çözümler üretme kabiliyeti vererek onun ufkunu genişletir.²

Platon “De Respublica” adlı eserinde edebiyatı sanatın içinde ele almış, “edebiyatın dünyayı tıpkı bir ayna gibi yansıttığı”nı ifade etmiştir.³ Çocukla bir arada olduğunda ise o aynanın saf, berrak ve sonsuz bir hayal gücüyle donatılmış olduğu muhakkaktır. Çocuk, masumiyeti, etrafı keşfetmeye olan merak ve arzusu, sürekli artarak devam eden öğrenme isteği ile edebiyatın içinde kendi dünyasını kurar. Malumdur ki, edebiyat en derin keşiflerin, uçsuz bucaksız hayallerin mecrasıdır. Şiire gelince; özgür ve sınır tanımayan bir dünyadır. Çocuk ile şiir birlikteliği ise en renkli, en ahenkli, en macera dolu bileşimdir.

² Gassan Klas, “Kırâ’a fi dıvâni’l-ETFâli li Şâir Süleyman el-’Îsâ”, Beytu Filistin li’ş-Şi’r, Nisan 2012, http://www.ppbait.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1768:2012-04-12-11-25-51&catid=111:2012-04-01-06-29-52 (22 Eylül 2017).

³ Dilek Tüfekçi Can, “Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma: Tanımlar, Türler ve Teoriler”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi SBE, 2012), s.6.

Çocuk sevgisi nasıl evrensel bir kavram ise; çocuk nasıl dini, dili, ırkı ayırt edilmeksizin bütüncül bir algı ile algılanıyorsa çocuk edebiyatı da aynı şekilde evrenseldir.

Toplum olarak Araplarda şiir eskiden beri yaşamlarının her alanında vardır ve hayatlarından bir parça olagelmıştır. Eski Arap toplumlarında şiir öylesine gelişmişti ki yalnız şairler değil; kadın-erkek toplumun bütün bireyleri binlerce beyiti ezberlemekle kalmaz, duyguların her türlü ifadesinde irticalen şiir söyler, şairi daha yetenekli olan kabileler toplum içinde daha çok söz sahibi olur, karşılıklı manzum atışmaları harbin etkin bir türü dahi sayarlardı.

Araplar hayatlarından, dil ve kültürlerinden bir parça olan şiiri öğrenmiş ve her çağda tavsiye etmişlerdir. Ömer bin El-Hattâb “Çocuklarınıza yaygın meseller ve güzel şiirler rivayet ediniz.” diyerek şiiri teşvik etmiştir. Aynı şekilde Hişâm bin Abdilmelik, oğlunun hocasına “Ona ilk olarak Allah’ın kitabını, daha sonra Arap şairlerin güzel şiirlerini öğret.” demiştir.⁴

Arap edebiyatında çocuklar için yazılan şiirler çoktur. Birçok büyük şair çocuklar ve gençler için şiirler hatta divanlar yazmıştır. Arap şairlerin bu alana ilgisi dünyada, özellikle de Arap Dünyasında hak ettiği ilgiyi bulmuş, konuyla ilgili sayısız tez ve kitap yazılmıştır. Türkiye’de Arap şiirinin farklı dönemleri, çeşitli alanlardaki yansımaları, klasik-modern şiir yazan şairler üzerine çalışmalar yapılmasına rağmen çocuk şiiri türü olarak ihmal edilmiştir. Şüphesiz Yusuf Köşeli’nin *Arap Çocuk Edebiyatı* isimli doktora tezi bu alana bir pencere açmıştır. Ancak çocuk edebiyatını tüm türleri ile ele aldığı için şiir kısmı oldukça kısadır. Ayrıca inceleme ve yorum içeren kısımlara yer verilmemesi bu alanda genel bir kanaat edinmemizi sağlamamaktadır. Tezime *Arap Edebiyatında Çocuk Şiiri* başlığını seçmedeki amacım, Arap dünyasında çocuk şiirinin oluşmasına ortam hazırlayan sebepleri göstermek, bu alanda yazılmış ürünleri tanıtmak, bilhassa Türkiye’de araştırma alanındaki bu boşluğu doldurmaktır. Ayrıca Arap dünyasında büyük şairlerin bu konuya verdiği değeri, dolayısıyla toplumun en küçük filizlerini yetiştirmeye olan rağbetini gözler önüne sermektir.

⁴ Yusuf Köşeli, “Arap Çocuk Edebiyatı”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2011), s.119.

Dünya edebiyatında olduğu gibi Arap Edebiyatında da 19. yy'a kadar sunulan eserlerde çocuk şiiri münferit örnekler olarak karşımıza çıkar. 19. yy'dan sonra pedagoji alanındaki yeni yaklaşımlar çocuğa verilen değeri ve farklı bir bakış açısını beraberinde getirir. Bu değerın edebiyata yansmasıyla çocuk şiiri özellikleri, hedefleri ve felsefesiyle ayrı bir tür olarak dikkat çeker. Yine bu dönemde şairler bu alanda ürün vermeye özen göstermiştir. Tezimde klasik dönemlerde yazılan Arap çocuk şiirlerine bu türün tarihçesini bilmek ve nadir de olsa varlığını görmek açısından yer verdim. Ancak yukarıda belirttiğim sebeplerden ötürü tezim asıl olarak 19. yy dan itibaren yazılan çocuk şiirlerini içermektedir. Çocuk şiirinin özelliklerini incelediğim son bölümde de günümüz zevkine daha uygun ve faydalı bulduğum için modern dönemde verilen eserleri incelemiş bulunmaktayım.

Çalışmamda temel olarak dokümantasyon metodunu kullanarak, konuya dair yayımlanmış olan eserleri taramak suretiyle elde ettiğim verileri değerlendirdim. Arap edebiyatında çocuk şiirini anlatmadan önce, *giriş* bölümünde klasik ve modern dönemleriyle Arap Edebiyatını, peşinden yine klasik ve modern dönemde Arap Şiirini inceledim. Daha sonra çocuk şiirinin de içinde bulunduğu birçok türü barındıran *Çocuk Edebiyatı* kavramını evrensel anlamıyla ele aldım. Çocuk edebiyatını evrensel bir bakışla ele alma sebebim, bu edebiyat türünün tüm dünya edebiyatlarında birbirine yakın dönemlerde ilgi görmesi; özellikler, amaç ve türlerde birbirinden etkilenmiş olmasıdır. Bu kısımda çocuk edebiyatının tanımı ve özelliklerini, sonrasında çocuk edebiyatının felsefesi ve hedeflerini ele aldım. Çocuk şiirinin tanımı ve özelliklerini incelemeden önce çocuk edebiyatı hakkında genel bilgi vermeyi konumuza hazırlık mahiyetinde olduğu için elzem görmekle beraber konu hakkında detaylı bir araştırmadan da konudan uzaklaşmamak için kaçındım. Bu alanda yeterli araştırmanın bulunması sebebiyle hem tekrardan kaçınmak hem de ilgi duyanlar için kaynak bilgi sunmak için çocuk edebiyatı hakkında özet bir bilgi verdim.

Tezimin ikinci bölümünde Arap dünyasında çocuk şiirinin başlangıcı sayılabilecek klasik dönemde çocuk şiiri incelemesi ve örnekleri ile başladım. Burada 20. yy'a kadar Arap toplumunda çocuk şiiri türünden sayılabilecek yahut bunlara ilham kaynağı olan ürünleri kısaca vermeye çalıştım. Sonrasında modern Arap edebiyatında

çocuk şiiri ve önemli temsilcileri başlığıyla Mısır ve Suriye’de yazılan çocuk şiirlerini ve şairlerini ülkelerine ayırarak değerlendirdim. Bu metodu benimserken, şairleri yaşadıkları coğrafyalara göre ayırarak ülkelerin bu alandaki tecrübelerini öğrenmek ve önde gelen şairlerini tanıtmaya amacını taşıdım. Şunu biliyoruz ki yazar veya şair olsun, edebiyatçı kişi, yapıtında yaşadığı coğrafyadan izler taşır, ülkesinin geçmiş birikimlerini süzgecinden geçirir ve sonunda kendine özgü ürününü okuyucuya sunar. Irkı ne olursa olsun edebiyatçı, öncelikle kendi halkına, kendi kültürüne hizmet verendir. İlk olarak Mısır’da çocuk şiiri tecrübesini inceledim ve önde gelen şairlerinden örnekler sundum. Ardından Suriye için benzer bir yöntemle araştırmalarımı sundum. Tezimin bu bölümünde bu iki ülkenin bu türde katettiği yolları ve önemli şairlerini araştırdım. Büyük Arap coğrafyası içinde Mısır ve Suriye’yi özel olarak tercih etmemin sebebi, bu iki ülkenin modern çağda edebiyat ve fikir alanında öncü ülkeler olmalarıdır. Ayrıca bu iki ülke fikir adamları, edebiyatçıları ve eserleri ile dikkatle takip edilen ve en çok ses getiren ülkelerdir. Tezimde Yüksek Lisans tez hacmini aşmaması için Arap ülkelerinin tümünü incelemekten kaçındım.

Tezimin uygulama bölümü olan üçüncü bölümünde Arap Edebiyatında Çocuk Şiiri başlığı altında araştırmalarıma yer verdim. Burada öncelikle şair, edip ve düşünürlerin çocuk şiiri tanımlarına yer verdim. Ardından hedeflerine değindikten sonra Arap edebiyatında çocuk şiirinin özelliklerine geçerek genelden özele bir yöntem kullandım. Ardından çocuk şiirinin Arap edebiyatına mahsus biçimsel özellikleri ile dil ve üslup özelliklerini anlattım. Son olarak Arap edebiyatında çocuk şiirinin başlıca konularını örneklerle ele aldım. Araştırmalarım sonucunda konuyla ilgili değerlendirmelerde bulundum.

Sonuç bölümünde genel olarak araştırmadan elde ettiğim bilgileri özetledim. Kaynak olarak bu alanda yazılmış, kütüphanelerde muhafaza edilen kitap, dergi ve gazete yazılarının yanı sıra elektronik ortamda yayınlanan makale ve verilerden de faydalandım. Elektronik ortamdan olsun veya olmasın, tezime kaynak olan tüm ürünler, akademik alanda çalışma yapmış ve edebiyat alanında eser telif etmiş kişilerin ürünleridir. Tezimin okuyucuya faydalı olmasını temenni ediyorum.

1.1. ARAP EDEBİYATI

Edep(edep) ‘*edb*’ kökünden Arapça bir masdar olup isimleşmiştir. *Edeb* “çağırarak, davet etmek” anlamlarında olup, bu kökten gelen *me’dûbe* “düşün veya farklı vesilelerle verilen yemek, ziyafet” anlamına gelmektedir. Kelime “güzel ahlak, nefis terbiyesi, iyi tutum, nezaket” anlamlarına da gelmektedir. İbn-i Manzûr kelimenin *edebiyat* anlamında kullanılmasının sebebinin “edebiyatçı kişinin insanları güzel ahlak ile eğitmesi ve çirkinliklerden uzaklaştırması” olduğunu ileri sürer.⁵

Edep kelimesinin başlangıçta sahip olduğu maddî ve gerçek sözlük anlamları, yerini zamanla daha çok dinî, ahlaki ve en sonunda edebî unsurlar içeren anlamlara bırakmıştır.⁶ Cahiliye döneminde *edep* “yemeğe davet” anlamında kullanılırdı. *Te’dîb* kelimesi Resulullah’ın dilinde eğitime, terbiye etme anlamını bulur: “*Beni rabbim eğitti ve eğitimimi en güzel şekilde yaptı.*” *Edeb* kelimesinin ahlaki güzellik anlamında kullanılması muhadram şairlerinden Sehm bin Hanzala’da da görülür. Abbasi dönemine geldiğimizde kelimenin hem ahlaki hem de eğitsel anlamda kullanıldığını görüyoruz. “Gelenek-görenek” anlamı da ilk zamanlardan beri kullanılmaktadır. Geçen yüzyılın ortalarından itibaren *edep* iki anlamda kullanılır oldu: Genel anlamda *edeb*, konusu veya üslubu ne olursa olsun – ilim, felsefe, edebiyat vb. tüm türleriyle- bir dilde yazılan ürünlerdir. Yani literatür kelimesinin karşılığı olan akıl, düşünce ve duygunun ortaya koyduğu her şeydir. İkincisi, özel anlamda *edeb* ile, okuyucunun veya dinleyicinin hislerine etki edecek güzel sözler ifade edilir. Bunlar Arap edebiyatında şiir ve içinde hitabet, mesel, hikaye, tiyatro ve makâmâtı da barındıran edebi nesir olarak ikiye ayrılır.⁷

Arapça, Orta Doğu dillerinin çoğunu içine alan, kökleri Tevrat’ta adı geçen Nuh’un oğlu Sâm’a kadar uzanan Sâmî dil ailesine mensup bir dildir. Babilce, Asurca, Kan’ânîce, Finikçe, İbranice, Arâmîce, Yemen Arapçası ve Füşha denilen Kuzey Arapçasını da içine alan Sami diller fiillerde, zaman yapılarında, kelime köklerinde,

⁵ **Lisanü’l Arab**, “Edb”, C.1, Beyrut: Dâr Sâdır, 2005, s.70.

⁶ Mustafa Çağrıçı, “Edep”, **DİA**, C.10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, s.412.

⁷ Şevki Dayf, **Tarih’ül-edebi’l-Arabi el-asrû’l-Cahilî**, 11.Basım, Kahire: Dar’ül-Meârif, t.y., s.8.

zamir ve sayılarda benzeşirler.⁸ Arapça, Sami diller içerisinde aslına en yakın olan dildir. Diğer Sami dil kardeşleri, göç, savaş veya siyasi sebeplerle başka dillerin hakimiyetine girmiştir.⁹

Araplar, Cahiliye döneminde geniş bir coğrafyaya yayılmış büyük bir aileydi ve farklı lehçelerle konuşuyordu. Ancak Arap kabileleri bir lehçeyi edebi lehçe olarak kabul ederdi. Şairler uzak veya yakın hangi kabilede olursa olsun şiirlerini *füşha* adı verilen Kureyş kabilesine ait bu genel edebi lehçe ile söylerdi. Bugün füşha olarak adlandırılan bu lehçenin temelini, Cahiliye şiiri ve Kur'an-ı Kerim'den oluştuğu söylenmektedir. Kureyş dili Mekke'ye ait yerel bir lehçe olmaktan öte, edebi bir dildir.

Bu kadar geniş bir coğrafyada egemen bir dil olma sebebini Ebu Nasr el-Fârâbî, "*Kureyş lehçesi Arap kabilelerin içinde en temiz ifade ve sözcüklere sahip, konuşma esnasında dile en kolay gelen, dinlerken kulağa en hoş gelen ve ifadesi en açık olan dildir*" diye açıklar. İbn-i Haldun hayatları bütünüyle yabancı kültürlerden uzak olduğu için Kureyş dilinin Arap lehçelerinde en temiz ve en güzel ifadelisi olduğunu belirtir.¹⁰

Füşhanın böyle yayılmasının ve büyük bir topluluğun fikir, duygu ve düşünce dili haline gelmesinin siyasi, ruhani ve sosyo-kültürel sebepleri vardır. Arap kabileleri, bir yandan Fars, Rum ve Habeş devletlerinden oluşan komşu uygarlıkların kültürel ve askeri hücumuna karşı koyarken, öte yandan Hristiyan ve Yahudi dinlerinden kendi putperest dinlerine yönelik dini hücumda direnmeye çalışıyordu. Böylece kalpleri Mekke'de birleşiyor ve Kureyş dili duyguların, fikirlerin ve duaların ifade edildiği ortak edebi dil haline geliyordu. Fasih dilin diğer dillere olan egemenliğinin en büyük delili Ukaz Çarşısı'dır. Şairlerin şiirlerini okuduğu, hatiplerin hutbelerini söylediği Ukaz, ticari bir çarşı olmasının yanı sıra edebi bir çarşı olma özelliğini taşır. Bir diğer delil ise, uzak-yakın tüm kabilelerin Kur'an-ı Kerim'e icabeti, duyduğu anda anlaması ve

⁸ Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrî'l-Cahilî*, s.22.

⁹ Mustafa Muhammed es-Suyûfî, *el-Edebu'l-Arabî fi asrî'l-Cahiliyye*, Kahire: Dâr'ül-Beyân, 2002, s.5.

¹⁰ Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrî'l-Cahilî*, s.132.

kalplerinde böyle büyük bir tesir bırakmasıdır.¹¹ İşte Âlemlerin Rabbi, Habibi'ne indirmek için seçtiği bu dilin kalplerde böyle anlaşılır ve nüfuz edici olması için bu ortamı hazırlamış, aynı zamanda da bu bedevi toplumu edebi yönden eğitmiştir. Arap kabileleri kervanlarla yazın Şam'dan, kışın Yemen'den ticaret metaı taşıırken kurulan bu ticari çarşılarda şiir yarışmaları düzenler, çarşılarda okunan seçkin şairlerin şiirleri dilden dile tüm kabile ve köylere kadar dolaşır, Kureyş dili en ücra köylerde dahi hayranlıkla dinlenirdi.

Kureyş, Cahiliye toplumunda önemli bir dini nüfuza da sahipti. Bütün Arapların haccetmek için geldikleri, ilahlarını takdis ettikleri, adaklar adadıkları Kabe'nin anahtarı Kureyş kabilesinde idi. Tüm bu sayılan edebi, dini, ticari ve siyasi sebeplerden ötürü Kureyş kabilesi üstün kabile, dilleri füşha da tüm Arapların ortak dili mertebesine erişmişti.¹²

Arap edebiyatı, oldukça zengin bir hazineye sahip olup, bunların tertibi ve edebi özelliklerini incelenmesinde kolaylık sağladığı için dönemlere ayrılarak tasnif edilmiştir. Klasik Arap edebiyatı: Cahiliye Dönemi Edebiyatı (İslam öncesi dönem), İlk İslam Dönemi Edebiyatı (dört halife ve Emeviler), Abbasiler ve Endülüs Emevileri Dönemi Edebiyatı olarak sıralanmıştır.

1.1.1. Klasik Arap Edebiyatı

Klasik Arap edebiyatı Cahiliye dönemi denilen İslam öncesi dönemden başlar. Cahiliye dönemi edebiyatı şiirdir, dersek haksızlık etmiş olmayız. Nesir şiirle kıyaslandığında çok cüzi bir yer teşkil eder. Cahiliye döneminde bir milletin edebiyatına dair en eski edebi ürünlerle karşılaşmamıza rağmen vezni, kafiyesi, konuları, üslubu ve tüm özellikleri ile tekâmüle ulaşmış kasideler buluyoruz. Elimizde şiirin bu seviyeye gelinceye kadar hangi aşamalardan geçtiği hakkında ya da ne kadar bir zamandır bu milletin şiirle aşına olduğuna dair bir veri yok. Cahiliye toplumu kadın, erkek, çocuk, yaşlı, efendi, köle, zengin, fakir vb. toplumun tüm fertleri ile şiiri hayatlarında kaim

¹¹ Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Cahilî*, s.133.

¹² es-Suyûfî, *age.*, s.7.

kılmış bir topluluktur. Şiir, tüm dönemleriyle Arap edebiyatında özel bir yere sahiptir. Bu konu ileride ayrıntılı bir şekilde inceleneceği için burada genel bir bilgi vermekle yetiniyoruz.

Cahiliye döneminde şiirin yanında çok az bir yer tutmakla beraber edebi nesir de vardır. Nesir kafiye, vezin gibi şekillere girmesi gerekmediğinden ötürü söylenmesi her ne kadar kolay da olsa aktarımında yazıya ihtiyacı vardır. Arap şiiri beyitleri arasındaki muhteşem uyumu, kulağa ve akla bıraktığı musikisi ile kolay muhafaza edilmiştir. Okuma-yazma Araplar arasında yaygın olmadığı için ve nesir, aktarımı ve muhafazasındaki güçlükler sebebiyle az söylenmiştir. İslam tarihçisi Şevki Dayf Arap toplumunda okuma yazmanın olduğunu ancak bunu gerektiren araç gerecin temininin zor olduğunu, bu sebeple nesrin şiirden geri planda kaldığını belirtmiştir. Buna delil olarak hadis kaynaklarında da adı geçen Süveyd bin es-Sâmit'in Resulullah'a okuduğu Lokman'ın Kitabı'nı örnek gösterir.¹³

Ağızdan ağıza aktarılan nesir çeşitleri de toplumdaki edebi zevk ve sanat algısını ifşa eder. Bu örneklerin başında hikmetli sözler ve atasözlerine benzeyen darbimeseller gelir. Her hikmetli söz mesel değildir. Bir sözün mesel olması için bir hikayesinin olması, bu hikaye sonunda söylenen ve kıssadan hisse olarak akılda kalan özlü söz olması gerekir. Teşbih, mecaz ve îcaz (özlü söz) gibi edebi sanatların hakim olduğu bu sözler hayata dair ibret ve nasihat verir. Mizah ve hiciv unsurlarını barındıran meseller nesirde önemli bir yer tutar.¹⁴

Hitabet cahiliye hayatında fayda ve büyük bir önem taşıyordu. Kendini övme, başkasına düşmanlığı ifşa etme, nasihat, insanları doğru yola sevk etme, savaşa davet veya barışa çağrı gibi birçok amaçla kullanılıyordu. Ayrıca düğün, davet gibi toplumsal olaylarda kullanılmasının yanı sıra çarşılarda, kralların ve prenslerin huzurunda kabilelerini ve soylarını överek hutbeler okuyorlardı.¹⁵

Câhiz hutbe için:

¹³ Dayf, *Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Cahilî*, s.397.

¹⁴ Çetin, *agm.*, s.292.

¹⁵ Ed-Dîrî ve 'Affî, *age.*, s.152.

“Arapların her şeyiydi. İrticalen söylenirdi. İlham gibi bir şeydi. Zahmetsiz, çabasız, lafi dolaştırmadan dudaklardan dökülürdü(..)Güzel söz en yaygın olan şeydi. Güzel sözü en iyi yapabilen onlardı. Her biri kendi içinde en güzel konuşmacı, ifadede en üstün idi. Hatipler sözcükleri en güzel kullanan, söze en kolay şekilde hükmedenlerdi. Zorlamadan, çekinmeden, kendiliğinden, özel bir çaba göstermeden...” der.¹⁶

Buradan zikredilmesi gerek bir diğer nesir türü de ağızdan ağıza aktarılan tarihi kıssalar, hikayeler, masallar, efsanelerdir. Özellikle çöl yaşantısında fazlasıyla boş vakti olan bu bedevi halk, genci, yaşlısı, kadını, erkeği, çocuğuyla bazen heyecanlı bazen ibret verici hikayeleri dinlemek için çadırların önünde uzun geceler boyu otururdu. Kaçınılmaz olan bir gerçek vardı ki, o da hikayeleri anlatan kişilerin hayal gücü ve edebi yeteneğini de hikayeye ekleyerek dinleyicinin dikkatini çekmeye, kalpleri kendisine yöneltmeye, duygudan duyguya geçirerek onları etkileme gayretidir. Önceki veya muasır krallıkların hikayelerini, peygamberlerin kıssalarını, hatta bilge kişilerin, şairlerin, liderlerin hikayelerini anlatmayı çok severlerdi. Ancak yukarıda saydığımız sebeplerden ötürü bu hikayelerde abartılara ve gerçeğe uygun düşmeyen olaylara sıkça rastlanmaktaydı.¹⁷

Cahiliye döneminde edebi nesir olarak kaynaklarda adı geçen vasiyet ve Sec'ül-Kuhhân denilen iki tür daha vardır. Vasiyet anlamından anlaşıldığı üzere ölüm döşeğinde babadan oğula, düğün öncesi anneden kıza vb. sebeplerle nasihat niteliği taşıyan çok zaman birbirine ses olarak yakın kelimelerin ardarda sıralanması ile kulakta güzel bir nağme bırakan nesir türüdür. Sec'ül-Kuhhân ise gayb aleminden bilgiler aldığına inanılan kişilerin söyledikleri tekerleme benzeri sözlerdir ki düz yazıda cümle veya ifade sonlarındaki hecelerin uyumu demek olan seci sanatının yoğun olarak kullanılmasından ötürü bu isimle adlandırılmıştır. Kahin tarafından günlük hayatta sık kullanılmayan eski kelimelerin de kullanılmasıyla daha etkili hale getirilmesi amaçlanan bir edebi türdür.¹⁸

¹⁶ Ebû Usmân Amr ibn Bahar el-Câhiz, **el-Beyân ve't-tebyîn**, C.3, Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002, s.20.

¹⁷ Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Cahilî*, s.399.

¹⁸ Ed-Dîrî ve 'Affî, *age.*, s.155.

İslamiyet'ten sonra edebi nesirde de bir takım değişiklikler olmuştur. Özellikle hitabet sanatı ve hutbe büyük gelişim göstermiştir. Şüphesiz Hz. Peygamber hicretten önce Mekke'de geçirdiği 13 yıl boyunca hanîf dine davet etmek için hutbeyi kullanmıştır. Hem kabilesi Kureyş'e hem de çarşılarda karşılaştığı bütün insanlara Kur'an-ı Kerim ayetlerini okumuş, bunu yaparken de insanları hikmetle ve öğütlerle Rabbinin yoluna çağırmıştır. Var gücüyle insanların vicdanlarını uyandırmaya çalışırken kainatın ve düzenin Yüce Yaratıcısını anlatmış, beşerin boşuna yaratılmadığını ifade etmiştir. Ruhani, toplumsal ve beşeri tekamüle ererek dünya ve ahiret mutluluğuna ereceklerini hissettirmeye çabalamıştır.

Hz. Peygamber hicretten sonra da Medine'de İslam devletini hayata geçirirken bu dinin gerektirdiği sınırları, kanunları ve İslam değerlerini kalplere hutbelerle nakşetti. Ayrıca İslam hutbeyi, Cuma namazlarında, bayram namazlarında, hac mevsiminde farz kılmıştır. Cuma hutbesinin Allah'a hamd ü sena ile başlaması, şehadet ve dua ile devam etmesi, hutbede Kur'an'dan bazı ayetlerin okunması, bayram hutbesinin Cuma hutbesinden farklı başlaması vb. birçok özellik İslam dini ile birlikte hutbe adabını oluşturmuştur.

Hulefayı Râşidin devrine geldiğimizde Cuma ve bayram hutbelerinden dışında halifelerin üstün hitabet yeteneğine şahit olduğumuz örnekler görmekteyiz. Örneğin Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'in vefatından sonra şaşkınlığa düşmüş Müslümanları kendine getiren etkileyici hutbesiyle, aynı şekilde zekatı reddederek mürted olanlar hakkında duruşunu açıkladığı hutbesi ile İslam tarihinde büyük bir öneme sahiptir. İslamın yayılmasında farz kılınan Cuma ve bayram hutbelerinin önemi de büyüktür.

Sonraki dönemlerde fetihler arttı ve İslam devleti büyüdükçe hutbe önemini korumaya devam etti. Nice kumandan askerlerini sabır ve sebata davet ederken meydanlarda sesini yükseltti. Belagatı ve ifadesiyle kalpleri, dünya hazinelerinden daha fazla cezbetti. İran'da, Irak'da, Rum Diyarı'nda hiçbir toprak parçası yoktur ki bu kumandanların hutbeleriyle fethedilmiş olmasın. Hutbenin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla diğer nesir türleri de gelişti.¹⁹ Hz. Peygamberin İslam'a davet

¹⁹ Şevki Dayf, **Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-İslâmî**, 7.Basım, Kahire: Dar'ül-Meârif, 1976, s.106.

mektupları ve siyasi vesikaları ve Hulefayı Raşidin'in valilere yolladığı siyasi mektuplar da bu dinle yeni bir kimlik kazanmış ve gelişmiş nesir türlerindedir.

Emevi Devleti'ne gelindiğinde İslam devleti fetihlerle büyümüş, İslamiyet yayılmıştı. Ümmet farklı ülkelerden, farklı ırklardan Müslümanlardan oluşuyordu. İnsanlar akın akın bu dine girerken Araplaşıyordu. Arap dili sadece Arap yarımadası çocuklarının dili olmaktan çıkmış, bir dinin dili olmuştu. Tüm beldelerde Araplar ve Arap olmayanlar birlikte yaşıyor, tarlada, okulda, sokakta, camide müşterek bir hayatı yaşıyorlardı. Birbirleriyle evleniyor, İslam ümmeti çoğalıyordu. İslamdan önce Farsça, Nebatice, Ârâmice, Kıbtîce, Süryanice, Latince vb. birçok dili konuşan bu halklar artık Arapça öğrenmeye konuşmaya çalışıyordu. Ancak bu değişim o kadar hızlı olmuyordu. Halklar aşama aşama Araplaşırken Arapça'ya da dillerinden bir şeyler bırakıyordu. Böylece Arapça zamanla farklı dillerden yabancı kelimeler ve izler taşıyan bir dil oldu. Ancak bunun yanında Kureyş Arapçası büyük bir gelişim gösterdi ve Kur'an-ı Kerim sayesinde müfredatı, kuralları, farklı ifade şekilleriyle korunarak bir ilim dili oldu. Kur'an'ın dili asıl Arapça olarak varlığını sürdürdü ama sonradan İslam'a girenler anlasın diye basit kelimelerle konuşuldu ve günlük dil basitleşti. Diğer kültürlerden yiyecek, içecek, alet ve medeniyet kavramları Arapçaya karıştı.

Araplaşan halklar telaffuzda zorlandıkları bazı Arapça harfleri hafifleterek harfleri birbirine karıştırdılar. Böylece dilde telaffuz hataları ve yanlış kullanımlı kelimeler yaygınlaştı.²⁰

İslamiyet'ten önce yazı bedevi Araplar arasında pek az kullanılırken, yerleşik Araplarda sanıldığından daha fazla kullanılıyordu. Buna rağmen VII. yy'da elde edilen ve Kûfeli alim ve râvilerin faydalandığı öne sürülen mecmua dışında İslamiyet öncesi Araplardan kalma edebi metin bilmiyoruz. Edebi eser tedvini Hulefayı Râşidîn devrinde sistemli bir hareket olarak başlamış, Emeviler devrinde büyük hamleler yapılmıştır. Emeviler zamanında kütüphaneler kurulmuş, ilme teşvik edilmiş, büyük şairlerin eserlerini ezberleyip rivayet eden *râviye* yani büyük râviler olmuş, ayrıca Arap edebiyatına dair edebi eserler sözlü ve yazılı kaynaklardan toplanmaya çalışılmıştır.

²⁰ Dayf, *Tarih 'ül-edebi 'l-Arabî el-asrî 'l-İslâmî*, s.169.

Tedvin ve derleme çalışmalarıyla beraber geniş çaplı bir gramer ve lügat çalışması da sürdürülmüştür.

Bu devirde hutbe, hikaye vb. eskiden kalan edebi türlerin gelişiminin yanında, islami ilimlerin doğması, kalkınmış ülkelerin fethiyle birlikte o ülkelerin sanat, idare, edebiyat ve fikir alanlarındaki birikimleri tercüme hareketlerini doğurmuştur. Yunanca, Latince, Süryanice, Hintçe ve Pehlevî dillerinden tercümelerle İslam toplumu tıp, astronomi, fizik, kimya, nebatat, hesap, geometri, felsefe, mantık, müzik, siyaset, edebiyat vb. alanlarında eserlerle tanışmıştır. Bu tercüme hareketlerine paralel olarak ilmî ve felsefî eserler yazılmaya, mütefekkirler, filozoflar ve alimler birbiri ardına yetişmeye başladı. Tüm bu tercüme ve tedvin faaliyetleri Ortaçağ İslam kültürünün temellerini oluşturmaktadır.²¹

Dini ilimlere baktığımızda fâkihlerin fıkıh meselelerini halife meclislerinde, umumi ve özel meclislerde uzun uzadıya tartışmalarından bu konuya verilen ehemmiyeti anlıyoruz. Akide konularında da uzun münazaralar yapıldı ve bundan kelim ilmi ve mezhepleri doğdu.²²

Hitabet sanatının ehemmiyeti fetihler ve siyasi çatışmaların gölgesinde daha fazla arttı. Emevi halifeleri ve aralarında el-Haccâc gibi meşhur hatipler bulunan emir ve valilerin, cuma günlerinde, bayramlarda ve diğer vesilelerle verdikleri hutbeler edebiyatta değerli belagat örnekleri bıraktı. İdari erkanın dilinden dökülen bu resmi hutbeler yeni bir nesir türünün, resmi kitabet tarzının oluşmasını sağladı.²³

Dini hikaye ve vaazların yer aldığı hutbeler de sık sık görülmeye başlandı. Her şehirde Müslümanları doğru yola iletmek için hikayeler anlatan meşhur kişiler vardı. Hikaye anlatıcıları aynı zamanda vaiz idi. Bu hutbeler hem halk hem de resmi makamlarca ilgi görmüştür. Edebiyat kitaplarında uzun bablara konu olan bu hutbeler arasında idarecileri ağlatan hutbeler de yer almaktadır.²⁴

²¹ Çetin, *agm.*, s.287; 293.

²² Dayf, *Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-İslâmî*, s.204.

²³ Çetin, *agm.*, s.293; 294

²⁴ Dayf, *Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-İslâmî*, s.435.

Emevi Devleti zamanında başlayan tercüme ve tedvin hareketleri Abbasi Devleti zamanında kemale erdi. Sadece tercüme yoluyla değil, daha önce de söylediğimiz gibi sözlü nakil ve fethedilen yeni yerlerin halklarının İslam'a girmesi, Arapların fikrî ve aklî tecrübeleri ile birleşince sadece Arap ve İslam alemi için değil tüm Dünya açısından önemli hareket ve tedvinlere, alimlere, filozoflara şahit olmuştur.²⁵

Abbasi Devleti'nin siyasi nizamına İran kültürü ve özellikleri damgasını vurmuştur. İslam devleti en parlak dönemini halife Harun Reşid döneminde yaşamış, bolluk ve zenginlik artmıştır. Daha sonra halife Me'mûn döneminde büyük bir aklî hareket başlamış ve neticesinde kelâm mezhepleri arasında şiddetli uçurumlar ve tartışmalar yaşanmıştır.

Saraylarla zenginleşen Bağdat ve Semerra şehirleri alimler, şairler ve sanatçıların da gelmesini sağlamış; sanat, edebiyat ve ilim alanında büyük bir kalkınma gerçekleşmiştir. Araplar ve diğer halklar toplumsal, kültürel ve literatürel açıdan birbirine karıştı.

İlim hareketleri camilerde, okullarda vb. her yerde yaygınlaştı. Her konuda alimler yetişti. Kütüphaneler kuruldu. Harun Reşid'in tercüme için kurduğu Dârü'l-Hikme, ardından Me'mûn'un kurduğu büyük uzay merkezi devletin her alandaki kalkınmasının örnekleridir. Lügat ilimleri nahiv, sarf, aruz olarak belirginleşti. İlk sözlük el-'Ayn yazıldı. Tarihi eserler tedvin edildi. Hz. Peygamber'in hadisleri toplandı. Kur'an tefsirleri yazıldı. 4 fıkıh mezhebi ortaya çıktı. Kelamcılar akide esaslarını belirledi ve Mutezile felsefeye dahil oldu.

Abbasi Devleti zamanında nesir gelişti ve türleri arttı. Yunan, Fars ve Hint kültüründen kelimeler, bilim ve felsefenin düşünsel alandaki izleri nesirde önemli ölçüde yer aldı. Kelam ekolleri fikirlerini savunurken belagattaki üstünlüklerini ve söz söyleme kabiliyetlerini yarıştırdı. Bunu yaparken çoğunlukla eskilerin beyân esaslarına riayet ettiler. Aslında siyasi ve törensel hutbe zayıfladı. Ancak dini hutbe, hikaye ve vaazların yer aldığı hutbeler en parlak dönemini yaşadı. Münazaalar öylesine arttı ki,

²⁵ Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrî'l-İslâmî*, s.203.

özellikle Mutezile camilerde, vali ve halife meclislerinde delilleri sıralayarak hasımlarını alt etmeye çalıştı. Ayrıca Fars meliklerin ve vezirlerin dönemleri, mektupları, vasiyetleri vb. kısaca Fars Âdâbı çok fazla nakledildi. Katipler resmî dîvan türü bu eserleri aktarırken fikir ve manayı belîğ söz ve sanatla söylemeye çalışıyordu. Her halife döneminde her konuda yazan meşhur kâtipler oldu. Şiir konularında da edebi nesirler, mektuplar yazıldı. Bir çok yazar İbnü'l-Mukaffâ'nın Arap edebiyatı kattığı Fars kültüründen gelen hayvan hikayeleri ve siyasi mektupları yeniden uyarladı. İbnü'l-Mukaffâ dönemin en meşhur kâtiplerindendir. Belagat, beyân (sözün güzel ifadesi) ve mantığının doğruluğuyla döneminde bir dehadır. Siyaset, toplum, hikem ve atasözlerini hayvan hikayeleri şeklinde derlediği *Kelîle ve Dimne* Arapça'ya kazandırılan önemli bir eserdir. Birçok alanda eser telif etti. Divan yazıları türünde yaşadığı devirde rakipsizdi. Onu böylesine seçkin kılan manadaki titizliğini lafız ve ifadelerindeki ses uyumu ve güzelliği ile bütünleştirmesiydi.²⁶

Her dönem olduğu gibi bu dönem de menkıbe, masal ve hikayeler anlatılmakta idi. Hikaye tarz ve üslup bakımından Araplarda eski bir adet de olsa, fetihler sayesinde bağlantı kurulan diğer medeniyet ve kültürlerle zenginleşti. Abbasi dönemi sonlarına gelindiğinde, artık hikaye ve masal kitapları oldukça fazlaydı. Bunların bir kısmı *Kelîle ve Dimne*, *Sinbad*, *Binbir Gece Masalları* gibi yabancı kültürlerden aktarılan, bir kısmı da *Leyla ve Mecnun*, yine Cahiliye şairlerinden Antere'nin yiğit, savaşçı ve bedevi şahsiyetini ve zaman ve mekan tanımayan masallarını anlatan *Sîretü Antere* gibi Arap kökenli masal ve menkıbelerdir.

Yalnız edebi sahada değil pozitif bilimlerde de son derece büyük hamleler yaşanmış, nice alimler, filozoflar, mütefekkirler yetişmiştir. Araplar yabancı kültürlerden tercüme ettikleri eserleri tarih içinde yok olmaktan kurtarmış, antik kültürle Rönesans arasında sağlam bir köprü kurmuştur. Matematik bilimlerinin önemli ismi, coğrafyada da önemli çalışmaları bulunan cebirin babası el-Hârizmî, tabiat felsefecisi el-Kindî, Ortaçağ'ın en büyük tabib, kimyacı ve filozof şahsiyeti er-Râzî, İslam felsefesinin kurucusu *muallim-i sâni* el-Fârâbî, İbn-i Sina, el-Bîrûnî, büyük mütefekkir

²⁶ Dayf, *Tarih 'ül-edebi 'l-Arabî el-asrî 'l-Abbâsî*, s.565.

el-Gâzâlî ve daha niceleri İslam kültüründe yetişmiş kendini bilime adanmış alim ve filozof şahsiyetlerdir.²⁷

Dönemin nadide şahsiyetlerinden biri Arapların geçmişteki ve zamanındaki yaşantılarını, kültür alışverişlerini, edebiyatlarını iyi bilen ve bunları hayranlık verici bir biçimde, sahneliyor gibi kaleme dökabilen *el-Beyân ve't-tebyîn* ve *Kitâbü'l-heyevân*'ın yazarı umumi kültür ve edep tarzı eserlerin temsilcisi el-Câhiz'dir.

Edebiyat alanındaki bu kalkınmanın ardından nesirde şekil de muhtevanın yanında önemli bir unsur oldu. Nesir uzunluk ve fasılalarda birbirine denk seçili sözcüklerle güzelleştirilirken, yer yer kelime tekrarları, mesel, beyit, vecize vb. içermeye başladı. Söz ve manayı güzelleştiren sanatlarla süslenen ve şiiri andıran bu edebi nesirler, *resâil* denilen edebî mektuplarda ve *makâmât* denilen alelade bir hikaye kahramanının yeryüzünü dolaşırken yaşadığı maceralarını konu edinen yeni edebi türde icra edildi. Bu türün öncüleri ibnü'l-Amîd, el-Hârizmî, es-Se'âlibî ve el-Hemedânî'dir.²⁸

İspanya'nın güneyinde kurulan ve Emevi Devleti yıkıldıktan sonra da varlığını sürdüren Endülüs Emevi devleti Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının unsurlarını bir arada taşıyordu. Bunun yanında bu kıtalarda bir şekilde etkilerini sürdüren Yunan, Roma, Finike gibi eski medeniyetlerin izlerini de kültürüne ekledi ve böylece evrensel bir kültürü oldu. Toplum olarak ise Arap Müslümanları, Hristiyan Berberileri ve İslam'a giren diğer milletlerin bir karışımıydı. Endülüs hem maddi yönden, hem de ilim, fen, edebiyat ve mimaride kısaca her alanda oldukça kalkınmış bir medeniyet haline geldi. Gerek tabiat güzelliği, gerek barış ve refah seviyesi, gerek de ilim ve sanata verilen saygı ve destek sebebiyle tüm Arap dünyasından alim, filozof, mütefekkir, aydın, şair, sanatçı, müzisyen vb. değerli insanları kendisine çekti ve medeniyetin beşiği haline geldi.

Kadının Endülüs medeniyetinde muazzam bir yeri vardı. İçlerinden meşhur halife kâtibeleri, alimler, yazarlar, tabibeler çıktı. Sadece edebi hayatta değil toplumsal hayatta da kadınlara medeni imkanlar sağlanıyor, iş ve mekan sahibi oluyorlardı.

²⁷ Çetin, *agm.*, s.292.

²⁸ Çetin, *agm.*, s.294.

Endülüs tarihinde birçok zâhidin adı geçer. Zenginlik ve farklı kültürlerin karışımı ile gelen bir eğlence hayatının yanında zühd ve takva hayatı da bilinir. Endülüs H.4. yy'dan sonra tasavvufla tanıştı ve İbn Arabî ve İbn Seb'în gibi ünlü mutasavvıflar yetiştirdi.

Şunu belirtmek gerekir ki bu coğrafya Araplar burayı fethetmeden önce bilimde bir rol üstlenmemişti. Bilimsel hareketlerle tanışıklığı Araplar lügat ve din ilimleri ile buraya yerleştiklerinde ve Arap halifeler her alanda gelişmenin önünü açtıktan sonra başladı. Matematik, tıp ve eczacılık alanlarına büyük özen gösterildi. Çeşitli alanlarda yazılmış Bağdat'tan getirilen kitaplardan başka, Arap coğrafyasının farklı köşelerinden alimler ve bilim adamları bağışlar ve araştırma imkanları sunulurken davet edildi. Bu hamleler hem dini ilimlerde hem de felsefi ve pozitif ilimlerde insanlık tarihinde eşine az rastlanır bir kalkınmayı beraberinde getirdi. Eczacılıkta İbn Baytâr, İbn 'Avvâm; felsefede İbn Bâcce, İbn Tufeyl, İbn Rüşd; coğrafyada er-Râzî, el-Bekrî gibi isimler Endülüs'te yetişmiş alimlerden bazılarıdır.

Çok sayıda lügat ve gramer alimi de yetişti. Bundan başka Kur'an kıraatında ve tefsirde şöhret oldu. Fıkıh mezheplerinden özellikle Maliki mezhebinden, ayrıca Şafî, Zâhirî ve mutezilî vb. alimler çıktı.

Tarih alanında büyük çalışmalar yapıldı. Genel tarih araştırmalarının yanı sıra, İbn Hazm gibi Hz. Peygamber'in sîretini de araştırıp yazdılar. ayrıca ediplerin ve her alanda alimlerin metinlerini, fâkihlerin hayatlarını ve sözlerini, doktorların, dil bilimcilerin, nahivcilerin vb. tarihçelerini yazdılar.

Endülüslüler, Arap medeniyetini öyle güzel temsil ettiler ki, o toplumda yaşayan Hristiyanlar da buna dahil oldu. Kalpleri ne söylesin söylesin toplum kendi Latin dillerini bıraktı, edebiyatı ve ilmiyle Arap dilini benimsedi. Onu okudu ve onu konuştular. Hristiyan Roma gençliği Arapçayı iyi derecede öğrendi, bu dilde şiirler ve edebi mektuplar yazdı.²⁹

Ayrıca halkın önemli bir kesimi, Endülüs Emevi Devleti'nin yönetimindeki müsamaha, kardeşlik, barış, İslam ortamını gördüğünde İslamiyeti seçti. Kendileri ve

²⁹ Şevki Dayf, **Tarih'ül-edebî'l-Arabî el-asrû'd-düveli ve'l-imârât el-Endelüs**, 1.Basım, Kahire: Dar'ül-Meârif, 1989, s.537.

çocukları Arapçayı öğrendi. Tam anlamıyla Araplaştılar: dilleri ve dinleriyle. Günlük hayatta iletişim dili olarak Latince ve Romence konuşuyorlardı. Ama kısa bir sürede Arapça ile kıyaslandığında dillerinin kültürel, edebi ve ilmî açıdan çok fakir olduğunu fark ettiler. Okullarında Arapça eğitim gördüler, yazılarını Arapça yazdılar.³⁰

Endülüs'te nesir oldukça gelişti. Çok sayıda edebi risale, vaaz, tenkit ve makâmât yazıldı. Her konuda çeşitli nesir türleri icra edildi. Başlarında fıkıhçı İbn Hazm'ın *Tûku'l-hamâme* (Güvercin Gerdanlığı) kitabı gelir ki döneminde Endülüs'te parlayan iffetli aşkın konuşan şahididir. Aynı şekilde İbn Hayyân'ın *el-Muktebes* kitabı tarih alanında Araplarda eşi olmayan bir tarza sahiptir. İbn Tufeyl'in ıssız bir adaya düşen bir bebeğin büyüdükçe ada şartlarına göre şekillenen, sonuçta da Allah'ı bulan *Hây bin Yakzân*'ı hem felsefi hem de edebî açıdan tartışılmayacak değerdedir.

Şık ifadeleri ve secîli sözcük ve fasılaları ile makamâtlar yazıldı. Endülüslüler seyahatnameleri ile de meşhurdur. Gerek hac farızasını yerine getirmek ve Hz. Peygamber'i ziyaret etmek için, gerek doğudaki kültür merkezlerini tanımak, oradaki hocalardan ders almak için yolculuklara çıktılar. Kuzeyde Hristiyan krallarına elçilik için, Gırnata yöneticilerine yolda refakat etmek için, farklı diyarları keşfetmek için çok sayıda çeşitli seyahatler yapıldı. Bu seyahatler akıcı güzel üsluplarla yazılmış, ince tasvirlerle ifade edilir.³¹

Bunlardan başka şiir ve nesir türünde sayısız eser tercüme ve şerh edildi. Birçok eser yeniden yorumlandı. Şairler, kâtipler, şiirler, eserler, tarih vb. birçok şey farklı şekillerde sınıflandırıldı. Endülüs Devleti'nin himayesindeki topraklar Avrupa şehirlerinin hepsinden medeniyet anlamında daha ilerideydi ve Avrupa'ya birçok ilmin taşınmasında köprü görevi üstlendi.

Klasik dönem Arap şiiri Osmanlı döneminde de konuları ve türleri ile varlığını sürdürmüştür. Arap coğrafyasını da kucaklayan Osmanlı Devleti'nde devam eden bu sanat nice şairler ve edipler yetiştirmiş, ciltler dolusu divan, edebi eser, ansiklopedi yazılmıştır. Ancak edebi alandaki tüm bu hareketliliğe rağmen Arap Edebiyatı tarihi

³⁰ Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrüd-düveli ve 'l-imârât el-Endelüs*, s.128.

³¹ Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrüd-düveli ve 'l-imârât el-Endelüs*, s.543.

denince zikredilen edebiyat tarihçileri bu dönemde yazılan şiirleri yok saymışlar hatta daha da ileri giden birçok modern zaman eleştirmeni Osmanlı döneminde Arap dilinin ihmal edildiğini iddia etmiştir. Bu düşünce tarzı Arap Edebiyatı dönemlerinin 20. yy'da oryantalistler tarafından şekillendirilmesinin bir neticesi ve Batının toprak sömürgesiyle birlikte yaptığı zihin sömürsünün de bir tezahürüdür. Kenan Demirayak, Osmanlı Döneminde Arap Edebiyatı Tarihi kitabında dönemin edebiyatçı ve şairlerine ışık tutmuştur. Demirayak iddia edilenin aksine padişahların ve yönetici kesimin şairlere ikramda bulunduğunu ve şiir yazmaya teşvik ettiğini örnekleriyle belirtmiştir. Şiirin bu dönemde sanatsal ve estetik açıdan gerilemediğini, bilakis bu dönem şairinin kültürel bir zenginliğe sahip olduğunu belirtir. Onlarca şairi ve şiirlerle dolu divanları sayar. Mısır ve Suriye kütüphanelerinde yer alan Osmanlı dönemi edebiyat kitaplarının yanısıra Süleymaniye Kütüphanesinde tahkik edilmeyi bekleyen yüzlerce kitap vardır. Arapçaya gönül verenler tarafından tozlu raflarından alınıp gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen bu değerli hazineler uzun bir dönemin edebi tarihine şahitlik etmektedir.³²

1.1.2. Modern Arap Edebiyatı

Modern Arap edebiyatı, Batıda yükselen milletçilik akımı ve peşinden Osmanlı devletinin yıkılıp yeni devletlerin oluşması ile başlayan süreçte şekillenen dil ve edebiyat alanındaki gelişmelere verilen isimdir. Bütün dünyada başlayan batılılaşma hareketleri ile değişen sosyal hayat ve onunla şekillenen fikir akımları, Arap dünyasında da ilgi ile karşılandı. Rönesans'tan sonra Batı, bilimsel ve insani alanlarda yüzyıllar süren uykusundan uyanınca önce kendine çeki düzen verip, ardından kıramadığı büyük doğu bloğuna göz dikti. Kuzey Afrika'dan Irak'a, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarındaki siyasi ve ekonomik planlarını Osmanlı Devleti bozuyordu. Dünyada hızlı bir yükselişe geçen milliyetçilik akımı Avrupa ülkelerinin sömürge amaçlı Arap ülkelerini istilasını meşrulaştı. Birçok Arap tarihçi ve yazarın İngilizleri ve Fransızları kurtarıcı olarak yazması topraktan önce fikirlerin istilasına uğraşan Batı'nın zaferiydi. Yalnız burada belirtilmesi gereken bir gerçek var ki, o da Batı medeniyetinden ihtiyaçlarını

³² Kenan Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi**, 1.Basım, Kayseri: Fenomen Yayıncılık, 2015, s.97.

tamamlayan Arap ülkeleri *nahda* diye adlandırdıkları kalkınma hamlelerini XIX. yüzyıldan sonra kendi Arap ruhu ile başarmıştır.

Arap dünyası milliyetçilik akımıyla kendi öz değerlerine dönerek tarihlerini, geçmiş saltanat günlerini yeniden yaşama hayali ile bir canlanma içine girdi. Bu çalışmalar Arap edebiyatında klasik dil ve edebiyatın canlanmasına olanak sağladı. Yeni açılan okullar, yeni eğitim yöntemleri doğrultusunda Avrupa'ya talebeler gönderdi. Yeni kültürlerle tanışan bu gençlik ülkelerine döndüklerinde tercüme yapıtı. Matbaaların da kurulmasına rastlayan bu ortam, yeni akımların hızlıca yayılmasını sağladı. Böylece fikir ve edebiyat dünyasında yeni bir dönem başlamış oldu.³³ Modern Arap edebiyatını doğru anlamak için bu edebiyatı oluşturan siyasi ve toplumsal sebeplere göz atmamız gerekir. Çünkü bu dönemde kalem sanatsal metinlere aracı olmaktan öte toplumların fikrî ve siyasî islahı için kullanılmıştır.

Avrupa bilimine göğsünü açan Arap ülkelerinde Avrupa tarzı yeni harp okulları, ekonomi, mühendislik ve tıp fakülteleri kuruldu. Bu okullarda Fransız, İngiliz vb. hocalar ders anlatıyordu. Onları anlamak için dil okulları kuruldu. Öğrenciler dili, bilimi, kültürü yerinde öğrensin diye Avrupa'ya gönderildiler. Bu sırada birçok ilk ve orta öğretim okulları da toplum hayatında yer edindi. Bu öyle hızlı bir dil sömürgesi idi ki, kimsenin düşünmesine bile fırsat kalmadı.

O halde siyasi hayatı, oradan da modern edebiyatı şekillendiren fikir akımlarının Arap dünyasında hızla yaygınlaşmasının birkaç ana sebebi var diyebiliriz: Öncelikle Avrupa'ya gönderilen talebelerin Avrupa hayatı ile Arapların düşünsel hayatının modern bir şekilde birbirine karışımını sağlamalarıdır. İkincisi çok sayıda Avrupalının Arap ülkelere göçü ve bu topraklarda şirketler, okullar kurmalarıdır. Ayrıca çok sayıda Avrupalı edibin Arap ülkelerini ziyaret etmesiyle birlikte doğu toplumu, Batının eski ve modern edebiyat tarihinden yani genel olarak Avrupa kültüründen etkilendi.

Burada önemli bir noktaya işaret etmek gerekir. Osmanlı Devleti'ne ait olan Süveyş kanalının Arapların da desteği ile İngilizlerin eline geçmesinin pratik anlamda

³³ Çetin, *agm.*,s.306.

etkileri büyüktür. Çünkü kanal Doğu ile Batı arasındaki fiziksel mesafeleri kısalttığı gibi, Doğu halkları ile Batı halkları arasında düşünce ve medeniyet alanındaki manevi mesafeleri de kısalttı. Bunun uluslararası platformda uzak siyasi etkileri de vardır. Zira daha sonraki zamanda İngiltere'nin Mısır'ı işgali bu kanal üzerinden gerçekleşti.

Bu kanal Doğu ve Batı medeniyetleri arasında farklı türlerde fikir alışverişlerini beraberinde getirdi. Avrupalılar Arap dünyasına, Arap dünyası Avrupa'ya ziyaretlerde bulundu. Osmanlı'dan ayrılan Arap ülkelerinin anayasalarında Avrupa tarzı birçok yasa yer aldı. Ancak Mısır örneğinde görüldüğü üzere Türk idare tarzı baskınlığını sürdürdü. Muhammet Ali Paşa Arnavut asıllı olmasına rağmen kendisi ve ailesi tamamen Türkleşmişti.

Arap dünyasında modern Arap edebiyatının şekillenmesinde öne çıkan önemli düşünürler oldu. Örneğin Cemalettin Afgâni ve öğrencisi Muhammed Abduh bunlardan ikisidir. Cemalettin Afgâni İslam ülkelerini karış karış dolaşan; ümmetin uyanışı ve kalkınması için mücadele eden, çok zaman da önerdiği ıslahatlar sebebiyle İslam ülkelerinden sürülen büyük düşünür ve edebiyatçıdır. Amacı İslam toplumlarını dini ıslaha davet etmektir. Batı kültürüyle şekillenen modern aklı İslam dinini savunma amaçlı kullandı. İslam ülkelerinin yabancı unsurlardan kurtulup özgürleşmesi için, yabancı unsurlara ve onlara ortam sunan zorba idarecilere karşı ayaklanmaya çağırdı. Kısa zamanda etrafında Muhammed Abduh gibi aynı amaca hizmet eden düşünürler belirdi. Mevcut düzenlerin başarısızlığını ve sebep oldukları tehlikeleri gözler önüne sermeye çalıştılar.

Bütün bunlar topluluk ruhunun ve milliyetçilik mücadelesinin oluşmasını sağladı. Tam aynı zamanlara denk gelen matbaaların çıkışıyla birlikte çeşitli akımlar dergilerde düşüncelerini yayma fırsatı buldu. Olaylar peşi sıra gelişti. Oluşan bu ruh sömürgeye karşı ayaklandı. Önce Mısır peşinden bütün Arap ülkeleri, hatta Afrika ve Asya halkları aynı mücadeleyi vererek yurtlarını temizlediler.

Burada bir noktaya işaret etmek gerekir: Sömürgeyi yapan ülkeler kendi kültürlerini diğer Avrupa kültürlerinin de üstünde öylesine dayattılar ki bilim ve eğitim dili onların dili oldu. Burslu öğrencileri yalnız kendi ülkelerine gönderdiler. Farklı

misyoner topluluklar akın akın Arap ülkelerine yerleşti. Çok sayıda okullar inşa ettiler ve kültürel hayatta büyük etkiler bıraktılar.

İster Fransız Katolikleri ister Amerikan Protestanları olsun, bu misyoner guruplar en çok da Suriye ve Lübnan'da çalıştı. Çabalarının çoğu ise Arap diline ve edebi hayata yönelikti. Bu sebeple Suriyeli ve Lübnanlı düşünür ve edebiyatçıların büyük kısmı Mısır'a göç etti ve düşüncelerini siyasi dergilerde dile getirdiler. Mısır'daki sömürge güçlerinin baskısı düşünce akımlarının güçlenmesini engelleyemedi.³⁴

Batıya eğitim amaçlı gönderilen gözde öğrenciler aslında Avrupa'da hayatın ve sistemin inceliklerine şahit oldular. Birçoğu ülkelerinde kendilerine sunulmayan fırsatları Batı kültürü ile tanıştıklarında elde ettiklerini itiraf etti. Vatanlarına döndüklerinde ülkelerinin geleceği için büyük umutlar taşıyorlardı. Rıfâ'a et-Tahtâvî, Ali Mubarak, Muhammed Ali el-Baklî, İsmail el-Felekî ve daha onlarcası sırtlarındaki büyük sorumluluğun farkındaydı ve büyük fikir hareketlerinin öncüleri oldular.³⁵

Her ne kadar açılan Avrupaî okullarla yoğun bir yabancı kültür kuşatması yaşansa da, İslam ümmetinin üniversiteleri tüm bu akımlara direnerek Arap dilinin kalesi olmaya devam etti. Kur'an-ı Kerimin korunmasında, Arapçanın ve edebiyatın öğretilmesinde etkin bir rol üstlendi. Milletın okulları Arap dilinin anlaşılmasına yardımcı olan bütün ilimleri öğretti. Böylece Batı edebiyatının tercümesi ve modern akımların dini ilimlerle birleşmesi sonucu modern edebiyat oluştu.

Nesire baktığımızda uzun zamandır taklitten öteye geçemeyen, Abbasi dönemindeki pırıltılı günlerinden sonra yüzyıllarca neredeyse unutilan hitabet sanatını görüyoruz. Sömürge karşıtı düşünürlerin ve siyasetçilerin önemli isimleri aynı zamanda önemli birer hatipti. Arâbî, Abdullah Nedim, Sa'd Zağlûl, İsmail Abaza, Ali Yusuf gibi isimler konuştuklarında halk üzerinde büyük tesir bıraktılar.³⁶

³⁴ Şevki Dayf, *el-Edebü'l-Arabiyyü'l-muâsır fi Mısır*, 10.Basım, Kahire: Dârü'l-Meârif, t.y., s.14.

³⁵ Ömer ed-Desûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs ve tatavvuruhu*, 1.Basım, Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 2007, s.9.

³⁶ ed-Desûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs ve tatavvuruhu*, s.14.

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki siyasi gelişmeler neticesinde siyasi ve sosyal içerikli hutbelerin yanı sıra güçlü kalemlerin yer aldığı ideolojik gazeteler çoğaldı. Edepler siyaset ve edebiyatı birlikte kullandı. Siyasi dergilerin yanında edebi dergiler kuruldu. Batı kültürünün şiir ve nesir türlerinden beslenen Arap ideolojileri, dergilerde makale, hikaye, edebi inceleme veya edebi eleştiri suretinde kendine yer buldu. Bu dergilerde toplum, edebiyat ve sanat konuları analiz edildi. Arkası yarın hikayeler yeni bir tür olarak yaygınlaştı. Ayrıca Batı edebiyatından tercümelemler de yine bu dergilerde okuyucu ile buluştu.

Bağımsızlık ve sömürge güçlerinin Arap ülkelerini terk etmelerinin akabinde Arap kültürü yeniden canlandı ve çok sayıda Arap okulları ve üniversiteler inşa edildi. Eski Arap kültür mirasına da sahip çıkan bu okullar ümmeti ilme teşvik etti. Daha önce belirttiğimiz gibi batı fikir akımları sömürgelerin akabinde Arap dünyasında gelişimini sürdürdü. Şüphesiz bu akımlar dil ve edebiyat üzerinde büyük etkiler bıraktı. Ancak bu Batı etkisinin yanında klasik Arap akımı da güçlenmeye devam etti. Eski kitaplar tasnif, tahkik ve şerh edildi.

Arap İslam üniversiteleri ve edebiyat fakülteleri arttıkça güçlenen Arap akımı, Cemaleddin Afgânî'den sonra dini bir hareketin oluşumunu sağladı. Ardından Muhammed Abduh ve halkları ıslah için çalışan aydınlar yetişti.

Mısır edebi ve islami uyanışın beşiği oldu. Bunda Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'deki edebiyatçı ve aydınların Mısır'a göç etmesinin ve burada gazetecilik ve edebiyatla meşgul olmalarının büyük bir payı vardır.³⁷

Modern nesir Abbasi döneminde makâmât veya makale olsun her türüyle ihtişamını yaşayan edebiyatın klasik konularını işledi. Secî, cinas vb. sanatlarla süslenen düz yazı *sanatsal nesir* olarak varlığını sürdürdü.³⁸

³⁷ ed-Desûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs ve tatavvuruhu*, s.17.

³⁸ Cemal Mahmud Seyyid Ahmed Cüneydî, *el-Edebü'l-Arabiyyü'l-hadîs fi Mısır dirâse târihiyye nakdiyye*, t.y., s.9.

Çağdaş edebiyatta nesirin konuları oldukça genişledi. Hayatın sorunlarını, halkları ilgilendiren mevzuları, uyanışına ve ayağa kalmasına sebep olacak tüm unsurları içerdi.

Halklara zulüm gördüğünde hakime şikayet etme, acı çektiğinde inleme, zorbalıkla karşı karşıya kaldığında ayaklanma hakkı olduğu öğretmek gerekiyordu. ve bu mühim görevi edip ve düşünürler üstlendi. Kısacası modern edebiyat nesri ve şiiriyle toplumu eğitime amaçlı kullanıldı. Halklar dünya halkları ile kendini kıyaslamayı, faydasına olan şeyi düşünmeyi, zararını defetmeyi; özgür düşünme ve yaşama hakkını öğrendi.³⁹

Toplumsal nesir saf bir ifade ister. Ağdalı ifadelerden, dolambaçlı sözlerden hoşlanmaz. Mübalağadan uzak açık cümlelerle, sağlam delillerle, doğru bir mantık silsilesiyle yazılır. Onun amacı hali hazırdaki durumu teşhis etmektir. Şiirsel ifadelere ve büyük bir hayal gücüne yer vermez. Çünkü toplumsal konular hakikat sınırının ötesine geçmez.

Çağdaş nesir toplumsal mevzuları edebi mevzulardan daha çok içerdiği için söz sanatlarından uzaklaştı. Çünkü yazarın, söz sanatlarını icra etmeye çalışırken omuzladığı yük, onun söylemek istediklerini doğru ve apaçık ifade etmesini engeller.

Aynı şekilde siyasi nesir türü ve makale yazılarında ise açık ve kolay anlaşılır sözcük ve ifadeler dikkat çeker. Çünkü lafzı manasını ifşa eden bu yazılar özel ve genel kesimleriyle cumhura hitap ediyordu. Kitaplar, kültürlü ve okuyan kesimi muhatap alırken dergiler ümmetin ekseriyetini muhatap almak zorundaydı. Gazeteci, aklındaki fikri mümkün olduğunca basitleştirerek akıcı ve sade bir üslupla okuyucuya sunmalıdır. Edîb İshak ve Manfulûtî siyasi ve makale türünün önemli temsilcilerindendir. Yazdığı makalelerde toplumsal sorunları da çözümleyen Manfulûtî kulağa musiki bırakan kendine has üslubu ile çağdaş nesire yenilik getirmiştir.

³⁹ Ömer ed-Desûkî, **fi'l-Edebi'l-hadîs**, Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 2000, C.1, s.241.

Edebi nesir ise süslü, parlak ifadelerin, hoş sözlerin ve hayâlin mecrasıdır. Şiire en yakın yazı türüdür. Anlamı kadar sözcüklerin zihinlerde bıraktığı musiki de önemlidir.⁴⁰

Burada önemli bir noktaya işaret etmek gerekir. Klasik nesirin konusu olan *fert*, 20. Yüzyıldan sonra yerini *ümme*te bıraktı. Yazar, yazılarını belirli bir şahsa yöneltmek yerine farklı tabakalarıyla ümmetin bütününe yöneltti. Diğer bir ifadeyle edebiyatını hükümdar, vali ve vezirlere adayan aristokrat yazar gitti, demokrat yazar geldi. Bu da düşünceyi ifade özgürlüğü, korkusuzluğu beraberinde getirdi. Yazar, hitap ettiği bu topluluğun zevk ve ihtiyaçlarını da gözetmek durumunda kaldı ve yukarıda da değindiğimiz gibi ağır söz sanatlarından ve karmaşık ifadelerden bu sebeple uzaklaştı. Yine aynı sebepten ötürü artık vasıf ögesi şiir ve yazılarda tabiat, saray tasvirlerinin yerine toplum hayatının, siyasi hayatın, insanı ilgilendiren unsurların tasviri yapıldı. Mevzular yerini toplumsal, siyasi, fikri, dinî meselelere bıraktı. Artık halk her şeydi. Halkın duyguları yazın dünyasının ana merkezidi.⁴¹

Arap edebiyatında olmayan hikaye, yeni bir edebi tür olarak bu dönemde Batı edebiyatına ait öğelerini de muhafaza ederek yazılmaya ve tercüme edilmeye başlandı. Muhammed Muvayhilî ve Hüseyin Heykel bu türün önemli isimlerindendir. İslam tarihini konu alan ve hikayeye farklı bir bakış açısı getiren Corcî Zeydan; eğer yenilik fikir ve manada ise reddetmeyen, ancak dilde ise şiddetle karşı koyan Sellâme Musa; büyük İslam şahsiyetlerini tiyatral olarak çağdaş bir tarzda okuyucuya sunan el-'Akkâd; sosyal hayatı romanlarında ayrıntılı bir şekilde tasvir eden Nobel ödüllü yazar Necîb Mahfûz; yazılarında gâh eskiden ve yeniden, gâh yenilenen anlayışıyla edebi zevkten bahseden Taha Hüseyin modern nesirin iz bırakmış simalarıdır.⁴²

Bunların dışında örf ve adetlerin anlatıldığı romanlar, psikolojik roman ve hikayeler bu dönemde çokça yazılmıştır. Mısır'da Tevfik el-Hakîm, Yusuf İdris; Irak'ta Seyyid Muhammed Elûsi, Yakub Bülbül, Batras el-Bustânî, Suriye'de İbrahim el-

⁴⁰ ed-Desûkî, *fi'l-Edebi'l-hadîs*, s.259.

⁴¹ Dayf, *el-Edebü'l-Arabiyyü'l-muâsır fi Mısır*, s.177.

⁴² Dayf, *el-Edebü'l-Arabiyyü'l-muâsır fi Mısır*, s.186.

Yâzicî, Necîb Haddâd, Sudan'da Hoglî Şükrullah, Tunus'da Ali ed-Duâcî, Cezayir'de Abdülhamîd bin Haddûka nesirde öne çıkan şahsiyetlerden bazılarıdır.⁴³

Ayrıca ince bir hikaye örgüsü ve düğüme sahip piyesler fasih Arap dilinde yeni bir tarz oldu. Gerçek tarihten ve milli efsanelerden olay ve şahsiyetlerin anlatıldığı piyesler daha çok milliyetçi ve ümmetçi kavram ve fikirlerin benimsetilip yaşatılması amacını güdüyordu.⁴⁴

1.2. ARAP EDEBİYATINDA ŞİİR

Tanım olarak şiir, “Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan edebî anlatım biçimi, manzume, nazım, koşuk” olarak ifade edilir.⁴⁵

Lisanü'l Arab'da şiirin sözcük anlamı, “bir şeyi bilmek, inceliklerini idrak etmek, hissetmek” anlamına gelen arapça bir masdar olarak geçer. Terim olarak şiir: “Vezinli ve kafiyeli olmasından ötürü söze üstün gelmiş manzum söz.” olarak tanımlanır. Yine İbn Manzûr'un Ezherî'den naklettiğine göre şiir, “birtakım kurallarla mahdud nazımlı sözdür”. Yine Ezherî'ye göre Şair, “başkalarının hissetmediğini hisseden, bilmediğini bilen olma özelliğinden ötürü bu isimle isimlendirilir.”⁴⁶

Cürcânî şiirin sihri ve okuyucuya verdiği derin his hakkında: “Nasıl olurda bu kadar az sayıda sözcük ve bu kadar kısıtlı mana birbiri ardınca sıralandığında sayıca az ama anlamca sonsuz olabilir?”⁴⁷ der ve sözcüklerin diziliş ve düzeni ile aldığı bu derin manayı şöyle ifade eder:

⁴³ Çetin, *agm.*, s. 307; ed-Desûkî, *Neş'etü'n-nesri'l-hadîs ve tatavvuruhu*.

⁴⁴ Dayf, *el-Edebü'l-Arabîyyü'l-muâsır fî Mısır*, s.195.

* Muhtemelen kasidenin yazıldığı mevsim kış ve şair kurda acıyıp onu giydirmek istiyor.

** Şair burada cömertliğinde mübalağa yapıyor. Cahiliye'de cömertlik ile kendini övmek çok meşhurdu. Gecenin karanlılığıyla gelen bir musibet bile kapısını çalsa ona dahi ikram edeceğini ifade ediyor.

⁴⁵ TDK, Güncel Türkçe Sözlük, (t.y.), http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.55c28b277a1017.41953922 (22 Eylül 2017).

⁴⁶ *Lisanü'l Arab*, “Şi'r”, C.8, s.88.

⁴⁷ Abdü'l Kâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 1.Basım, Beyrut: Dâr'ül-kütüb'il-'Arabî, 2005, s.45.

“Vicdanına döndüğün zaman şüphe kabul etmeyen bir gerçek vardır. O da şudur: Kelimeler birbirine bağlanmadıkça yahut birbiri üzerine inşa edilmedikçe sözde bir düzen veya tertip olmaz.⁴⁸ (..) Biz ‘sözcük dizilirken manaya tabidir’ sözümüzle şunu demek istiyoruz: Kelime, konuşma esnasında insanın içinde olan manaya göre sıralanır. Manadan soyutlandığı takdirde mücerret seslerden ibarettir ve bir değeri kalmaz.”⁴⁹

Arap edebiyatında şiir en eski ve en gelişmiş söz sanatlarından biridir. Erken zamanda türleri belirmiş olan Arap şiiri edebi algısı ve zevki yüksek olan bu toplumda kendi kurallarını belirlemiştir. Arap şiiri klasik dönem Arap şiiri ve modern dönem Arap şiiri şeklinde iki ana başlıkta incelenir.

1.2.1. Klasik Arap Şiiri

Kadim şiir çevre, örf ve adete dair tasvirleri ile yazıldığı zamana ait bir tarihi vesika niteliğindedir. Cahiliye şiiri O gün itibariyle en güzel kabul edilen kadın tasvirinden, yaşanan savaşlara hatta kavim ya da insanda bulunan hangi özelliğin toplumda siyadete sebep olduğuna kadar o günün şartlarını bize anlatır. Aslında bu göçebe halk şiir söylemek için tabiat güzelliğine dahi ihtiyacı olmayan şiire en yakın Sami ırktır. Şiir çölde bir yaşam tarzına dönüşmüştür. Şiir söylemeyen aşık, evladına şiirle hitap etmeyen anne, çocuğuna şiirle eğitim vermeyen baba yok gibidir. Şiir bazen bir çocuğun ağzından, bazen lohusa bir anneden veya ölüm döşeginde bir babadan irticalen çıkar.

Cahiliye dönemine gelinceye kadar Arap şiirinin aşamaları ile ilgili elimizde bir veri yoktur. Hatta Arap şiirinin başlangıcı veya emekleme dönemine dair hiçbir şey bilmiyoruz. Biz ilk kaynaklarda vezni, kafiyesi, konuları, üslubu ve tüm özellikleri ile tekamüle ulaşmış kasideler buluyoruz. Bununla beraber şiirin daha güzel yazıldığı bir kabile veya sosyal sınıf ayrımı da güdemeyiz. Daha önce de söylediğimiz gibi Alemlerin Rabbi mucizeyi bu dil ile indirmek için Arapçayı edebi açıdan öyle bir mertebeye getirmiş, Arapların edebi algısını öyle yükseltmişti ki, şiir bu toplulukta bazen bir adamın bazen bir kadının dudaklarında; bazen bir kabile reisinin bazen de

⁴⁸ Cürcânî, *age.*, s.53.

⁴⁹ Cürcânî, *age.*, s.54.

evsiz bir haraminin dudaklarındaki sözlerdi.⁵⁰ İşte bu yüzden Kur'an-Kerim nazil olduğunda Resulullah'a önce şair dediler. Biraz daha dinlediklerinde bunun bir insan melekesiyle yazılamayacak kadar üstün bir dil olduğunu idrak edip sihirbaz dediler. Çünkü kahinlerin ve şairlerin, cin ve şeytanla dostluk kurduğuna inanılıyordu.⁵¹ Dikkatlice kulak verdiklerinde Hz. Musa'nın önünde secdeye kapanan sihirbazlar gibi Bu Kitab'ın Sahibine secde ettiler. Ancak edebi yönden yüksek bir algı ile eğitilen bir topluluk Rahman'dan inen edebi mucizenin muhatabı olabilirdi.

Dönemin meşhur şair ve eleştirmenleri, Ukaz çarşısında her bölgeden gelen şairleri dinler ve aralarında hükmederdi. Ukaz'da en meşhur kasideler söylendi ve bu yarışmalar neticesinde kazanan kasideler altınla yazılarak Kabe'nin duvarına asıldı. "el-Mu'allakatü's-seb'a" (7 Askı) denilen bu kasideler sadece Cahiliye şiirinin değil, Arap şiirinin ve füşhanın temelini oluşturur. el-Mu'allakatü's-seb'a şairleri: İmrü'ül-Kays, Züheyr ibn'ü Ebî Sülma, Tarafe bin Abd, Amr ibn'ü Kulsûm, el-A'sâ, Antere, Haris bin Hillize'dir. Bazı kaynaklarda Nâbiğa ez-Zübyânî ve Lebîd bin Rebîa da askı şairlerindendir.⁵²

Dönemin en önemli şiir kaynağı olan mu'allakaların yanında kendisine *Sa'âlik* diyen zümrenin şiirleri de önemli bir yer tutar. Lügatta *sa'âlik* "hayatını ikame edecek bir malı olmayan, fakir" anlamlarına gelen *sa'lûk* kelimesinin çoğuludur. Cahiliye döneminde üstün bir edebi algıya sahip bu şair topluluk mağaralarda yaşayan, yol kesip zenginden alıp fakire vermeleriyle ünlüdür. Bu harami topluluğun kimi işledikleri suçlar sebebiyle kabilelerinden ihraç edilmiş, kimisi habeşi bir anneden zenci doğduğu için babaları tarafından kabul görmemiş, kimisi de bu yaşam tarzını meslek olarak seçmiş kişilerden oluşan, kendi içlerinde örgütlenen bir topluluktur. Şenferâ ve Teebbeta Şerran en önemli temsilcileridir. Edebi değerinin yanı sıra hem toplumsal hayatı hem de yaşanılan çevreyi anlatmasıyla bizim için ilk Arap şiirinin en önemli ikinci kaynağıdır.⁵³

⁵⁰ Makârim Mahmud ed-Dîrî ve Dayâ' Muhammed Ahmed 'Affî, **el-Edebü'l-Cahilî**, 2004, s.54; Dayf, *Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Cahilî*, s.183.

⁵¹ Ed-Dîrî ve 'Affî, *age.*, s.57.; Dayf, *Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Cahilî*, s.196.

⁵² Clement Huart, **Arab ve İslam Edebiyatı**, Cemal Sezgin (çev.), Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayii, t.y., s.17.

⁵³ Dayf, *Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Cahilî*, s.375.

Cahiliye şiiri konuları ve manaları açısından belli bir düzen ihtiva etmektedir. Göç kültürü, Cahiliye hayatında önemli bir yer tutar. Çöl ve göçebe hayatın edebiyata olan yansımaları şiirde sistematik hale gelmiştir. Şair, konusu ne olursa olsun şiire çoğunlukla sevgilinin göçüp giderken ardında bıraktığı yerlerin tasviriyle, hatta o diyarlarda şairin döktüğü gözyaşlarının tasviriyle başlar. Ardından şair, çölde yaşadığı göçleri, devesini veya atını, kısaca bineğini tasvir eder. Ardından medh, hiciv, fahr, i'tizar, itâb veya ağıta yani kasidenin asıl konusuna geçer. Kaside ne kadar uzun olursa olsun vezni ve kafiyesi aynı olmalıdır. Kasideler beyit adı verilen ve kulağa hoş nağmeler bırakan kafiyesi ve vezni birbirine uyumlu bütünsel bir musiki ile yazılır.⁵⁴

Klasik Arap şiirinin konuları kısaca şöyledir: Övme (medh), övünme (fah), mersiye (risâ), yerme (hicâ), kadın ve aşktan bahsetme (nesîb, gazel), af dileme (i'tizâr), tasvir, yiğitlik ve kahramanlık (hamâset), zühd, hikem, eğlence (şarap, kadın gibi hafif konular, lehv).

Fahr ve medh kendini veya başkasını övme klasik dönemin en önemli konularıdır. Övülen kişide özellikle kahramanlık, cesaret ve cömertlik vurgulanır. Bundan başka kişide adalet, iffet, yardımseverlik, hilm gibi erdemler ön plandadır. Soy ile övünme toplumda önemli bir yer tutar. Ancak kişi cediti ile övünürken atalarının ve kabilesinin saydığımız özelliklerini vurgular. Yine bir övme şekli olan risâda bir kimsenin ölümünden sonra duyulan acı anlatılır ve kişi yukarıdaki sıfatlarla övülür.⁵⁵

Cahiliye dönemi kasidesinde konular iç içe girmiş bir halde bir arada bulunur.⁵⁶ Örneğin ana konusu hiciv olan kasideler, kendi içinde nesib-hiciv veya nesib-hiciv-fahr şeklinde bir sıralamayla söylenir. Hakkında hiciv söylenen kişi ise korkaklık ve cimrilik gibi medih ve fahrdaki övülen sıfatların tam zıddı ile yerilir. Hiciv, toplumsal şartlar içinde en az silah kadar önemli bir yere sahipti. İki düşman kabilenin birbirine söylediği hiciv dolu beyitler zehirli bir oktan daha tesirli idi.

Fahr, medih, risâ ve hiciv asıl konular olup, diğer konular kasidenin bir parçası olarak asıl mevzulara eşlik etmektedir. Nesîb denilen aşk şiirleri ve aşktan yahut

⁵⁴ Dayf, *Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Cahilî*, s. 183.

⁵⁵ Nihad M.Çetin, "Arap", *DİA*, C.3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayinevi, s.290.

⁵⁶ Dayf, *Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Cahilî*, s.195.

kadınlara düşkünlükten bahseden kasidenin manzum parçalarıdır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi şiirin başlangıcında sevgilinin göçüp gittiği diyarlarda ağlamak meşhurdu. Kadın fiziksel özellikleri birçok varlığa benzetilerek tasvir edilir. Hatta sesi, yürümesi, davranışları ince ayrıntılarıyla ve teşbihlerle ifade edilir.

Vasf (tasvir) de kasidenin vazgeçilmez parçalarından biridir ve şiirde önemli yer tutar. Çölün, çöle ait hayvanların ve yaşam tarzının tasviri önemlidir. Bedevi hayatta önemli bir yeri olan devenin tasviri, av hayvanlarının tasviri öylesine ayrıntılı ve özenlidir ki tasvir edilen şeyin önemi şiirin bize verdiği tattan anlaşılmalıdır.⁵⁷

Cahiliye şiirinde ahlaki özelliklerin, erdemlerin övüldüğü şiirler oldukça fazladır ve kasidenin ana konusu olarak da karşımıza çıkar. Hikem veya ahlak denilen bu kasideler insanı hilim, cesaret, cömertlik, yakınlarını himaye etme ve savunma gibi iyi hasletlere yöneltmenin yanında ölüm, hayat, yaratılış hakkında tefekküre de yöneltir. Bilge ağızlardan dökülen bu hikmetli ifadeler hayat tecrübelerini aktarır ve ibret alınması için söylenir.⁵⁸

Şiir sanatı İslamiyet ile birlikte yeni bir safhaya girmiştir. Müşrikler toplumun en etkili silahı olan şiiri Resulullah'a karşı kullanmak istemişlerdir. İslam ile şereflenen Resulullah'ın şairi Hassan bin Sabit, Hz. Peygamber'in hırkasına nail olmuş Ka'b bin Zühayr ve Abdullah bin Revaha gibi şairler bu eski sanatı Yüce dinin gölgesinde ileriye taşımışlardır.⁵⁹ Şair bir aileden gelen Ka'b bin Zühayr Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber hakkında hiciv içerikli şiirler yazmış, ardından Müslüman olan kardeşinin çağrısı ve kalbindeki teslimiyet ile Resulullah'ın önünde diz çökerek meşhur Kasîde-i Bürde'yi söylemiştir.

Hz. Peygamber'den sonra gelen Hulefâyi Raşidîn'in şiirden çok iyi anlayan edîb şahsiyetler olması şiirin himaye ve teşvikinde önemli olmuştur. Özellikle Hz. Ömer ve söylediği hutbe, mektup ve veciz sözler kendisine atfedilen Nehcü'l-belâğa isimli bir eserde toplanan Hz. Ali İslam ahlakıyla şekillenen şiir konusunda ümmete yol göstermiştir.

⁵⁷ Çetin, *agm.*, s.291.

⁵⁸ es-Suyûfî, *age.*, s.92.

⁵⁹ Çetin, *agm.*, s.287.

İslamiyetten sonra şiir, edebiyatın ötesinde önemli bir rol daha üstlenmiştir. Fasih Arapçanın temeli olma özelliğinden ötürü, dil bilimciler, lügatçılar ve gramerciler şiiri delil göstererek dilin kurallarını yazmışlardır. Bundan başka İslam alimleri Kur’ân-ı Kerim’in ve hadislerin anlamını açıklarken şiirden faydalanmış, şiiri delil göstermiştir. Cahiliye şiiri bu üstlendiği yeni görev ile dinin sonraki nesillere apaçık ulaşmasını sağlamıştır.⁶⁰

İslam dini ile şekillenen şiirde Cahiliye alışkanlıkları ve konuları yerini dini öğelere bırakmıştır. *Doğruluk*, şiirde aranan en önemli öğe olmuştur. Şairin gerçekten hissettiği şeyi söylemesi *duygusal doğruluk* ve doğru sözlü olması *sözel doğruluk* olarak karşımıza çıkar. Nitekim, Hz. Ömer’e hikmet konulu kasidenin şairi muallaka sahibi Züheyr bin Ebi Sülmâ hakkında fikri sorulduğunda: *O sözü zorlamaz, lafi birbirine dolaştırmaz. Ayrıca bir kişiyi sadece kendisinde gerçekte olan şeyle överdi, buyurur. Aslında İslam terbiyesindeki bir şairin nasıl olması gerektiğinin nasihatini verirken Züheyr gibi doğruluğu benimsemiş bir şairin onun gibi yüce bir mertebeye, insanların sevgisine erişeceğinin işaretlerini verir.*

Şiirde ayrıca dini ve ahlaki öğeler de aranır oldu. Resulullah bir şair ve şiiri hakkında hüküm verirken, şiirinde Kur’an-ı Kerim’in etkilerini taşıyor mu diye bakardı. Bu çerçevede Hz. Peygamber şiirde soy ve neseple övünmeyi yasaklamıştır. Zira övünme ve şeref yalnızca İslam iledir.

Şiirde doğallık yine önemsenen özelliklerden biridir. Resulullah iki şeyden sakındırmıştır. Birincisi daha önce bahsi geçen Cahiliye dönemi kahinlerine benzemekten, ikincisi kandırmak için lafi dolaştırmaktan. Çünkü İslam doğallığı, fitrata uygun davranmayı emreder. Konuşurken de sözün zorlanmadan, kolayca ifade edilmesini gerektirir. İslam fitrat dinidir. Kur’an ise Hz. Peygamber’den açık sözlü olmasını ve sözü zorlamadan ifade etmesini ister. Allahü Teâla: “*(Ey Peygamber) De ki: Ben tebliğime karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Ben zorluk çıkaranlardan da değilim*”^{*} buyurmuştur.

⁶⁰ Çetin, *agm.*, s.287.

* Sâd Sûresi (38/86)

Bunlardan başka İslam dininde şiir düşünmeye ve akli çalıştırmaya sevk etmelidir.⁶¹

İslam dininin etkilerini yine Emevi şiirinde de görmekteyiz. Camilerde, sokaklarda, savaş meydanlarında kısaca her yerde cennet nimetlerini ve cehennem azabını hatırlatan; insanları doğruluğa, takvaya yönelten; boş işlerden sakındıran şiirler söyleniyordu.

Medihte ise İslam dininin etkileri görülmekle beraber Halife ve valilerin övüldüğü siyasi medih önemli bir yer edinmiştir. Yöneticileri İslami değerleri ve adaletiyle övmek şairlerin kazanç kapısı haline gelmişti. Bu dönemde belirginleşen ve daha sonra mezhep ayrılıklarına varacak siyasi çatışmalar da kasidelerin önemli konularındandır.⁶²

Cahiliye’de de var olmakla beraber bu dönemde yaygınlaşan *nakâid* denilen şairlerin karşılıklı atışarak birbirlerine hiciv içerikli kasideler yazmaları meşhurdur. Bu tarzın en önemli temsilcileri Cerîr, Ferazdak ve Ahtal’dır.

Aslında nakaiddeki hicvin esası Araplarda eskiden beri meşhur olan kabile algısına dayanıyordu. Farklı kabilelerden şairler birbirine hicvederken bu eski alışkanlığın yanına Emevi devrinin kattığı yeni konuları da ekliyordu. Hiciv siyasetle karışıyor, halife ve valilere övgüler kasidede önemli bir yer tutuyordu. Şair hasmını hicvederken halifeden mükafat alıyordu. Kaside de yalnız hiciv ve kendini ve kabilesini övme değil, aynı zamanda medih, hatta gazel bile yer alıyordu. Şair tüm bu konuların icrasında İslam’a dayanırken, Araplarda yeni gelişen münazara kabiliyetini, delile delille karşılık verme kabiliyetini kullanıyordu.⁶³

Bu dönemde gazel, birbirine zıt iki tür olarak karşımıza çıkar. Temiz, ulvî, romantik aşk şiirleri bedevi şairlerin dilinden dökülürken, şehirli şairler şehrin verdiği zenginlik ve zevk duygusuyla şuh ve maddi aşk şiirlerini yazmışlardır.

⁶¹ Cemal Muhammed Seyyid Ahmed Cüneydî, **Hâdıru’l-edebi’l-İslâmî mefhûmuhu ve kadâyâhu**, Daru’l-Kutubi’l-Mısriyye, 2009, s.150.

⁶² Dayf, *Tarih ’ül-edebi’l-Arabî el-asrû’l-İslâmî*, s.176.

⁶³ Dayf, *Tarih ’ül-edebi’l-Arabî el-asrû’l-İslâmî*, s.245.

Dünyevî hazlardan uzaklaşma ve Allah'a yönelmeyi anlatan zühd şiirleri oldukça fazladır. Tasavvufî şiirler de yine bu dönemde yaygınlaştı.⁶⁴

Şiir, Abbasi döneminde parladı. Şairler eski konuları az veya çok geliştirerek kasideler icra ettiler. Böylece edebi miraslarını toplumsal, aklî ve medeniyetin verdiği değişikliklerle şekillendirdiler.

Bu dönemde medih tarzı şiirde parladı ve ahlaki erdemler, Arap kahramanlar ve önemli olayları da konularına ekledi. Şairler, medihe eski bedevi unsurların yanına yerleşik hayatlarından ve aklî yeteneklerinden unsurlar kattılar.

Hica konusu da gelişti ve küçümseme ve zehirli kelimelerle alay etme yaygınlaştı. Fahr (kendine övgü) şiirleri büyük değişim gösterdi. Kabile ile övünme yerini ırkla övünmeye bıraktı. Risa daha çok yazılır oldu. Doğal felakete uğramış şehirlere, hatta hayvanlara ve kuşlara dahi risa yazıldı. Eğlence ve içki şiirleri arttı. Çok fazla zühd şiiri yazıldı. Bundan başka şiirde yeni konular ortaya çıktı. Örneğin kasidenin tek konusu ahlaki bir erdem, Riyad şehri veya Abbasi medeniyetinin özellikleri, bir fıkra, yoksulluğun tasviri, hatta şairin kaybettiği gözüne ağladığını anlatan şiirler vb. oldu. Eğitsel şiir yeni bir tür olarak karşımıza çıktı ve bu türde tarihten, hikayelerden, tecrübelerden vb. faydalanıldı. Şiirdeki klasik yapıda ve vezinlerde köklü değişiklikler gerçekleşti. Yeni vezin türleri ortaya çıktı, eski vezinlerden kısa olanlar sıklıkla tercih edildi, halk vezinleri türedi ve kafiyede yeni tarzlar oluştu.⁶⁵

Kadim şiirde medhe başlanırken *etlâl* adı verilen sevgilinin gezdiği yerlerin tasviri, peşinden çöl tasviri yapıldığını söylemiştik. Abbasi döneminde *etlâl* devam etmekle beraber mühim bir değişikliğe uğradı. Şair Necid Çöllerini tasvir etmeyi bıraktı, medeniyetin kucağındaki sarayları tasvir etmeye başladı. Çöl tasviri ise bazen yerini bahçeleri ve bereketiyle tabiat tasvirine bıraktı. Birçok zaman bu tasvirler tek başına bir kasidenin veya şiir parçalarının konusu oldu. Abbasi döneminde şiir klasik kaside dışında münferid parçalar halinde de söylendi. Abbasi medeniyetinin gelişmiş

⁶⁴ Çetin, *agm.*, s.291.

⁶⁵ Şevki Dayf, *Tarih'ül-edebî'l-Arabî el-asrû'l-Abbâsî*, 8.Basım, Kahire: Dar'ül-Meârif, t.y., s.565.

imkanları, zenginliği, bolluğu, elbiseleri, sarayları, bahçeleri, hatta bahçelerde koşan ceylanları, gazelleri şiirde sıkça yer aldı.

Cahiliye dönemi şiirinde sessiz ve hareketli tüm unsurları ile evcil ve vahşi, çöl hayatına ait hayvanların tasviri meşhurdu. Aynı dikkat ve özeni Abbasilerde humma gibi bir hastalığı anlatmak için yazılan şiirlerde görüyoruz.⁶⁶

Ebu Temmam ve Buhturî gibi şiire yenilik katan dönemin şairleri edebi an'anelerin dışına çıktıkları için eleştirilmiş, klasikler arasına alınmamış, ancak bazı ileri görüşlü mütefekkirler tarafından haklarında övgü dolu eserler telif edilmiştir.⁶⁷

Nakaid denilen karşılıklı atışılarak söylenen şiir türü zaman zaman ortaya çıksa da genele bakıldığında çok azaldı. Buna rağmen şairler arasındaki şiddetli rekabetten ötürü hiciv hiç azalmadı ve şiddeti zayıflamadı. Hicâda yeni bir döneme geçildi. Hicvederken kişisel veya ahlaki hiçbir özellik bırakılmıyordu ki sayılıp dökülmesin. Bazen halife veya vezirleri hicvetmekten dahi korkmadılar. Kısaca hicâ, medihin karşısında terbevî bir yöntem oldu. Medih kişideki ahlaki erdemleri sıralarken; hicâ, salih bir toplumda kurtulunması gereken, kişideki kötü toplumsal ve kişisel özelliklerin tümünü ortaya döktü. Bunu yaparken şair kimi zaman hasmıyla alay ediyor, kimi zaman öldürücü hançeri saplıyordu.⁶⁸

Siyasi şiir, medih ve hicâ yazarlar çoğaldı. Şairler siyasi iktidarı överek ve savunarak karşılığında mükafat beklerken, kendi inançları gereği saltanatın başka ailelerin hakkı olduğunu savunanlar oldu. Vali, emir ve kumandanların verdiği mükafat arttıkça onlara yazılan şiirler de arttı.⁶⁹

Cahiliye ve ilk devir İslam dönemi şiirlerinde medihte övülen kişinin güzel ahlakı canlı bir suret gibi anlatılır, eğer kumandan ise savaş tasvirleri resmedilirdi. Bu özellikler Abbasilerde de sürdü. Onun erdemlerini zikrederken hilm, sabır, cömertlik, hoşgörü, cesaret, güç, iffet vb. özellikleri zikredilmeye devam edildi. Abbasi şairler ince

⁶⁶ Dayf, *Tarih 'ül-edebi 'l-Arabî el-asrû 'l-Abbâsî*, s.183.

⁶⁷ Çetin, *agm.*, s. 291.

⁶⁸ Dayf, *Tarih 'ül-edebi 'l-Arabî el-asrû 'l-Abbâsî*, s.167.

⁶⁹ Dayf, *Tarih 'ül-edebi 'l-Arabî el-asrû 'l-Abbâsî*, s.569.

zekaları ve üstün hayal güçleri ile övdükleri insanların sevgisini kalplere yerleştirdi. Yalnız bu eski övülen özelliklerin yanına çağın gereği bir özelliği daha eklediler ki, o da İslam dini ile şekillenmesi gereken yöneticilik vasıfları idi. Hükmeden kişinin şeriate uygun, Takya ehli, ümmetin ihtiyacı olan adaleti sağlayan kişiler olması gerektiğini vurgulayarak ümmetin gür sesi oldular. Hükâmın kulaklarına bıraktıkları sözlerde onların davranışlarında ve siyasetlerinde nasıl davranmaları gerektiğinin şifrelerini hatırlatıyorlardı. Yöneticinin huyu kötü dahi olsa belki de onu doğru yola iletmek için yine aynı sıfatlarla övüyorlardı.⁷⁰

Gazel o kadar çoğaldı ki, şiirde maharetini ispatlamak için gazel yazmayan şairin kalmadığı söylenir. Modern zekaları, yeni duyguları ve hayal güçleri ile geleneksel kültürden doğan anlamları yeniden yoğurdular. Daha önce de bahsi geçtiği gibi etlâl ve gazel birçok yeni anlam kazandı. Gazel Emevilerde olduğu gibi maddi aşka dayalı şuh şiirler ve ulvi aşkı anlatan romantik kasideler olarak iki şekilde yazıldı. Toplumun ulaştığı zenginlik, fetihler, farklı geçmiş kültürlere sahip milletlerin bir arada yaşaması vb. sebeplerle bedensel zevke dayalı birinci tür gazel çok daha fazla yazıldı. Bunun yanında tertemiz duygularla yazılan iffetli aşk şiirleri de yazılmıştır. Abbas ibn'ül-Ahnef bu türün en önemli temsilcisidir. Bu tür gazel yazarlar gerçek aşkı tadıp, sevdiğine saf temiz duygularla, tatlı sözlerle kalplerini açtılar. Mısralarında aşkın hiçbir zaman bitmeyen susuzluğu, kalplere sığmayan büyüklüğü hissedilir. Sevgilinin yokluğunda çekilen ızdırabın tasviri, mektubunu beklerken yaşanan heyecan, bir gülümsemesi veya bakışı için beklenen uzun zaman dilimleri tesirli sözlerle ifade edilir.⁷¹

Zühd şiirlerine gelince, dünyadan el etek çekmeye davet eden şiirlerin yanı sıra, Allah yolunda cihada, takvaya, günahlardan kaçınmaya teşvik eden şiirler yazıldı. Ölüm ve yokoluş hakkında kasideler icra edildi. İçki ve eğlence için kasideler söyleyen topluluğa aksülamel olarak artan bu âbid ve zâhid şahsiyetler ve dini şiirler yaygınlaştı.

⁷⁰ Dayf, *Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Abbâsî*, s.160.

⁷¹ Dayf, *Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Abbâsî*, s.370.

Öyle ki herhangi bir halife ve validen mal veya bağış dahi kabul etmedi ve yoksul bir hayat tercih ettiler.⁷²

Arap toplumunda düşüncesini ifade etmenin ve kendini savunmanın en şık ve tesirli şekli olan şiiri mutezile de benimsedi. Felsefi görüşlerini şiirde ispatlamaya çalıştılar.

Endülüs şiire yoğun merakı ve geniş çaplı çalışmalar neticesinde *muvaşşah* adı verilen yeni bir şiir türünü oluşturmayı başardı.⁷³ Bir uzun beyit ve üç mısranın dönüşümlü tekrarından oluşan şeması ile klasik Arap şiirinden farklı bir yapı ve niteliğe sahiptir. IX. Yüzyılın ikinci yarısında Endülüslü halk arasında ortaya çıkmış olan bu yeni tür daha çok çalgı aletlerine eşlik eden şarkı sözleri olarak yazılmıştır. Bu sanatı icra edenlere yönetici kesim tarafından verilen ödüller, yaygınlaşmasına ve gelişmesine olanak tanımış, kısa zamanda edebiyat ve eğlence meclislerinde kısaca Endülüs'ün sosyal hayatında önemli bir yer edinmiştir. İlk olarak Ubâde bin Mâüsemâ tarafından yazılıp kalıpları düzenlendi. Giderek yaygınlaştı ve özellikle XII. Ve XIII. yüzyıllarda müvaşşahları ile ünlü birçok şair yetişti. İbn Hayyûn, İbn Bâcce, İbn Haldûn, Lisânüddin ibnü'l-Hatîb bunlardan bazılarıdır. XIII. yüzyılın başlarında Mısır'a, daha sonra da doğuya intikal eden müvaşşah burada da önemli şairler tarafından icra edilmiş ve yayılmıştır.

Başlangıçta gramer kurallarına riayet edilerek fasih Arapça ile söylenirdi. Zamanla halk tarafından kolayca anlaşılması için ve kulaklarda hoş nağmeler bırakarak dinleyiciye cazip gelmesi için bazen Arapça, İspanyolca ve Latince kelime ve deyimler içermiştir.

Bazı dönemlerde yapısında yenilikler yapılmış, mısra sayıları azalmış beyitler kısalmıştır. Başlangıçta eğlence meclislerinde ortaya çıktığı için eğlence, medih ve içki gibi hafif şiirlere konu olan tür, sonraki dönemlerde tabiat tasviri, zühd, risâ, hicâ ve tasavvuf şiirlerinde de kullanılmıştır.

⁷² Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Abbâsî*, s.180.

⁷³ Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrüd-düveli ve 'l-imârât el-Endelüs*, s.537.

Müvâşşah farklı kültür ve edebiyatları da etkiledi. İbrani edebiyatında müvâşşahlarıyla ünlü Yahudi şairler yetişti. Aynı şekilde İran şiiri; İran şiirinden de Türk şiiri etkilenecek gerek yapısı gerek tarzı ile kimi zaman da girdiği topluma göre bazı yeniliklere uğrayarak yayıldı.⁷⁴

Endülüs'te ortaya çıkan *zecal* diye adlandırılan bir edebi tür daha vardır. Gramer kurallarını bilmeyen halkın müvâşşahlardan etkilenecek yazdığı şiir türüne denir. Zecelin sözcükleri kısa, vezni de raks hareketlerine uygundur. İlk dönemlerde gazel ve tabiat tasvirinde söylenen zecelin zamanla konuları genişlemiş, medih, hiciv, içki ve tasavvuf gibi konularda da söylenmiştir.⁷⁵

Endülüs Devleti'nin kuruluşundan itibaren medih söyleyen şairler ortaya çıktı. Emirlere, valilere, yöneticilere kasideler yazan şairler Endülüs Devleti'ni, Kurtuba'nın bu devletle şekillenen medeniyetini ve kültürünü övdüler. Medihlerde kurulan üniversiteleri, bilim merkezlerini, halkın refah ve barış içindeki hayatını tasvir ettiler. Alimlere, edip ve şairlere, filozoflara, bilim ve ilim adamlarına verilen değer şiirde ifade edildi.⁷⁶ Eskiden beri medih ile fahr (kendini övme) konulu şiirlerin yeri özeldir. İkisinde de benzer sıfatlarla övgü yapılır. Eskiden beri kullanılan ahlaki güzellikler, erdemler, cesaret, cömerlik gibi özellikler bu dönemde de sürdürülmüştür. Endülüs emirlerinin fahr konulu şiirlerinde özellikle ilk dönemlerde Emevi ailesini ve yöneticilerini övmek yaygındır. Şair daha sonra şahsı için övgüler söyler. Endülüs toplumunda şiir artınca hicâ da arttı. Giriş kısmında gazel söylendi. İçerik olarak medihte övülen sıfatların tersiyle yerilme devam etti.⁷⁷

Bundan başka eğitsel şiirler, gazel, risâ, zühhd ve tasavvuf şiirleri de yazıldı. Ama burada dikkat çekilecek bir şiir türü var ki o da toplumla daha farklı şekillenen tabiat şiirleridir. Endülüs vadileri, nehirleri, dağları, ormanları, ağaçları, çiçekleri, bahçeleriyle büyüleyici güzellik bir doğaya sahiptir. Bu doğa şairleri cezbetti ve duygularını bu güzelliklere bakarak kelimelere döktüler. Etraflarını saran bahçeler

⁷⁴ Mustafa Aydın, "Müvâşşah", **DİA**, C.32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2006, s.230.

⁷⁵ Mustafa Yıldız, "Zecal", **DİA**, C.44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2013, s.176.

⁷⁶ Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrüd-düveli ve 'l-imârât el-Endelüs*, s.172.

⁷⁷ Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrüd-düveli ve 'l-imârât el-Endelüs*, s.210.

öylesine çok, öylesine muhteşemdi ki birçok Endülüs şairi tabiat şiiriyle gazeli birleştirdi. Çok zaman tabiat tasvirleri medihlerin başında yer aldı. Endülüs şairi, Abbasilerin şiirde açtığı yeni konu ve anlamları da kullandı. Gözleriyle gördükleri güzellikler karşısında duyguları kelimelerle coştı ve kimi zaman bir gül, kimi zaman bir bulut için şiirler yazıldı. Bahar örtüsünü her kaldırdığında sözcükler saklandıkları yerden çıktı.⁷⁸

1.2.2. Modern Arap Şiiri

Modern edebiyata etki eden siyasi ve toplumsal etkenleri Modern Arap Edebiyatı başlığı altında açıklamıştık. Mevzuları ve özellikleri bakımından incelendiğinde modern nesire etki eden unsurlar modern şiiri de aynı şekilde etkilemiştir. Sonuçta şiir ve nesir edebiyatın birbirinden kopamayan iki türüdür.

Modern şiire geçmeden önce modern şairin toplumdaki rolüne değinmek gerekir. Modern şair çağındaki icatları ve gelişimleri vafeden kişi değil; çağın ruhunu kavrayan, onu ifade eden kişidir. O da yazarlar gibi kavramları ve anlayışı ile çağını yansıtmalıdır.⁷⁹ Çünkü modern şiir ancak çağın birbirinden farklı kültürel, toplumsal ve siyasi unsurlarından oluşan bir çerçevenin içindeyken anlam kazanır.⁸⁰

Modern şiir gerek şekilde gerekse içerikte kendine özgü kıstaslarını oluşturmuştur. Bu kıstaslar doğal olarak çağla, çağın zevk ve ölçütleriyle uyumlu olmak durumundadır. Bir dönemin şiiri muhakkak o dönemin kültürlerinin tümünü yansıtmalıdır. Çünkü şiir genel olarak insanlık kültürünü fark etme ve bu kültürde insanın konumunu belirleme çabasıdır.⁸¹

⁷⁸ Dayf, *Tarih 'ül-edebi'l-Arabî el-asrüd-düveli ve 'l-imârât el-Endelüs*, s.293.

⁷⁹ İzzuddîn İsmail, *eş-Şi'ru'l-Arabiyyü'l-muâsır kadâyâhu ve zavâhiruhu'l-fenniyye ve ma'neviyye*, 3.Basım, Kahire: Darü'l-fiki'l-Arabî, t.y., s.9.

⁸⁰ Cüneydî, *el-Edebü'l-Arabiyyü'l-hadîs fi Mısır dirâse târihiyye nakdiyye*, s.10.

⁸¹ İsmail, *age.*, s.9.

Bugünün değerleri, sosyal ve siyasi imkanları halkların geçmiş tecrübelerinden beslenir. İşte bu yüzden modern şiir kültürel mirası yeni anlayışların içinde şekillendirerek var olabilir.⁸²

Klasik şiir konusu itibariyle duygu ve tasvir içerikli olduğu için bunların arka planındaki boyutlarla ilgilenmezken yeni şiir sadece yaşanılan anı değil hayatı bir bütün olarak ele almaktadır.

Yeni ya da eski her şiir duygusal bir tecrübenin ifadesidir. Ancak kişinin kendi sınırlı hislerinden beslenen duygusal tecrübeler yetersizdir. İşte bu yüzden modern şiir hangi duyguyu ifade ederse etsin cumhurun tecrübelerinden beslenir. Çünkü modern şiir tıpkı modern nesir gibi toplumda birtakım erdemler inşa etme misyonu taşır. Kısaca toplumla i içedir. Toplumun inşa etmeye çalıştığı toplumsal erdemler ise ağdaş insanın tecrübeleridir. Bu da geçmişin mirası ile modern zamanın sentezlenmesinden oluşur.

şairin kendi toplumuyla ilişkisinden başka şairin dünya toplumlarıyla da ilişkisi vardır. Modern zamanda dünyanın bütün bölgeleri bir çeşit fikir birliği ile birbirine bağlandı. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir durum, genel anlamda *insanı* ilgilendirir oldu. Çağdaş şair ister kendi sınırlı çevresinde ister uluslararası platformda yaşasın, çağının olaylarıyla alakalıdır. şöyle ki, modern hayatın özelliklerinden biri de olayların birbirine yansımaları, birbirini etkilemesidir. Artık yaşadığımız bir duygu bize özel değil; sorunlarımız bir zamana veya bir mekana ait değil, insanlığa ait olmaktadır.⁸³

Kısaca modern çağda şiir, kültür ve insan unsurlarını kimliğine eklemiş oldu. Çağdaş Arap şiiri insanlık şiir mirasının halkalarından biri olarak şekillenirken, ağdaş şair bu manevi bağ ile bütün kültürlerle ilişki içinde oldu.⁸⁴ Böylece modern şiir anlam ve muhteviyatta yeni bir boyut kazanmış oldu.

⁸² Cüneydî, *el-Edeb'l-Arabiyyü'l-hadîs fi Mısr dirâse târihiyye nakdiyye*, s.10.

⁸³ İsmail, *age.*, s.13.

⁸⁴ İsmail, *age.*, s.40.

Modern şiirin biçimsel özelliklerine bakmadan önce tarihsel sürecine işaret etmek gerekir. Arap edebiyatında iz bırakmış daha önceki edebiyatçı ve şairlerin, özellikle de Abbasi devri şairlerinin benimsediği yöntem ve örflere sahip çıkmak modern şiirin başlangıcına sebep oldu diyebiliriz. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi milliyetçiliğin doğuşu ile Arap edebi mirası yeni bir anlam kazandı. Milliyetçilikle yeniden şekillenen tüm sosyal ve siyasi unsurlar, klasik dönem şairlerinin teşbih ve tasvirleriyle nazm edildi. Gerek şekilde gerek söz sanatlarında klasik anlayış benimsendi. Emirü’ş-şuarâ Ahmed Şevki, Barûdî ve Tahtâvî gibi çağa yön vermiş şairler şekilde beyit, vezin ve kafiye gibi klasik kaside tarzını uyguladılar.

Modern edebiyata baktığımızda, Arap şiirinin kafiye ve vezin gibi özelliklerini, ayrıca medih, fahr, hicâ, risâ ve vasıf gibi klasik konuları muhafaza ettiğini görüyoruz.⁸⁵ Anlam ve muhteviyatta ise çağın içine düştüğü çıkmazları, yer yer siyasi ve toplumsal eleştirileri, hatta Batı ve sömürge karşıtlığını şiire konu ettiler. Böylece Cahiliye’den beri Arap dünyasında kaim olan şairler gibi halkları ardından sürükleyecek etkiler bıraktılar.

Barûdî, Şevkî ve Hâfız İbrahim gibi şekilde ve muhteviyatta klasik unsurları taşıyan şairler *Gelenekçi Akım* olarak bilinir. Akkad, Mazinî ve Şükrî’nin oluşturduğu *Yenilikçi Akım*, ve onların uzantısı konumundaki *Apollo* ve daha sonra gelen *Mehcer* şairleri ise şiirin muhteviyatında bütünüyle bir yenilik içine girdi ve klasik vezin ve kafiyeyle uzaklaştılar. Yenilikçiler Gelenekçi akımı, her ne kadar konularında modern çağın konuları irdelense de, şekildeki klasik tarzından ötürü eskinin tekrarı olmakla itham ettiler. Oysa yenilikçi akım şairleri edebiyata daha bireysel bir bakış açısıyla baktılar, insanı ve duyguyu merkeze alan şiirler yazdılar.⁸⁶

Şiirde yenilik hareketlerinin en önemli ismi Mısır’da yaşayan Lübnanlı şair Halil Mutran oldu. Gelenekçi şairler şiirlerinde ahlaki erdemler ile bağ kurarken Mutran duygularla bağ kurdu. Onda mevzular sınırlarını zorladı. Mutran İnsanın insanla ilişkisini önemsendi. Tabiat konulu şiirler onda önemli bir yer tuttu. Batı şiirinden etkilendi ve kafiye ve vezinde değişiklik yapılmasını zaruret gördü. Arap şiirin sözünde

⁸⁵ Çetin, *agm.*, s.306

⁸⁶ Cüneydî, *el-Edebü’l-Arabiyyü’l-hadîs fi Mısır dirâse târihiyye nakdiyye*, s.12.

daha tesirli olabilmesi için nazmın kolaylaştırılmasını öngördü. Kolay vezinlerde yazdı ve bazı vezinlerde değişiklikler yaptı. Bununla beraber vezin ve kafiyeyi kullanmadan yazdığı serbest şiirleri de vardır. Ayrıca diyalogdan ibaret tiyatral şiirleri ile Arap edebiyatına yeni bir tür kazandırdı.⁸⁷

18. yy. ortalarında fakirlik ve baskıdan kaçmak için Amerika'ya göç eden Suriyeli şairler, ardından Lübnanlı şairler *mehcer(göç) edebiyatı* denilen bir akımı oluşturdu. İlya Ebû Mâdî, Nesîb Arîda, Mihâil Nu'ayme, Halil Cibrân, Emin er-Reyhânî gibi şairlerden oluşan bu topluluk eskiye başkaldırdı ve edebiyatta yeniliğe davet ettiler. Duyguların hakim olduğu romantik bir ekol olan Mehcerde özgürlük, anavatana hasret, milliyetçilik ve tabiat başlıca konulardır. Şiirlerinde hayatı sıklıkla sorgulamışlar, bazen iyimser bazen kötümser bakmışlar, bilinmeze dair şiirler yazmışlardır. Aşk Mehcer şairlerinde önemli bir yer tutar.⁸⁸ Bu akımlar sonradan gelen nesillerde serbest şiire öncülük etmişlerdir. Burada Iraklı şairlerin modern şiire katkısını hatırlatmak gerekir. Kadın şair Nâzik el-Melâike ve Bedr Şakir es-Seyyâb Irak'ta modern şiirin öncüsü olmuştur. Özellikle el-Melâike hem şiirleriyle hem de yenilenen sanat anlayışına dair yaptığı çalışmalar ve eserleriyle modern şiirde önemli bir isimdir.

1.3. ÇOCUK EDEBİYATI

Burada 'Çocuk Edebiyatı'nı, tanımını, özellikleri, hedefleri ve felsefesi açısından özet olarak ele almak, tezin asıl konusu olan 'Çocuk Şiiri'nin daha iyi anlaşılması için zaruri görülmüştür. Şunu belirtmek gerekir ki tarihi süreci göz önüne alındığında modern anlamda 'Çocuk Şiiri', 'Çocuk Edebiyatı'ndan daha sonra ortaya çıkmış onun bir alt dalıdır. Çocuk edebiyatı; çocuk hikayeleri, çocuk masalları, çocuk tiyatroları, çocuk şiirleri gibi birçok türün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Her biri kendine özgü hedefleri ve niteliksel farklılıklarıyla beraber, bütünüyle türleri çatısı altında toplayan çocuk edebiyatının ilkelerini bünyesinde taşımak zorundadır.

⁸⁷ Cüneydî, *el-Edebü'l-Arabiyyü'l-hadîs fi Mısır dirâse târihiyye nakdiyye*, s.53.

⁸⁸ Cüneydî, *el-Edebü'l-Arabiyyü'l-hadîs fi Mısır dirâse târihiyye nakdiyye*, s.88.

1.3.1. Çocuk Edebiyatının Tanımı

‘Çocuk edebiyatı’ kavramı için birbirinden farklı birçok tanım yapılmıştır. Çocuk edebiyatının net bir tanımı olmamakla beraber bu konuda önemli görülen bazı düşünür ve araştırmacıların düşünceleri verilmeye çalışılacaktır.

Çocuk edebiyatı, erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır.⁸⁹

Ruhi Şirin çocuk edebiyatının çocukların büyürken duygu, düşünce ve hayal dünyalarına katkıda bulunan çocuksu bir edebiyat olduğuna, ancak bunun bilhassa eğlendirerek yapılması gerektiğine vurgu yapar. Üç yüz yıllık bir geçmişle edebiyatın en genç türleri arasında sayılabilen çocuk edebiyatı edebi, estetik ve biçim yönünden oluşumunu sürdüren yazılı bir edebiyat türüdür.⁹⁰

Çocuk edebiyatı genel olarak edebiyatın bir türüdür, onun özelliklerini taşır ancak sınırlı bir okuyucu kitlesine, çocuklara hitap eder. Bundan ötürü edebiyatın diğer öğelerinden farklı olarak resim ve fotoğraf gibi modern sanatlar aracılığıyla görsel algıdan sıkça faydalanır. Ancak ister makale olsun, ister hikaye, şiir yahut tiyatro olsun, hepsinde belli bir muhtevaya sahiptir.⁹¹

Kesin olan bir gerçek vardır ki, o da çocuk edebiyatının her şeyden önce çocukların özelliklerine ve hassasiyetlerine riayet etmesi, onların ihtiyaçlarını temel alması gerektiğidir. Doğulu araştırmacılar çocukların edebiyat vasıtasıyla İslami düşünce prensiplerine bağlı olarak geleceklerinin şekillenmesinde etkin bir rol

⁸⁹ MEB, **Çocuk Edebiyatına Giriş**, Ankara, 2013, s.4.

⁹⁰ M. Ruhi Şirin ve Diğerleri, **99 Soruda Çocuk Edebiyatı**, 3.Baskı, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2000, s.9.

⁹¹ Dr. Kifâyetullah Hamdânî, “Edebu’l-Etfâl”, **Mecelletü’l-Kısmi’l-Arabî**, University of the Punjab, No.17, (2010), s.148.

üstlenmeleri için eğitilebileceğini, tüm bunların yanında sanatsal bir eğlence sunulabileceğini savunarak işin dini boyutuna vurgu yapar.⁹²

el-Hîfî çocuk edebiyatının temel parametresinin çocukların çok yönlü eğitilmesi olduğunu dile getirir:

“Çocuk edebiyatı, çocukların zihinsel, psikolojik, toplumsal, duygusal, dilsel gelişimlerinde üstlendiği rol ile çocukların şahsiyetlerinin oluşmasındaki en önemli destektir. Ayrıca çocuk kültürü olarak adlandırdığımız kültürle hayatlarına zenginlik katma, algılarını geliştirme, ufuklarını açmada, duyarlılıklarını artırmada, hayal dünyalarını oluşturmada büyük bir etkidir.”⁹³

Birçok araştırmacı çocuk edebiyatının eğitsel bir araç olduğu, çocuklara sorularının cevaplarını öğrenme, keşfetme, hayal güçlerini kullanma ve yeni tecrübelere yelken açma fırsatı verdiği hususunda hemfikirdir. Ayrıca o, çocuklara kendine güven, araştırma cesareti ve okuma sevgisi aşılar. Keşfetme yoluyla bilime merak duygusu kazandırır. Kalıplaşmış düşünce ve üsluplardan onları kurtarır ve yeni yöntemlere ilgi duymalarını sağlayarak belirsiz olana doğru korkusuzca ilerleme, böylece kendisi ve çevresi için yeni keşifler yapma fırsatı tanır. Çünkü hikaye, şiir, dergi, kitap ve tiyatro gibi yazılı eserlerin yanı sıra müzik, film gibi işitsel ve görsel programların tümünü; kısaca çocukların keşif kabiliyetlerini geliştiren, onları yeni şeyler üretmeye teşvik eden her şeyi içine alır.⁹⁴

Amaçlarına göre incelendiğinde çocuklara yönelik edebiyatın iki temele oturduğu anlaşılmaktadır: Birincisi ‘genel anlamda çocuk edebiyatı’dır. Bu da farklı bilgi türleri vasıtasıyla çocuklara yönelik kitaplarda yazılan ürünlerdir. Bu tarifin içine okul kitapları girer. İkincisi “özel anlamda çocuk edebiyatı”dır ki, bu da şiir veya nesir olsun; sözlü veya yazılı türde çocukların kalbinde sanatsal bir keyif oluşturan nitelikli sözlerdir. Çocukların hassasiyetlerine, algı düzeylerine, ilgilerine yönelik kitaplar olarak

⁹² Halid İbn Hâtır el-Ubeydî, “Takvîmu’n-nusûs-iş-şîriyyeti fî kütübi’l-kırâati ve’l-mahfûzâti li’s-sufûfi’s-selâseti’l-‘ulyâ min’el-merhaleti’l-ibtidâiyyeti fî dav’i me’âyri edebi’l-ETFÂL”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmîatü Ümmü’l-Kurâ Külliyyetü’t-Terbiye, 2005), s.9.

⁹³ Hâdî Nu’mân el-Hîfî, **Edebü’l-ETFÂli felsefetuhu, fûnûnuhu vesâituhu**, Kahire: el-Hey’etü’l-Misriyyetü’l-‘Âmmetü lil-Kitâb, 1986, s.72.

⁹⁴ Hasan Şihâte, **Edebü’t-tıfl’il-‘Arabî: Dirâsât ve Buhûs**, 3.Basım, Kahire: ed-Dârü’l-Misriyyetü’l-Lübnaniyye, 1994, s.12.

değerlendireceğimiz kinci kategorideki kitaplar bizim asıl konumuz olmakla beraber araştırmacılar her iki türdeki kitapların da aynı kaynaktan beslendiğini öne sürer. Şöyle ki, bu edebiyatın okuru, *öğrenci* olmaktan öte ve ilk önce *çocuk*dur. Ders kitaplarının ve okuma kitaplarının arasındaki basit farklılıklar konuya verilmesi gereken hassasiyeti ve sevgiyi zedelemes.⁹⁵

Hans-Heino Ewers, çocuk edebiyatının gerçekte çok erken zamandan beri pedagoji ile ilişkili olduğunu savunur. Ona göre çocuk edebiyatı çok daha geniş bir ölçekte ortaya çıkmıştır. 18. yy toplumunda, çocukluğun insan hayatının çok özel bir dönemi olduğu ve bu çocukların da kendi ihtiyaçları olduğu fark edilmeye başlanmıştır. Ele aldığı pedagojik yaklaşıma göre, edebiyat çocuğa eğitim vermek için bir araç, hatta en etkili yoldur. Oysa çocuk edebiyatı tarihsel bir süreç olarak ele alındığında, pedagojik çalışmalar en başta, çocuğa *görelilik* ya da *uygunluk* kavramı ile oluşturulmuş, daha sonrasında ise çocuğun okumasında bir sakınca olmayan kitaplar olarak yoğunlaşmıştır. Araştırmacının burada kastettiği '*çocuğa görelilik*' aslında yetişkinlerin çocuğa biçtikleri bir elbise olmaktan öteye gidemez. Burada çocuk kendi öz değerleri ve ihtiyaçları düşünülmezsizin yetişkin şablonunda bir kalıba sokulmak istenir. Nitekim bu bakış açısı ile yazılmış olan kitapları "*çocuklar adına arabuluculuk yapan yetişkinlerin kendi amaçları doğrultusunda oluşturduğu kitap yığınlarından başka bir şey değildir.*" sözleriyle eleştirmektedir.⁹⁶

Bazı edebiyatçılar hitap ettiği kitle dışında çocuk edebiyatını yetişkin edebiyatından ayıran bir özelliğin olmadığını düşünürken⁹⁷ diğer bir kısım edebiyatçılar ise özellikleri, felsefesi ve yüklendiği misyonu ile onu edebi türlerin içinde ayrıcalıklı bir konuma yerleştirir. Abdü'l-Fettâh bu edebiyatın tarifini verirken onun diğer türlerin tümünden ayrıcalıklı olma boyutunu öne çıkarır ve çocuğun gelişim dünyasına olan etkilerine vurgu yapar:

⁹⁵ Ahmed Necîb, **Edebu'l-ettfâl 'ilm ve fen**, 1. Basım, Kahire: Dar'ul-Fikr'il-Arabî, 1991, s.278.

⁹⁶ Maria Nikolajeva, "Approaches to the History of Children's Literature (Çocuk Edebiyatı Tarihine Yaklaşımlar)", **Aspects and Issues in the History of Children's Literature (Çocuk Edebiyatı Tarihinde Durumlar ve Konular)**, Editör: Maria Nikolajeva, London: Greenwood Press, 1995, s. IX.

⁹⁷ Halid İbn Hâtır el-Ubeydî, *age.*, s.11.

“Çocuk edebiyatı kavramı, küçük zihinlere hitap etmek için ortaya çıkmış yeni edebi türdür. Kendi özellikleri, akli, idraki ile beşerî hayatta basamak olan bir dönemin edebiyatıdır. Şiir ve nesir türünde ortaya konan ve hem fayda hem de eğlence vermesi amaçlanan çocuklara yönelik bu tür, bütünüyle eğitsel bir anlayışın ışığında kendi tarzını oluşturmuştur.

İşte bu yüzden çocuk edebiyatı kavramı bize miras kalan bir edebiyatı, çağdaş edebiyatı ve geleceğin edebiyatını ifade eder; çünkü o, insan ömrünün uzun bir dönemine hitap eden edebiyattır.”⁹⁸

1.3.2. Çocuk Edebiyatının Özellikleri

Çocuk edebiyatı, türler ve türlerin özellikleri açısından yetişkin edebiyatı ile ortak özelliklere sahip olmakla beraber amaç ve hedeflerde yetişkin edebiyatından farklı, kendine özgü birtakım özellikleri de bünyesinde barındırmalıdır.⁹⁹

Her şeyden önce çocuklara yönelik edebi ürünlerde kısa cümleler kullanılmalı, anlatım sade ve açık olmalıdır. Şatafatlı sözlerden, çocuğun anlamayacağı eski ve yabancı kelimelerden kaçınılmalıdır. Cümle yapısı basit; tek özneli ve tek yüklemlilik olmalı; bir cümle ile yalnız bir fikir verilmelidir.

Çocuğun konuşurken veya oynarken hissettiğimiz onun dünyasını oluşturan en belirgin özellik hareket ve neşedir. Çocuk edebiyatı da çocuk dilinin özelliklerini taşımalı; hareket ve neşe uyandıran kelimeler, çocuğun zihninde netlik kazanan somut kavramlar seçilmelidir. Dili konuşma diline benzemelidir. Eseri okuyan kişi, yazarı dinlediğini sanmalıdır.

Çocukların konuyu iyi takip edebilmesi için kahramanların sayısı sınırlı tutulmalıdır. Ayrıca heyecanı ve kitapla paylaşımı artırmak için kahramanların yaşının hedeflenen okuyucunun yaşında veya onun yaşından bir iki yaş büyük olması önemlidir.

⁹⁸ Abdü'l-Fettâh, *age.*, s.22.

⁹⁹ Konuyla ilgili bilgi için Bkz.: MEB, **Çocuk Edebiyatına Giriş**, s.63-69; İsmail Abdü'l-Fettâh, **Edebü'l-ettfâl fi'l-âlemi'l-mu'âsır**, s.69-77; Talha Zaim, “El-Arabiyyu's-Sağîr Dergisinin Çocuk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi”, (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2012), s.5; Yusuf Köşeli, “Arap Çocuk Edebiyatı”, s.5; Dilek Tüfekçi Can, “Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma: Tanımlar, Türler ve Teoriler”, s.75.

Özellikle vurgulanması gereken bir özellik de çocuk edebiyatının dinî ve evrensel değerleri aşılması gerektiğidir. Bununla beraber ideolojik yönlendirmelerden, cinsel içerikli küfür ve objelerden, tahrik edici yanlış bilgi ve ifadelerden uzak olmalıdır. Ayrıca çocuklarda mizah duygusunu geliştirecek konular hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Biçimsel açıdan bakıldığında, kitap hedeflenen okurun yaş seviyesine uygun resimlendirilmeli, çocukların farklı büyüklükteki kitaplardan daha çok hoşlandığı dikkate alınmalıdır. Şunu belirtmek gerekir ki resimlerde olaya uygun bir biçimde mizahın kullanılması da çocukların hoşuna gitmektedir. Kitap görsel özellikleriyle çocukların sanat ve estetik algısını geliştirmeli, yetişmekte olan nesilleri okumaya isteklendirmelidir.

1.3.3. Çocuk Edebiyatının Felsefesi

Çocukluk algının berrak, zihnin henüz hiçbir alanda kalıplaşmadığı, hayal dünyasının alabildiğine zengin olduğu bir dönemdir. İşte tam da bu yüzden çocukluk, zihinlere doğru şeyleri nakşetmek için en seçkin dönemdir. Çocuklara hitap eden ve tıpkı onlar gibi sürekli gelişim halinde olan, çocuğun şahsiyetini oluştururken onun zihinsel ve duygusal gelişimini eğitmeyi amaçlayan bu edebi türün bir takım arka planları vardır.

Yaşamı yavaş yavaş tanıyan, gerçek ile gerçek olmayan arasındaki ayırımı aşamalı olarak kavrayan çocuğun, hayal kurmaya, bunları ifade etmeye, çevresi tarafından hoşgörüyle karşılanmaya ihtiyacı olduğu gibi; tüm bu gelişim evresini dil becerisi desteklenerek sağlıklı bir biçimde geçirmesi için de edebiyata ihtiyacı vardır.¹⁰⁰

Bazı araştırmacılara göre çocuk edebiyatı felsefesi çağdaş eğitim felsefesine, içinde bulunulan toplumun felsefesine ve örf ve adetlerinden kompoze edilmiş ilkelere dayanır. Bu ilkelerle çocuğun şahsiyeti, bedensel özellikleri, zihinsel, psikolojik ve toplumsal özellikleri bir bütün olarak desteklenirken çocuğun çocukluğunu

¹⁰⁰ Şirin, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, s.175.

yaşamasında, huzur ve güven içerisinde geleceğini inşa etmesinde etkin bir rol üstlenir.¹⁰¹

Çocuk edebiyatı şüphesiz hitap ettiği kitlenin farklı açılardan eğitilmesi amacıyla doğar. Ancak çocuk edebiyatının sahip olduğu tüm hedeflerin ötesinde gerçek bir felsefesi vardır. Bu edebiyat sosyal ve dilsel açıdan çocuğun şahsiyetini geliştirme yoluyla yeni bir insan oluşturarak Yaratıcının mükemmelliğini açığa çıkarmayı hedefler. Edebiyat eğitimiyle tekâmüle ulaşan çocuk kendi bakış açısını kazanmış ve yarının sorumluluklarını yüklenmeye hazırdır.¹⁰²

Bu konuda eser kaleme alan kişilerin üzerinde durduğu noktalar şunlar olmuştur. Çocuklara yönelik edebi metinlerin temel felsefesi, milli birlik duygusu kazanmış, milli kültür ve değerleri özümseyebilmiş, toplumun benimsediği örnek davranışları gösterebilen yetişkinler olabilmeleri için bugünün çocuklarına gerekli yönergeleri sunmaktır.¹⁰³

Burada Şihâte'nin şu sözü konuya verilen ehemmiyeti gözler önüne serer: “Çocuk edebiyatı ortaya koyanlar kalkınmış bir toplumun esas ve zaruri unsurlarıdır.” Ona göre bu kişiler insani bilgiyi üretirler, onu geliştirir ve onu uygulamaya hazır hale getirirler. Onlar medeniyetin içine düştüğü sorunların çözümü için umuttur. Onlar vatanın kalkınması, refahı ve mutluluğu için itici güçtür.¹⁰⁴

1.3.4. Çocuk Edebiyatının Hedefleri

Felsefesi bedensel, zihinsel, sosyal, psikolojik ve dilsel açıdan çocuğu destekleyerek ona milli birlik ve milli kültür değerleri aşılatabilmek olan çocuk edebiyatının elbette birtakım hedefleri vardır.¹⁰⁵

¹⁰¹ Abdü'l-Fettah, *age.*, s.30.

¹⁰² el-Hitî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fünûnuhu vesâituhu*, s.88.

¹⁰³ Köşeli, *age.*, s.7.

¹⁰⁴ Şihâte, *age.*, s.11.

¹⁰⁵ Konuyla ilgili bilgi için Bkz.: Mustafa Ruhi Şirin, “Çocuk Edebiyatı Ders Notları”, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, s.34-35,

Öncelikle edebiyat çocuğa, gülme, eğlenme, oynama fırsatı vermeli, yaratıcı hayal güçlerini geliştirmelidir. Ancak hayal kuran insanlar zirvelere ulaşmayı göze alır. İşte bu yüzden çocukluktaki düş kurma becerisi edebiyatla geliştirilmeli, düşsel serüvenlerde ona arkadaşlık edilmelidir. Toplumun nadide düşünsel güçleri, umudu ve geleceği olan çocukların ileride yaşadığı toplumun kalkınmasına gayret etmeleri için dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerini küçükken geliştirmek, algısal gelişimlerine yardımcı olmak önemlidir.

Çocuk her şeyden önce edebiyat aracılığıyla ruhsal ihtiyaçlarını karşılayabilmelidir. Oyun esnasında kazanma, bir guruba kabul edilme, sevme, kendini sevdirmeye, oyunda eğlenme ve öğrenme duygularını karşılayabilen çocuk sosyal hayatta kendine güvenli bir birey olabilir.

Çocukların kavramsal gelişimi için somut ve soyut kavramları öğrenmeleri kolaylaştırılmalı, dil bilinci ve duyarlılığı kazanmalarına yardımcı olunmalıdır.

Zihinsel gelişimlerine gelince nesnelere sınıflandırma, gruplandırma, kavram oluşturma, anımsama, dikkat etme ve düşünme gibi yetiler kazandırılmalı, bu şekilde bilişsel süreçleri geliştirilmelidir.

Özetle çocuğa sunulan yazılı veya görsel ileti çocukların sosyal-duygusal gelişimini göz önünde bulundurmalı, olumlu kişilik gelişimine ortam hazırlamalı, ayrıca kendini tanımasına, değerli bulmasına yardımcı olmalıdır. Çocukları günlük yaşantının gerçekleri konusunda bilgilendirmeli ve bu şekilde onları hayata hazırlamayı amaçlamalıdır.

Bunları yapmak için çocuğa kitap sevgisini aşılama, edebi ve estetik değerlerin tohumlarını vermek, ona uygun örneklerle “*iyi kitap*” kavramını kazandırmak önemlidir. Bu da ancak çocukları resimlendirme ve fiziksel özellikler yönünden iyi örneklerle tanıştırmak, ayrıca ilgi duydukları konuları yaşlarına göre değerlendirmek suretiyle mümkün olabilir.

<http://www.cocukvakfi.org.tr/Rapor/CocukEdebiyatiDersNotlari.pdf> (22 Eylül 2017); M. Ruhi Şirin ve Diğerleri, **99 Soruda Çocuk Edebiyatı**, s.43-44.

En nihayetinde her zaman ifade edildiği gibi kitap, çocuk için her an ulaşabileceği, konuşabileceği, yalnızlığını

gideren bir arkadaş olmalı ki çocuk da bu edebi tecrübelerle kitabın bilgi ve eğlence kaynağı olduğunu öğrenmeli, hayatı boyunca bilgiyi rehber edinmelidir.

el-Hitî, “Çocuk edebiyatı bir ışın süzmesi gibidir. Bir ihtimal aydınlatır, bir ihtimal yakar”¹⁰⁶ derken haksız sayılmaz. O öylesine hassas ve değerlidir ki amacı hikayeleri ve tiyatroları ders kitabına dönüştürmek değil; aksine eğitici konuları hikayelere, tiyatrolara, ilginç çocuk kitaplarına dönüştürmek olmalıdır.¹⁰⁷

¹⁰⁶ el-Hitî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fünûnuhu vesâituhu*,s.85.

¹⁰⁷ el-Hitî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fünûnuhu vesâituhu*,s.267.

2. ÇOCUK ŞİİRİNİN ÖRNEKLERİ

2.1. ÇOCUK EDEBİYATININ DOĞUŞU

Modern anlamda çocuk edebiyatı en yeni edebi tür olma özelliğini korumaktadır. Batıda doğmuş ve gelişmiş olan bu tür, farklı coğrafyalarda gelişimini sürdürmektedir. Arap çocuk edebiyatı ise 20. yy'dan sonra Batı ile süregelen edebi, siyasi ve kültürel etkileşimlerden doğmuştur. Arap çocuk şiiri ise ondan neşet etmiş henüz çok yeni bir tür olduğu için yapılan araştırmalar bir elin parmaklarını geçmez.

Çocuk edebiyatına eğitsel bir amaç için yazılmış, kendine has özellikleri olan sistemli bir tür olarak bakıldığında oldukça yeni olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çocuğun şahsiyetini geliştirmeyi hedefleyen bu tür, daha önceki konularda ele alındığı üzere çocuğun kültürel, sosyal, zihinsel ve dilsel gelişimini destekleyen ve ona milli duygular ve yaşadığı toplumun dini hassasiyetlerini de aşılıyarak onu topluma yararlı bir ferde dönüştürmeyi amaçlar. Çocuk edebiyatına çocuğa yönelik ifadesel bir eğlence aracı olarak baktığımızda ise tarihçesinin yaratılış zamanına denk geldiğini söylemek hiç abartılı olmaz. Çünkü *anne*, varoluşu ile beraber çocuğuna ninni söylemeye başladı ve türlü tekerleme ve şarkılarla onu avuttu, doğaçlama oyunlarla oynattı. Bu türe ait bir literatürün oluşması ve ona ait metinlerin sistemli bir şekilde toparlanması 19. yy'ın sonları ve 20. yy'ın başlarına tekabül eder. Bugün rahatlıkla şunu söyleyebiliriz ki çocuk edebiyatı umudun ve yarınların edebiyatıdır. Çünkü çocuk edebiyatı gelişmiş toplumların edebiyatıdır. Çocuk edebiyatı yeni yetişen nesil vasıtasıyla Dünya'ya kendi

edebiyatının, kültürünün, dilinin, medeniyetinin, felsefesinin ve hedeflerinin tohumlarını ekmektir.¹⁰⁸

Hikayenin çocuk edebiyatının başlangıcına olan etkisi tartışılmaz. Şüphesiz hikaye yaratılışın başlangıcı kadar eskilere dayanır. Çünkü insan hayal gücü, umutları hatta hurafeleri ile beraber yaşam serüveninde yol aldı. Hikaye anlatıcıları çok zaman hayal ve sanat algılarından eklemeler yaparak hikayeleri ilmek ilmek dokuyarak nesilden nesile aktardı. Yeri geldi insanoğlu hikayelerde doğüstü güçleri yendi, yeri geldi kahramanlarını, savaşlarını, atalarını anlattı, yeri geldi hikayelerde görüşlerini halka empoze etmek istedi yahut öğüt verdiler. Modern çağda hikaye, tiyatro, radyo ve sinema gibi sahne sanatlarında büyük rol oynadı. Bugün artık hikaye kültürlerin, bilginin hatta ideolojilerin yayılmasını sağlayan güçlü bir araç haline geldi.¹⁰⁹

Yaratılışın başlangıcından beri var olan hikaye, bugün de aynı canlılığı ve cazibesıyla hayatın içinde yer almaya devam ediyor. Çocuk hikayelerine bakıldığında büyükler için yazılanlarla şekil ve yapı yönünden ortak özelliklere sahip olmalarına rağmen konu, üslup ve sunuş biçimlerindeki farklılıkların kaçınılmaz olduğunu görüyoruz. Nasıl ki çocuğun besini büyüklerinkinden farklı ise, ruhunun, aklının, hayalinin gıdası da farklı olmak zorundadır. Ona yönelik metin ister hikaye ister başka bir edebi tür olsun onun dünyasından bir parça olmalı, kısaca okuduğunda aidiyet duygusu hissettirmelidir.¹¹⁰

Çocuk hikayeyi okuduğunda kahramanla yüksek duvarlardan atlar, sır dolu kapıları aralar, hazine sandıklarını açar, bir uçurtma için ağlar. Bazen kahkahaları odasından taşar yahut savaş meydanlarında cenk eder, vatanını kurtarır. İşte bu sebeple çocuğun ilgisi ve yaşı gözetilerek seçilmiş bir hikaye çocuk için oyundur. O yalnız bir kitap değil, ruhunu doyuran bir hayal penceresidir.

Çocuk edebiyatının aynı zamanda hikayelerin de ortaya çıkışına da sebep olan en eski edebi metinler ağızdan ağıza nakledilerek varlığını sürdüren efsanelerdir.¹¹¹ Bu

¹⁰⁸ Abdü'l-Fettâh, *age.*, s.11.

¹⁰⁹ el-Hîfî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fünûnuhu vesâituhu*, s.131.

¹¹⁰ el-Hîfî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fünûnuhu vesâituhu*, s.133.

¹¹¹ Hamdânî, *agm.*, s.166.

ilk efsanelerin konusu tabiatın sert iklimi ile mücadeleyi anlatan maceralardı. Konuları kahramanın yüzleştiği zorluklar, hayvanlarla mücadelesi ve dağlarda doğaya karşı verdiği yaşam mücadelesinden ibaretti. Ardından kabile hayatının bir getirisi olarak kahramanlık, yiğitlik ve savaşlar gibi konular hikayede yaygın olarak yer aldı.¹¹² İnsanlığın bildiği en eski yazılı hikayeler papirüs üzerine yazılanlardı. Bu dönemde özellikle kabileye aidiyet duygusu ve soy sevgisi aşılacak için yazılan masal ve efsaneden ibaret olan hikaye türü İslam geldikten sonra dini bir kimliğe büründü. Bu yeni dönemde Resulullah(SAV)'ın, ashabının, eski peygamberlerin, İslam tarihindeki önemli şahsiyetlerin, savaşların ve eski halkların hikayeleri yazılmaya başlandı.¹¹³

Arap edebiyatı tarihine baktığımızda elimizde çocuk edebiyatına konu olabilecek kayda değer ürünler bulunmamaktadır. 20. yy'a kadar çocukların ilgi ve ihtiyaçları gözetilerek yazılmış bir çocuk edebiyatının varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu zamana kadar çocuklar büyüklerin anlattığı halk hikayelerini veya efsaneleri dinlediler. Yetişkinler için yazılan hikayeler çocuk edebiyatında varolması gereken daha önce saydığımız çocuğun zihinsel, sosyal, edebi ve duygusal ihtiyaçlarını gidermediği için elbette modern anlamda çocuk edebiyatından sayılmazlar. Ancak yüzyıllar boyu hem yetişkinlerin hem de çocukların ilgisini çeken hikaye aslında heyecan ve eğlence unsurlarını barındırması ve ibret verici üslubuyla çocuk edebiyatının ortaya çıkmasını sağlayan öncüllerdendir. Günümüze kadar ulaşan *Kelile ve Dimne* ve *Binbir Gece Masalları* Arap edebiyatının ilk yazılı halk hikayeleri örneklerinden sayılmakla beraber belli bir zamanda belli bir zümre tarafından biliniyordu. Ama halkın asıl rağbet ettiği eğlence amaçlı hikayeler, hayatın gerçeklerinden ve acılarından uzaklaştırarak; cinlerin, şeytanların, büyülü köşk ve sarayların yer aldığı hayal dünyasına kapı aralayan hikayelerdi. Bu durum sadece Arap dünyasında değil tüm dünyada aynı şekilde sürdü. Belli hedefleri olan ve sistemli şekilde yazılan çocuk edebiyatı başlığı altındaki edebi türün başlangıcı pedagoji olarak

¹¹² Abdü'l-Fettâh Ebû Me'âl, *Edebü'l-ettfâl dirâse ve tatbik*, 2.Basım, Amman: Dârü's-Şurûk li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1988, s.28.

¹¹³ Hamdânî, *agm.*, s.166.

adlandırılan yeni bilimin ortaya çıktığı modern çağlara dayanır. Bu yeni bilim modern bir eğitsel anlayışı da beraberinde getirmiştir.¹¹⁴

Çocuğa duyguları, ihtiyaçları ve umutları olan, geleceği emanet ettiğimiz gerçek bir varlık olarak hitap eden çocuk edebiyatının bu aşamaya gelmeden önce Arap coğrafyasında yaşadığı sürece örneklerle bakmak gerekir. Şunu belirtmek gerekir ki çocuk edebiyatı ortaya çıkmadan önce de çocuklar edebiyattan tam anlamıyla yoksun değildi. Çünkü toplumda hikayeler, masallar, menkıbeler, tekerlemeler, ninniler, nasihatler, gezi anıları vb. bir çok tür geleneksel olarak varlığını sürdürüyordu. Özellikle Araplarda uzun geceler boyu çadır önlerinde *kassas* isimli hikaye anlatan meşhur kişiler vardı. Genç-yaşlı, kadın-erkek toplumun heyecanla iştirak ettiği bu çöl masalları ile geceler şenlenirdi. İslam dini geldikten sonra çeşitli ilim ve eğlence meclislerinde dini hikayeler, hikmetli sözler, fıkralar, tarihte yer etmiş şahsiyetler ve olaylar halk edebiyatı başlığıyla hikayelere konu oldu.¹¹⁵ Fetihlerle birlikte İslam dünyası farklı kültür ve medeniyetlerle iletişime geçince bu yeni kültürlerle ait tarihi olay ve şahsiyetler de hikayenin konusuna girmiş oldu. Tercüme edilirken Arap anlayışı ile yeniden şekillenen *Kelîle ve Dimne ve Binbir Gece Masalları* eski asırlardan elimize kalan en geniş hikaye mirasıdır.¹¹⁶ Yine bir kralın üç oğluna siyaset sanatı öğretmesini istemesi üzere bilge bir şahsiyetin anlattığı hikayelerden oluşan *Pançatantra Masalları* Hint kültüründen tercüme edilmiş hikayelerdendir. Bu masallar sanatsal ve akıcı bir üslupla yazılmış hayvan hikayelerinden oluşmaktadır.¹¹⁷ Arapçadan diğer dillere de tercüme edilen bu eserlerin asıl dillerindeki nüshaları bugün bulunmamaktadır. Arap mütercim-edebiyatçılar hem insanlık kültürüne ait, hem de çocuk hikayelerinin doğuşuna sebep olan bu nadide eserleri tercüme ederek insanlığın düşünsel ve edebi mirası ile günümüz edebiyatı arasında köprü olmuşlardır.

Arap kültürüne ait roman ve hikayenin en eski türleri ise akli ile Yaratana ulaşan Hay bin Yakzân'ın ıssız ada macerasının anlatıldığı hikaye ve Arapların milli

¹¹⁴ el-Hitî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fünûnuhu vesâituhu*, s.103.

¹¹⁵ Hâdî Nu'mân el-Hitî, **Sekâfetü'l-etfâl**, Küveyt: el-Meclisü'l-Vatani li's-Sekâfeti ve'l-Fünûn ve'l-Âdâb, 1988, s.151.

¹¹⁶ Hamdânî, *agm.*, s.166.

¹¹⁷ el-Hitî, *Sekâfetü'l-etfâl*, s.151.

kahramanı cesur ve erdemli Antere'nin öyküleridir. Modern anlamda çocuk edebiyatı ürünleri 17. yy'da başta Fransa olmak üzere Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ortaya çıkışı ile beraber Arap ülkelerinde de görülmeye başladı. Bilhassa Mısır'da Muhammet Ali ve Rıfâ'a et-Tahtâvî'nin tercümeleri bu türün başlangıcı olmuştur.¹¹⁸

Arap çocuk edebiyatı bugünkü şeklini alıncaya kadar bazı merhalelerden geçti. Önce İngilizce ve Fransızca başta olmak üzere Batıda çocuklar için yazılmış eserler tercüme edildi. Aynı sıralarda Arap milliyetçiliğinin yükselişi ile beraber klasik Arap kültürüne ait hikayeler sadeleştirilerek çocuk okura sunuldu. Modern çocuk edebiyatının ilk adımları olan bu merhalede taklit unsurları ağır bastı. Küçüklerin hayal dünyasını ve ihtiyaçlarını gözetmeden büyüklerin dayattığı bu ürünler hayal gücünden ve özgünlükten uzak eserlerdi. Çocuk edebiyatı ancak günümüze gelindiğinde hak ettiği değeri buldu denilirse hata olmaz. Bugün artık yeni bir edebi tür olarak rüştünü ispatladı ve geleceğin sosyal, ekonomik ve siyasi hayatını omuzladı. Çünkü medeniyetlerin ve halkların varlığı, geçmiş ve şimdi kadar, belki de daha fazla, gelecek günler için biriktirdiklerine dayanmaktadır.¹¹⁹

el-Hîfî batı kültüründen yapılan tercümelerin genel kültür açısından gerekli olduğunu ancak tercüme edilen bu eserlerin çoğunlukla maddi bir kaygı ile yazıldığını, gençlerin bunlara ilgi duymasının onların ihtiyaçlarını karşıladığı anlamına gelmediğini belirtmektedir. İkinci olarak Arap kültürüne ait hikayelerin sadeleştirilmesinden ibaret olan çocuk eserlerine gelince, şüphesiz bir kısmının faydalar içerdiğini görmekte beraber şunu itiraf etmek gerekir. Bu eserler büyükler için kaleme alındıkları için ve modern eğitsel anlayışla şekillenmedikleri için aslî amacı küçükleri hayata hazırlamak olan çocuk edebiyatının hedeflerini yerine getirmekten uzaktır. Bunların ötesinde önemli bir kısım hikaye de içerdikleri büyü, cin, vb. temalardan ötürü temiz zihinlere korku, vehim, endişe hatta düşmanlık unsurları yerleştirmektedir.¹²⁰ Öz kimliğini oluşturmak için geçtiği merhalelerden sonra çocuk edebiyatı yazarlarının gelişen eğitim metotlarının ışığında bu edebiyatı gerçek bir türe dönüştürmesi zaruriydi ve bu da daha önce söylediğimiz gibi 19. yy'dan sonra gerçekleşti.

¹¹⁸ Hamdânî, *agm.*, s.167.

¹¹⁹ el-Hîfî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fünûnuhu vesâituhu*, s.103.

¹²⁰ el-Hîfî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fünûnuhu vesâituhu*, s.104.

17. yy'ın meşhur Fransız çocuk yazarı La Fontaine tüm dünya çocuk edebiyatına olduğu gibi Arap çocuk edebiyatına da yön vermiştir. Yazarın akıcı bir üslupla yazdığı fabllarda şark masallarından etkiler oldukça belirgindir. Tıpkı Dede Korkut hikayelerinde olduğu gibi toplumdaki bozuk unsurlara ve şahsiyetlere hayvanların diliyle göndermeler yapan yazar, ibret verici nükte ve hikayeleri, ayrıca bilhassa horoz ve tilkinin sıkça yer aldığı hikayelerinde *Kelile ve Dimne*'den izler taşımaktadır.

La Fontaine eserleriyle “her âkil yazarın kazanması gereken geniş kitle veya gelecek” olarak gördüğü çocukların gönlünü fethetmiştir. Burada şuna da özellikle işaret etmek gerekir ki, yazıldığı yüzyılda ve sonrasında büyük yankı uyandıran bu masallar daha sonraki yüzyıllarda Jean Jacques Rousseau başta olmak üzere birçok edebiyatçı tarafından içerdiği hile ve aldatma unsurları sebebiyle ve çocuk okuru kıskançlık, riya, kötülük vb. duygulara yönlendirdiği için eleştirilmiştir. Karganın ağzındaki peyniri almak için türlü riyakârlıklar yapan tilki örneği burada zikredilebilir. Ayrıca bugünün pedagojik anlayışıyla şekillenen eserlere baktığımızda, artık çocuk hikayelerinde egemen olanın milli ve ahlaki erdemleri küçük okura benimsetmek olduğunu görmekteyiz.¹²¹

İngiliz hikaye sanatının başlangıcı kabul edilen *Robinson Crusoe* Batı ve Dünya edebiyatının en önemli eserlerinden biridir. Eserde ıssız bir adaya düşmüş kahramanın doğa ile akıllı mücadelesinde sabır, zorluklara karşı direnme, bilinmezi keşfetme gibi birçok insani ve ahlaki özellik vurgulanmaktadır. Araştırmacılar 1719 yılında kaleme alınan romanda da *Binbir Gece Masalları* ve İbn Tufeyl'in *Hay bin Yakzân* adlı eserinin izlerine işaret etmektedir. Özellikle kurgusu Endülüs döneminde İbn Tufeyl tarafından kaleme alınan Hay isimli çocuğun ıssız adada yaşamak için doğayla ustaca mücadelesini anlatan eserle benzeşmektedir.¹²² Tüm dünyada olduğu gibi Arap çocuk edebiyatında da olumlu yansımaları olan eser daha sonra çocuk edebiyatında özellikle heyecan, keşfetme ve öğrenme arzusu gibi unsurların yerleşmesine sebep teşkil etmiştir.

¹²¹ el-Hitî, *Sekâfetü'l-etfâl*, s.154.

¹²² el-Hitî, *Sekâfetü'l-etfâl*, s.154.

Halka özgü olup asırlar boyu dilden dile dolaşan, söyleneni belli olmayan halk hikayesi de denilen efsanelerin çocuk edebiyatının doğuşundaki yerine daha önce değinmiştik. Efsanelerin en belirgin özellikleri dünyanın oluşumu veya tahribatında gücü olduğuna inanılan ruh, cin, şeytan vb. varlıklarla mücadeleyi anlatmasıdır. Kimi zaman canlanan tabiat, kimi zaman insanoğluna savaş açan veya yardım eden bir hayvan unsuru mitolojinin konusu olmuştur. Tarih boyunca bu tür hayali anlatılarla halkları korkutarak etkisi altına alan sözde din adamları, krallar ve büyücüler olagelmıştır. Esasında efsaneler çocukların duyu ve zihin dünyalarına aykırı olmasına rağmen ilk yazılan çocuk hikayelerinde bu tür hurafe ve doğaüstü varlıklar heyecan verme amaçlı konu edilmiştir.¹²³

Aslında bu halk hikayelerinin çoğunluğu kölelik ve feodalizm çağlarının ürünüdür. İçerdikleri gaybî unsurlardan ötürü çocuklar için hazırlandıklarını söylemek mümkün değildir. Sonraki çağlarda bu masal ve hikayelerin çocuk edebiyatına aktarımı yapılırken yazıldıkları çağ ve ortamın gözetilmediğini belirtmek gerekir. Birçok çocuk edebiyatı araştırmacısına göre, geniş bir hayal gücünün ürünü olan bu eserlerin hayata dair ibretler içermesi büyük çoğunluğunun çocukların ruhunda düşmanlık, vahşet, korku, endişe vb. duygular yarattığı gerçeğini unutturamaz. Doğulu çocuk edebiyatı araştırmacıları Batı menşeli bu halk hikayelerinden kurtularak yardımlaşma, düşmanla savaşma, hak için mücadele etme vb. unsurlarla bezenmiş hikayelerin günümüz hayatına daha uygun olduğunu savunur. Ayrıca bazı düşünürlere göre çocukluğumuzu farklı toplum ve kültürlerin geçmişte yaşadığı korkuları ve hayal kırıklıklarını bırakın, umutlarına ve toplumsal analizleri neticesindeki hayallerine dahi hapsetmek haksızlıktır.

20. yy'ın ortalarına gelindiğinde artık bir çok araştırmacı yazar hikayelerin hurafelerden ve mitolojik unsurlardan kurtulması gerektiğini savunmuştur. Örneğin 1970'lerde *Kırmızı Başlıklı Kız* hikayesi hakkında Fransız bir yazar: *Büyükler hatalı olduklarının farkında olmalarına rağmen düşüncelerini tekrar ediyorlar. Anne babasının büyükannesine gitmesi için kızlarını daha önce bir kurdun bir kız çocuğunu parçaladığı bilinen bir yere göndermesi nasıl mazur görülebilir?* diye sorar.¹²⁴ Aynı

¹²³ el-Hitî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fünûnuhu vesâituhu*, s.190.

¹²⁴ el-Hitî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fünûnuhu vesâituhu*, s.198.

şekilde Hansel ve Gratell kardeşlerin kendilerini bir fırında pişirmeyi planlayan cadıdan kaçmayı başarması nasıl kirli bir zihin yapısının örneğidir. Masum zihinlere düşman, hilekar, yalancı ve kötülüklerle dolu bir dış dünya olduğunu ve bu dünya karşısında insanın yalnızlığını, çaresizliğini anlatan bu hikayeler aslında insanların cadı diye yakılarak öldürüldüğü kirli ortaçağ aklının ürünleridir.

Menşei hangi kültür olursa olsun çocuk edebiyatı tüm dünyada birbirine benzer şekilde ve paralel zamanlı ürünler vermiştir. Bugün gelişen dünyada kendi öz gelişimini gösteren çocuk hikayelerinin amacı çocuklara insani, milli ve ahlaki erdemlerin tohumlarını ekmektir. Burada belirgin olan şey ilk çocuk edebiyatı ürünleri ile daha sonraki ürünler arasındaki pedagojik ve eğitsel yaklaşım farklılıklarıdır.

2.2. 20.YY'A KADAR ARAP ÇOCUK EDEBİYATI VE ÇOCUK ŞİİRİ

Tarihte bilinen en eski hikayeler Mısır'da papirüs üzerine yazılan hayvan hikayeleri ve efsanelerdi. İslam geldikten sonra ise dini hikayeler denilen Hz.Muhammed'in ve ashabının hayatı, savaşları, Kur'an-ı Kerim'de geçen geçmiş ümmetlerin, peygamberlerin hikayeleri ve fetihler yazıldı.¹²⁵ Daha sonraki yüzyıllarda çocuklar onlara yönelik olmasa da idrak edebildikleri camilerdeki hutbe ve nasihatlı sözlerden; meclislerdeki hikayelerin, gezilerin, savaşların, halk kahramanlarının veya eskilerin anlatıldığı sözlü veya yazılı edebiyat türlerinden keyif aldılar.¹²⁶ İslam fetihleri Arap edebiyatında yeni bir dönemin açılmasına sebep oldu. Fars, Rum, Yunan, Hint ve İspanyol edebiyatı ile tanışan Arap edebiyatı çoğunluğu hayvan hikayeleri ve efsanelerden oluşan klasik metinleri kültür hazinesine kattı.¹²⁷ *Binbir Gece Masalları* ve *Kelîle ve Dimne* dahil olmak üzere eskiden yazılmış, uyarlanmış veya nakledilmiş hikayelerin tümü aslında büyükler için yazılmıştı. Bu hafif hikayelerin yazılması ve yaygınlaşması, yönetici kadro tarafından, hayatın acı gerçeklerinden halkı uzaklaştırdıkları için teşvik ediliyordu. Zaman zaman hikaye sanatı öyle yaygınlaştı ki el-Lâhikî(ö.H.200) gibi birçok şair *Kelîle ve Dimne* hikayelerini yahut halkın

¹²⁵ Ebû Me'âl, *age*, s.31.

¹²⁶ el-Hitî, *Sekâfetü'l-etfâl*, s.194.

¹²⁷ Ebû Me'âl, *age*, s.31.

benimsediği çeşitli hikayeleri nazmettiler.¹²⁸ Sayılan eserlerin yanında Arapların hayal gücüyle yazılmış daha önce bahsi geçen Antere, Seyf bin Yezin, Hay bin Yakzân gibi eserler 17.yy'da Fransa ve ardından Avrupa'da çocuk edebiyatı ortaya çıkana kadar hikaye sanatında bir köprü görevi üstlenmiştir.¹²⁹ 19.yy'da Osman Celâl'in La Fontaine hikayelerini manzum olarak tercüme etmesi Arap çocuk edebiyatının başlangıcı olarak kabul edilebilir.¹³⁰

Arap şiir mirası büyüklerin oyun esnasında yahut annelerinin uyku esnasında çocuklara söylediği tekerleme, şiir ve mısralarla doludur. Bazı tekerleme ve şiirler erkeklere, bazıları da kız çocuklarına has olduğu gibi her iki cinse hitap edenler de vardır. Bu mısralarda kimi zaman çocuğa duyulan sevgi ve muhabbet, onun güzelliğinin tasviri, dua ve gelecek güzel günler anlatırken, kimi zaman hüznün veya soy ile övünmeye kadar türlü manalar içerir.¹³¹

Arap çocuk şiiri ve Arap çocuk edebiyatı hakkında araştırma yapan yazarların genel kanaati çocuk şiirinin Arap edebiyatındaki varlığının Mısırlı şair Celâl'in tercümelerinden sonra gerçekleştiğidir.¹³² Farklı yazar ve araştırmacıların bu şekilde fikir beyan etmesi ve yazdıkları kitaplarda daha önceki döneme dair metinlere yer vermemesine karşın es-Safedî'nin *Şi'ru'l-etfâl fi'l-vatani'l-Arabî* isimli eserinde Arap çocuk şiirine dair daha sistemli bir tahlil görmekteyiz. es-Safedî eserinin birinci ve ikinci bölümlerini modern Arap çocuk şiirinden önceki döneme ait şiirlere ayırmıştır. Kaynaklardan elde ettiği şiirleri *Terkîs* ve *Kıssa İçerikli Şiirler* başlığıyla iki bölümde örneklerle veren araştırmacı, çocuk şiirinin Cahiliye döneminden beri var olduğunu gözler önüne sermektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, eğer çocuk edebiyatını “çocuklara hitap eden, onların ihtiyaçlarını, duygu dünyalarını besleyen yazılı ve sözlü ürünler” olarak tanımladığımızda es-Safedî'nin fikirlerini kabul etmek durumunda kalıyoruz.

¹²⁸ el-Hitî, *Sekâfetü'l-etfâl*, s.194.

¹²⁹ Ebû Me'âl, *age*, s.31.

¹³⁰ el-Hitî, *Sekâfetü'l-etfâl*, s.195.

¹³¹ el-Hitî, *Sekâfetü'l-etfâl*, s.194.

¹³² Bkz. el-Hitî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fünûnuhu vesâituhu*, s.208.

es-Safedî klasik dönem Arap edebiyatında çocukların okuması yahut ezberlemesi için şiir yazıldığını söylemenin pek mümkün olmadığını belirtmekle beraber *terkîs* denilen özel bir şiir türünü anlatmıştır. *Terkîs* bir yetişkinin çocuğu oynatmak, eğlendirmek veya dans ettirmek için söylediği ritim duygusu yüksek oyun şiirlerine verilen addır. Çocuklar duyguyu ifade eden bu şiirlerle bir yandan coşar, bir yandan hareket ederdi.¹³³ Bu şiirlerin çoğunluğunun söyleyeni belli değildir. Bir kısmı da ninni olan bu çocuk şiirlerinin çoğunluğunun anonim olması onun halk edebiyatının bir türü olduğunu ispatlar. *Terkîsler* klasik şiirin özelliklerini taşımaz ve musiki ile kurduğu bağ yönüyle daha önce bahsi geçen *zecele* benzer. Söyleyen kişi toplumda bilinen şairler değil, o sırada o duyguyu çocuğa karşı hisseden anne, baba, dede vb. kişilerdir. Avutma, uyutma ve oynatma gibi amaçlara yönelik olan şiirler çoğunluğu anonim olmakla beraber irticalen de söylenirdi.¹³⁴

Terkîs türüne ait nadide metinleri topladığı *Eğânî terkîsi'l-etfâl 'inde'l-Arab* kitabında güzel bir edebi tahlil örneği sunan Ahmed Ebû Sa'd bu türde inceleme yapanların öncülerindedir. 1974 yılında yayınladığı kitabında halk şarkılarına yer vermiştir. Yazar Arap ve yabancı kültürlerle ait yeni ve eski çocuk şarkıları arasında değerlendirmeler yapmıştır. Kimisi günümüze dek ulaşan bu metinleri çocuklara yönelik ürün vermek isteyen yazar ve şairlere sunmuştur. Yazar klasik ve modern Arap kültürlerinin yanı sıra İngiliz, Alman, Rus, Amerikan, Japon vb. birçok kültürden örneklere yer vermiştir.¹³⁵

Kaynaklardan gelen örneklere bakıldığında *terkîs* türünün Cahiliye ve İlk İslam dönemine ait olduğu görülmektedir.¹³⁶ Sahih kalıbı *müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün/ müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün* şeklinde söylenen *recez* vezni ile yahut onun bazı parçaları ile yazılırlar. *Recez* vezni çarşı ve pazarlarda, savaşlardaki atışmalar esnasında, ninnilerde vb. günlük hayatta halkın kolay terennüm edebildiği yapısal

¹³³ Beyân es-Safedî, *Şi'ru'l-etfâl fi'l-vatani'l-Arabî (dirâse târîhiyye nakdiyye)*, Şam: el-Hey'etü'l-Âmmetü's-Suriyye li'l-Kitab-Vizâretü's-Sekâfe, 2008, s.13.

¹³⁴ es-Safedî, *age.*, s.14.

¹³⁵ Abdü'l-Fettah, *age.*, s.221.

¹³⁶ es-Safedî, *age.*, s.28.

إِنَّ بِلَالَ لَمْ تَشِينَهُ أُمُّهُ
لَمْ يَتَنَاسَبْ خَالَهُ وَعَمَّهُ
يُشْفِي الصَّدَاعَ رِيحَهُ شَمُّهُ
يُذْهِبُ الِهْمُومَ عَنِّي ضَمُّهُ
كَأَنَّ رِيحَ الْمِسْكِ مُسْتَحَمُّهُ
مَا يَنْبَغِي لِلْمُسْلِمِينَ ذَمُّهُ
يُضِي الأُمُورَ وَهُوَ سَامٌ هَمُّهُ
بِحُرِّ بَحْرِ وَاسِعٌ مَجْمُوعُهُ
وَلَا يُغْمُهُ يَفْرَجُ الأَمْرَ
فَنَفْسُهُ نَفْسِي وَشَمِّي شَمُّهُ¹⁴⁰

Bilal, annesi onu hiç kınamadı

*Dayısı ve amcası birbirine benzemedi**

Kokusu başağrısına şifadır

Ona kucaklamak dertlerimi giderir

Banyo suyu sanki misk kokusu

Müslüman olana yaraşmaz onu kötülemek

Herşeyin üstesinden gelen âli himmet sahibi birisi

İşleri çözer ve üzüntüsünü giderir

*Bir umman gibi göğsü geniş***

Kederi yok eder ve onu üzmez

Canı canımdır, kokusu da kokumdur

¹⁴⁰ es-Safedî, *age.*, s.15.

* Eskiden Araplarda akrabalık yönünde uzak ailelerin çocukları daha soylu ve şerefli; akraba ailelerin çocukları pısrık olarak addedilirdi.

**Şefkatli, kucaklayıcı, sözü dinlenen anlamında bir deyim.

Terkîsin muhatabı sadece çocuk değildir. Şair çok zaman eşine de hitap ederek kızı veya oğlu hakkındaki çeşitli duygularını dile getirirken, bazen de bizzat eşine olan duygularını mısralara döker. Kaynaklarda evlenecek olan kızlarına seçilen damat hakkında babanın hayıf dolu terkîsine annenin de aynı türde cevap vermesi üzerine uzayıp giden atışmalar ve hoş diyaloglar yer alır. Bunun dışında erkek veya kız evladı üstün gören terkîsler olduğu gibi eşine sürekli kız çocuğu dünyaya getirdiğinden ötürü veya aile siyah tenli olmasına rağmen beyaz tenli çocuk dünyaya getiren eşine ve bu eşin cevabına rastlanmaktadır. Kısaca terkîste konular çocuk odaklı olmasına rağmen oldukça geniştir.¹⁴¹

Bu şiirler çoğunlukla kahramanlık, cömertlik, efendilik ve fasihlik gibi Araplarda övülen özelliklerle bezenmiştir. Ebeveyn bakış açısıyla abartılı duygu ifadelerine yer veren terkîslerden yine bir annenin oğlunu betimlemesi şöyledir:¹⁴²

صغار صبية لولا والله
أقمار كأنها وجوههم
جبار ملك رأني لما
النهار طلع ما ببابه

Vallahi küçük çocuklar olmasaydı

Yüzleri tıpkı ay gibi olan

Beni bir zorba kral gördüğünde

Gün doğmazdı kapısında

İslamın gelişi ile bu sanatta daha önce olmayan ve yeni dinin özelliklerini taşıyan imgeler yer aldı. Allah-ü Teâla'ya dualar ve hamdü senalar arttı. Arap edebiyatı kaynaklarında yer alan en hoş terkîslerden biri Abdü'l-Muttalib'in Resulullah (SAV)'a söylediği nakledilen şu sözlerdir:¹⁴³

¹⁴¹ es-Safedî, *age.*, s.11-24.

¹⁴² es-Safedî, *age.*, s.24.

¹⁴³ es-Safedî, *age.*, s.26.

الحمد لله الذي أعطاني
هذا الغلام الطيب الأردان
قد ساد في المهدي على الغلمان
أعيذه بالله ذي الأركان
حتى أراه بالغ النبوان
أعيذه من شر ذي شأن
من حاسد مضطرب العنان

Bana veren Allah'a hamdolsun

Bu şerefli temiz oğulu

Beşikteyken genç erkeklere efendi oldu

Onu güç kudret sahibi Allah'a emanet ederim

Onun serpilip büyüdüğünü görünceye dek

Onu düşmanın şerrinden Allah'a emanet ederim

Hasette sınır tanımayan hasetçiden

Doludizgin haset eden hasetçiden

Hz. Fatıma'nın oğlu Hz. Hüseyin'e söylediği terkîs söyleyen ve muhatabı bakımından, ayrıca içeriği sebebiyle de büyük değer taşır:

إن بُني شنبه النبي
ليس شبيهاً بعلي¹⁴⁴

¹⁴⁴ es-Safedî, age.,s.27.

Oğulcuğum muhakkak Peygamber'e benzer

Yüzü Ali yüzü değil

Terkîs kadın ve erkeğiyle toplumun duygularını açıkça ifade etmesi bakımından ve toplumun, özellikle de kadının çocuğa bakışını sergilediği için önemlidir.¹⁴⁵

Eski şiirde çocuklar için yazılan tek şiir türü *terkîs* olmamıştır. Burada belirtmek gerekir ki Eski Araplarda şiir ile çocuk arasındaki bağın sağlıklı bir şekilde devamını sağlayan çocuklar için yazılmış şiirler de vardı. Sayısı az da olsa Arap tarihi boyunca okullarda okutulan bu şiirler hikmet, tasvir veya hikaye konularını işliyordu. Özellikle kısa içerikli şiirlerin amaçlarından biri çocuklara Araplar için önemli olan kültürlerinden gelmiş masal, olay ve şahsiyetleri tanıtmak böylece çocuğun şiire muhabbetini küçük yaşta edinmesini sağlamaktır. Alanında örnek teşkil eden bu şiirlerden biri de bir çocuk hikayesini beyitlere döken Nâbiğa ez-Zübeynî'ye aittir*:

¹⁴⁵ es-Safedî, *age.*, s.28.

* Şair Cahiliye döneminde meşhur olan Yılan ve Balta hikayesini nazmetmiştir. Hikayede beldelerine kuraklık vurmuş iki erkek kardeş develeriyle Yılan Vadisi denilen bir vadinin yakınından geçerler. Yalnız bu vadiye giren kimsenin geri döndüğü görülmemiştir. Kardeşlerden biri diğere der ki: "Falanca kardeşim, şu gizemli vadiye insem de orada devemi sulasam, devem de bir kendine gelse." Kardeşi: "Ben yılanın sana bir zarar vermesinden korkarım, bilmiyor musun o vadiye inen herkes helak oldu?" der. Öbürü: "Vallahi ineceğim", der ve vadiye iner. Bir zaman devesini sular. Sonra yılan onu sokar ve öldürür. Kardeşi: "Kardeşimden sonra bana bu hayattan bana hayır gelmez. Yılanı çağıracağım ve onu öldüreceğim yahut kardeşimin peşinden giderim," der. Vadiye iner. Öldürmek için yılanı seslendirir. Yılan: "Görmedin mi kardeşini öldürdüm?" der ve ekler: "Bir anlaşmaya var mısın? Bu vadiyi sana bırakayım. Sen bana bulaşma ben sana bulaşmayayım. Her gün için de sana bir dinar vereyim?" Adam sorar: "gerçekten yapar mısın?" "Evet" der yılan, "yapacağım". Ardından yılanla adam anlaşma yaparlar. Adam yılanı zarar vermez, yılan da her gün bir dinarı verir. Adamın malı günden güne artar, develeri çoğalır, civarın zenginlerinden biri olur. Sonra bir gün kardeşini hatırlar: "Ben her gün kardeşimin katilinin yüzüne bakarken bu hayatın bana ne faydası olacak?" der ve baltasını kapığı gibi bileyleyip yola düşer. Yılanı takip eder ve ona baltayla vurur. Ancak isabet ettiremez. Yılan taşın içine kaçır. Adam da baltayı dağa atarken balta yuvarlanır taşa düşer. Taşa izi kalır. Yılan adamın yaptıklarını görünce verdiği dinarları keser. Adam yılanın şerrinden korkar ve yaptığına pişman olur. Yılan: "Benimle eski dostluğumuza, anlaşmamıza dönmeye var mısın?" der. Yılan: "Seninle nasıl anlaşma yaparım? İşte baltanın izi. Sen sözünü tutmayan yalancı birisin." der. (Bilgi için Bkz., Dayf, Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Cahilî, s.402.)

وإني لألقى من ذوي الضغن منهم،
وما أصبحت تشكو من الوجد ساهرة
كما لقيت ذات الصفا من حليفها؛
وما انفكت الأمثال في الناس سائرة
فقلت له :أدعوك، للعقل، وافيأ،
ولا تعشيبي منك بالظلم بادرة
فوانقها بالله، حين تراضيا،
فكانت تديه المال غبأ، وظاهرة
فلما توفى العقل، إلا أقله،
وجارت به نفس، عن الحق جائرة
تذكر أنى يجعل الله جنة،
فيصبح ذا مالٍ، ويقتل وائره
فلما رأى أن ثمر الله ماله،
وأثل موجوداً، وسد مفاقره
أكب على فأس يحد غرابها،
مذكرة، من المعاول، بايره
فقام لها من فوق حجر مشيد،

لِيَقْتُلَهَا، أَوْ تُخْطِئَ الْكَفَّ بَادِرَهُ
فَلَمَّا وَقَاهَا اللَّهُ ضَرْبَةً فَأَسِيهَ؛
وَاللَّيْرَ عَيْنٌ لَا تُعَمِّضُ نَاطِرَهُ
فَقَالَ: تَعَالَى نَجَعَلِ اللَّهَ بَيْنَنَا
عَلَى مَا لَنَا أَوْ تُتْجِزِي لِي آخِرَهُ
فَقَالَتْ: يَمِينُ اللَّهِ أَفْعَلُ، إِنَّنِي
رَأَيْتُكَ مَسْحُورًا، يَمِينُكَ فَاجِرَةٌ
أَبَى لِي قَبْرٌ، لَا يَزَالُ مُقَابِلِي،
وَضَرْبَةٌ فَأَسِ فَوْقَ رَأْسِي، فَاقْرَهُ¹⁴⁶

Ben onların zehir saçanlarından çok çekiniyorum

Uykusunu kaçıran muhabbetin büyüklüğünden hiç şikayet etmezdi

Tıpkı ahitleştiği kişiden kaçan Zatü's-Safâ gibi*

Dolaşır dilden dile insanlar arasında atasözü

(Yılan) Adama demişti: Seni davet ediyorum, akla, vefaya

Benim başıma bir felaket sarma

Allah'ın adıyla yılanın söz verdi, anlaşıkalarında

Yılan her gün diyetini mal ile ödedi dürüstçe

Derken adamın aklı neredeyse öldü

Nefis onu haktan sürükleyerek uzaklaştırdı

¹⁴⁶ es-Safedî, *age.*, s.29.

*Yılan Safâ denilen vadiyi sahiplendiği için *Safâ'nın Sahibi* diye anılır. Bu isim aynı zamanda kasidenin de adıdır.

Hatırladı, Allah bir kulu nasıl örter

Mal sahibi olur, zalimi de öldürür

İşte o an Allah'ın malını artırdığını gördü

Çevresine ihsan etti, fakru zaruretini giderdi

Baltasına eğildi, ağzını bileyledi

Kesicilerin en temiz ve keskini olmuştu

Yılana yeltendi tümsek gibi deliğinin üstünden

Öldürmek için, derken avuç şaştı aceleden

O an Allah yılani balta darbesinden koruyunca

İyiliğin gözü vardır, bakana gizli kalmaz

(Adam) Dedi ki: Gel Allah'ı aramıza kılalım

Eskisi gibi, vaadini sonsuza dek yerine getir

Yılan dedi: Allah'a yeminimi tutarken, seni gördüm

Tamamen büyülenmiş, yeminin yalan olmuş

Bir an kabir benim için yükseldi, hala o an karşımda

Ve başımın üzerinde kazınmış balta darbesi.

Klasik dönemde nazmedilen en hoş hikayelerden biri de Emevi döneminin meşhur şairlerinden Ferezdak'a ait bir kasidedir. Şair en önemli erdemlerden biri olan cömertliği yırtıcı bir hayvan ile olan hikayesi üzerinden resmediyor. Ferezdak'ın bir gece bir kurtla karşılaştığı, ona acıdığı için yemeğini bölüştüğü rivayet edilir:

وَأَيْلَةَ بَنَاتِ الْغُرَبِيِّينَ ضَافَنَا
عَلَى الزَّادِ مَمَشَوْقُ الذَّرَاعِينَ أَطْلَسُ
تَلَمَّسْنَا حَتَّى أَتَانَا، وَلَمْ يَزَلْ
لَدُنْ فَطَمَتْهُ أُمُّهُ يَتَلَمَّسُ
وَلَوْ أَنَّهُ إِذْ جَاءَنَا كَانَ دَانِيًّا
لَأَلْبَسْتُهُ لَوْ أَنَّهُ كَانَ يَلْبَسُ
وَلَكِنْ تَنَحَّى جُبَّةً، بَعْدَمَا دَنَا،
فَكَانَ كَقَيْدِ الرِّمْحِ بَلْ هُوَ أَنْفَسُ

فَقَاسَمْتُهُ نِصْفَيْنِ بَيْنِي وَبَيْنَهُ بَقِيَّةَ زَادِي وَالرَّكَايِبُ نُعَّسُ
وَكَانَ ابْنُ لَيْلَى إِذْ قَرَى الدُّنْبَ زَادَهُ عَلَى طَارِقِ الظُّلْمَاءِ لَا يَتَّعَبَسُ¹⁴⁷

Bir gece Ğaryeyn 'de konakladık ki bize konuk oldu*

Yemeğimize kolları çelimsiz kül rengi bir kurt

Tekrar tekrar bizden istedi sonunda yanımıza geldi, henüz

Annesi yeni süttten kesmiş aranyor

Eğer bize yeterince yanaşsaydı

*Onu giydirirdim, o da giyinmek isteseydi***

Ama yaklaştıktan sonra kenara çekildi

Sanki bir ok mesafesindeydi belki daha fazla

Onunla kendi aramda ikiye ayırdım

Azığının kalanını, develer uyutulmuşken

O Leyla 'nın oğluydu, kurda ikram ettiğinde azığının

*Karanlıkta kapısını çalan musibete dahi kaşlarını çatmaz****

Normalde şiirlerinde dili oldukça ağır olan Ferezdak'ın hikaye içerikli bir şiirde kolay bir dil kullanması çocuklara yönelik bir şiir yazdığının ispatıdır. Ayrıca kaside, hikayeye ait olan zaman-mekan birliği unsurlarını taşımaktadır. Bu özellikler şairin bu tür şiire verdiği özeni göstermektedir.

Arap edebiyatında daha çok çocuklara hitap eden bu özgün şiir metinlerinin dışında çeşitli dönemlerde önemli roman, hikaye, fıkra, siyer vb. düz yazıların nazm

¹⁴⁷ es-Safedî, *age.*, s.31.

*Irak'taki Necef şehrinin isimlerinden biridir.

**Şairin acıdığı kurdu giydirmek istemesinden mevsimin kış olduğu anlaşılmaktadır.

***Cahiliye'den beri Arapların en çok övündüğü hasletlerden biri cömertlik olmuştur. Şair burada kurt değil, kapısını gece vakti musibetler dahi çalsa onlara kaşlarını çatmayacağını söyleyerek cömertliğini anlatırken mübalağa ediyor.

edildiği görülmektedir. Erken dönem eğitsel kitaplardan *Kelîle ve Dimne*'yi nazım şeklinde yazan şairlerden biri meşhur Abbasi şairi İbnü'l-Hebbâriye(ö.H.509) olmuştur. İbnü'l-Hebbâriye'nin *Netâicü'l-fitne* diye isimlendirdiği eser oldukça beğeni toplamıştır. Nesir şeklindeki hikayeleri şiire çeviren, bilhassa hikmet ve mesel içerikli metinlere ehemmiyet gösteren şair, İbnü Tufeyl'in *Hay bin Yakzân* adlı eserini nazm etmiştir. 400 beyitten fazla yazdığı eserin girişi şöyledir:¹⁴⁸

حي بن يقظان ما حي بن يقظانا

سبحان موجد ذاك الشيخ سبحانا

Hay bin Yakzân kimdir o Hay bin Yakzân

Bu şeyhi yaratan ne yüce bir yaratandır

Kelîle ve Dimne halk edebiyatında büyük bir hareketinin önünü açtı. Hikmetli hikayeler ve sözlerin yer aldığı hikayeler, ayrıca hayvanların kişileştirildiği eserler yazıldı. Bir kısmı unutulmuş bu kitaplar Arap çocuk edebiyatının ve Arap çocuk şiirinin kültürel-sanatsal mirasıdır ve yeniden işlenmeye muhtaçtır.¹⁴⁹

Kıssa içerikli şiirlerin yaygınlaştığı döneme baktığımızda bunların fetihlerle kapılarını diğer medeniyetlere açan İslam devletinin bütüncül bir ilmî kalkınmaya girdiği dönemde yazıldıklarını görmekteyiz. Hikaye sanatı ister düz yazı ister şiir formunda olsun bu yeni açılımın neticesinde Arap edebiyatında yer almıştır.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli şair tek kasidede iki hikayeyi anlatan Rebî'atü'r-Rakyü'dür. Rebî'a'nın yazdığı hikayelerin ayrıcalıklarından biri de yüzyıllar sonra La Fontaine'nin kitaplarında yer alan en meşhur hikayelerden biri olmasıdır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Hasan el-Emîn, **Müstedrikât e'yunu's-şîa**, 2.Basım, Beyrut: Dârü't-te'ârûf li'l-matbû'ât, 1997, C.1, s.24.

¹⁴⁹ es-Safedî, *age.*, s.40.

¹⁵⁰ es-Safedî, *age.*, s.42.

لِسَخْلِ رَأَى وَالذِّئْبُ غَرِثَانُ مُرْمِلٌ ظَلَمْتَ كَذِئْبِ السَّوَى إِذْ قَالَ مَرَّةً
فَقَالَ: مَتَى ذَا؟ قَالَ: ذَا عَامٍ أَوَّلُ أَنْتَ الَّذِي فِي غَيْرِ جُرْمٍ سَتَمْتَنِي
فَدُونَكَ كُنِّي لَا هُنَا لَكَ مَأْكَلٌ فَقَالَ: وُلِدْتُ الْعَامَ! بَلْ رُمْتَ غَدْرَةً

Kötü kurt gibi bana zulmettin, hani bir seferinde demişti

Gördüğü bir körpe kuzuya, kurt ise azığı tükenmiş aç bir halde:

Bana suçsuz yere küfreden sen misin?

Dedi ki: Ne zaman oldu bu? Dedi: Bir yıl önceydi.

Dedi: Bir yıl önce doğdum ben! Bilakis kalleşçe vurdun,

Buyur ye beni senin yemeğin yok belli.

Kısaca terkîs denilen şiirler çocukları avutma, uyutma veya eğlendirme amaçlı oldukları için çocuklara hitap ederken; kısaca içerikli şiirler çeşitli meclislerde, bilhassa okullarda, eğitim ve eğlence amaçlı okutulmuştur. Bu sebeple her iki tür de ihmal edilmemesi gereken klasik Arap çocuk şiirinin nadide hazineleridir. Zannımızca bu metinlerin gözden kaçmasının sebeplerinden biri de şüphesiz zengin Arap edebiyatı içerisinde sayıca az kalması olmuştur.

Modern Arap çocuk şiirine geldiğimizde bu metinlerden ancak yüzyıllar sonra Mısır'lı şair Osman Celâl ile tam anlamıyla başladığını söylemek mümkündür. Celâl, La Fontaine'nin kitaplarını, klasik Arap edebiyatını ve halk kültürünü sentezleyerek hikaye türü şiirlerin canlanmasına öncülük etmiştir.¹⁵¹

2.3. MODERN ARAP EDEBİYATINDA ÇOCUK ŞİİRİ VE ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ

Modern Arap edebiyatına baktığımızda 80'li yıllarda çocuk edebiyatının henüz emekleme dönemini yaşadığını, kendine özgü özelliklerini belirleme ve yeni türlerini oluşturma merhalesinde olduğunu görüyoruz. Bu edebiyat nesirde Kâmil el-

¹⁵¹ es-Safedî, *age.*, s.42.

Keylânî'nin, şiirde ise Muhammed el-Herrâvî'nin öncülüğünde bağımsızlığına kavuştu ve farklı türleri ile varlığını ispatladı. el-Keylânî kurduğu yayınevi ile hikaye başta olmak üzere birçok çocuk edebiyatı eseri neşretmiş ve bu eserlerle sadece çocuklar için değil, kendisinden sonra gelen edebiyatçılar, anne ve babalar için de yol gösterici bir rehber olmuştur. İki Ülke Şairi Halil Mutrân*, el-Keylânî'nin kurduğu 'Çocuk Yayınevi'ni anmanın dahi bir edebiyatçıya övgü olarak yeterli olduğunu, onun şanının büyüklüğünü ispatladığını belirtirken "Onun halkı ve asrı için yaptıkları ne kadar güzeldir!" der. Mutrân'a katılan eleştirmenler el-Keylânî'nin eserlerinin Arap dünyasında bir fetih gibi karşılandığını söyler.¹⁵²

Çocuk edebiyatı ürünleri veren edebiyatçıların çoğunun alıntı ve tercüme edebiyatçısı olduğunu söylersek abartmış olmayız. Kültürünü ve vatanını benimsetme, tarihini öğretme fikrinin hakim olduğu bu eserlerin *çocuğa yazmaktan* öteye gidemediğine, çoğu zaman anlatım tekniklerinin dahi tekrar ettiğine şahit olmaktayız. Tüm bu mükerrer çoğunluğa rağmen özgün eserler verebilen başka bir deyişle anlatmak istediğini özgün bir üslupla ifade eden, yazdıkları ile çocukların düşün dünyasına yön veren edebiyatçılar da vardır. Abdü't-Tevvâb Yûsuf, Süleymân el-Îsâ, Ahmed Necîb, Abdü'r-Rezzâk Ca'fer, Ahmed Süveylem, Ahmed Zerzûr, Zekeriyâ Tâmir, Alî es-Sıkılı gibi şair ve yazarlar bunlardan bazılarıdır. Bu isimler Osmân Celâl, Ahmed Şevkî, Muhammed el-Herrâvî ve Kâmil el-Keylânî'nin öncülüğünü yaptığı eğitim-öğretim mantığı çerçevesinde ürünler vermektedir ve onların açtığı yoldan yürümektedir. Modern Arap edebiyatına yön veren bu kalemler şiir ve nesir yoluyla çocukların ufkunu açmaya devam etmektedir.¹⁵³

* Halil Mutrân Fransız ve Arap edebiyatlarına hakimiyeti, ilminin derinliği ve özellikle şiire yansıttığı ince üslubu ile Arap dünyasının en önemli şairlerinden kabul edilir. Edebiyat dünyasındaki birçok yeniliğe öncülük eden şair Mısır ve Lübnan kastedilerek "İki Ülke Şairi" olarak, Hâfiz ve Şevkî'nin vefatından sonra ise "Arap Ülkeleri Şairi" olarak anılmıştır.

¹⁵² Ahmed Zelat, **Edebü'l-efâl beyne Ahmed Şevkî ve Osman Celâl**, 1.Basım, Mansûra: Mektebetü'l-Vefâ, 1994, s.11.

¹⁵³ Zelat, *age.*, s.13.

2.3.1. Mısır'da Çocuk Şiirine Genel Bakış

Mısır'da 19. yy'dan sonra kültürel ve ilmi kalkınmanın temellerini atan Rifâe et-Tahtâvî çocuk şiirinin de temelini atmıştır. et-Tahtâvî modern çocuk şiirinin ilk örneklerini yazarak sadece ülkesinde değil tüm Arap coğrafyasında bu türün lideri olmuştur. et-Tahtâvî tecrübelerini ve tavsiyelerini paylaştığı *el-Mürşidü'l-emîn li'l-benâti ve'l-benîn*(1875) isimli kitabında Arap medeniyetinin bu alandaki şiir ve nesir türü eserlerinin bir kısmını da nakletmiştir. Edebiyatçı, halkların yetişmesinde büyük bir rolü olduğuna inandığı süreli yayınlar halkasına çocuklara özel çıkardığı *Ravdatü'l-medârisi'l-Mısriyye* dergisini eklemiştir. 1870 yılında neşrettiği dergide öğretmen ve öğrencilerin hikaye ve kasidelerine yer vermiştir. Çocuk şiirini gerek kitap gerek dergilerde neşrettiği şiir ve nesir türünde eserleri, yazıları, analizleri ve tercümelere ile bir bütün olarak ele alışı bu türe verdiği değeri ve gayretini göstermektedir. Açtığı yol gelecek nesil edebiyatçılara bu alanda geniş bir kapı aralamıştır.

et-Tahtâvî'nin ilmî ve kültürel kalkınmadaki rolü, onun yalnız Arap dünyasından değil, aynı zamanda Batı'dan da beslenmesinden, olayları ve olguları doğru analiz etmesinden, Batı medeniyetinin özellikle bilimsel, insani ve siyasi kalkınmışlığından istifade edebilmesinden kaynaklanır.

et-Tahtâvî çocuk şiirlerini okullardaki ihtiyaca binaen yazılmış okul şiirleri ve bireysel olarak çocuca doğrudan hitap eden ahlakî-eğitsel şiirler olarak ikiye ayırmaktadır. Vatan sevgisini anlattığı "*Hubbü'l-vatan*" isimli şiirinde şöyle söyler:¹⁵⁴

حياة كل فطن	يا صاح حب الوطن
من شعب الإيمان	محبة الأوطان
آية كل مؤمن	في أفر الأديان

Ey arkadaşım, vatan sevgisi

Her zekinin süsüdür,

Çünkü vatan aşkı

İmanın bir parçasıdır

Dinlerin en mükemmelinde

Her müminin özüdür.

¹⁵⁴ es-Safedî, *age.*, s.111.

et-Tahtâvî'den sonra onun öğrencisi Muhammed Osman Celâl 19.yy çocuk şiirinde ipi göğüsleyen isim oldu. Celâl 1848-1854 yılları arasında yazdığı 200 hikaye içerikli şiiri *Uyûnü'l-yevâkız fi'l-emsâli ve'l-mevâiz* adlı divanında toplamıştır. Şair bu eserinde La Fontaine, Kelîle ve Dimne, Ezop ve Lokman masalları ile Arap edebiyatı temel kaynak kitaplarında yer alan nesirlerden etkilenmiştir. Bütün bu kaynakların ışığında modern Arap edebiyatında çocuk şiirinin temellerini atmıştır.¹⁵⁵

Celâl, büyük emeklerle tamamladığı kitabının basımı için idarecilerden aradığı desteği bulamadığını, sonunda kendi imkanlarıyla basmaya karar verdiğini ancak bunun hiç de kolay olmadığını hatta eşeğini sattıktan sonra çocuk şiirlerini basabildiğini belirtir. Celâl'in maddi destek amacıyla başvurduğunu belirttiği idarecilerin isimlerinden, kitabı yazdığı dönemin 1849-1854 yılları arasında olduğu anlaşılmaktadır.

Celâl, *'Uyûnü'l-yevâkız'*ın son kasidesinde bu kitapta yer alan kasidelerin çoğunu çocukları eğitime, güzel ahlak edindirme, hayvan ve kuşların dilinden yazılan şiirsel hikayeler aracılığıyla çocuklara hikmeti ve bilgeliği öğretmek olduğunu beyan eder. Mısırlı Şair-tercüman, Fransız edebiyatından esinlenerek milli duygularla kaleme aldığı mısralarını çocuk büyük bütün okurların kalbine iletmeyi başarmıştır:

فكل ما قيل عن البهائم
مقصده التعليم لابن آدم
حوادث الأزمان فيها جمعت
في حكم بروقها قد لمعت
و صبحه زحزح ليل الجهل
بكل تركيب لطيف سهل¹⁵⁶

Hayvanlar hakkında söylenmiş her söz

Ademoğlunu eğitmek için söylenmiştir

¹⁵⁵ Ahmed Şevkî, *Dîvân-i Şevkî li'n-nâşie*, Hazırlayan: Ahmed Süveylem, 1.Basım, Kahire: Darü's-Şürûk, 2007, s.13.

¹⁵⁶ Zelat, *age.*, s.20.

Tüm zamanların olayları orada birleşir

Yıldırımları parıldayan hikmetler halinde

Sabahları söker atar cehaletin gecesini

Kolay hoş söylenen tüm sözlerle.

Celâl'in ardından çocuk edebiyatının en önemli simalarından Şevkî belirirdi. Ahmet Şevkî 1898 yılında *Şevkiyyât*'ı neşrettiğinde içinde çocuklara hitap eden manzum hikayeler de vardı. Bu şiirler sonraları Arap çocuk edebiyatına köklü temeller atacak olan şairin bu alanda açtığı ilk pencereydi. Şevkî, eserinin önsözünde Mısırlı çocukların gelişmiş ülkelerde olduğu gibi hikmet, ahlak ve edebiyatı kendi akılları miktarınca edinmeleri için La Fontaine'nin şiirlerine benzer bir üslupla kasideler yazdığını dile getirir.¹⁵⁷ Ardından yakın arkadaşı Halîl Mutrân'ı beraber çocuk edebiyatının temellerini atmaya davet eder: "*Fransız üslubu ile Arap üslubu arasında söz söyleyebilen, edebiyatta kudret sahibi arkadaşım Halîl Mutrân'ı burada övmeyen edemeyeceğim.. Yardımlaşarak çocuklar ve kadınlar için bir şiir icat etmeyi umarım. Böylece sâir edebiyatçı ve şairin bu hayali idrak edebilmelerine yardımcı olalım.*"¹⁵⁸

1911 yılında *Şevkiyyât*'ın 2. baskısını çıkaran şair çocuk hikayeleri de neşretti. Çocuk edebiyatının başlangıcı saydığımız bu yıllar genel anlamda tercüme ve alıntıları ile modern Batı edebiyatının tesirinde; özel anlamda ise La Fontaine hikayelerinin tesiri altında idi.¹⁵⁹

Şevkî'nin ardından Alî Fikrî 1903 yılında yayınladığı *Müsâmerâtü'l-benât* (Kızların Müsamereleleri) adlı eseriyle çocuk edebiyatına farklı pencereler açtı. Eserde sokak oyunlarında söylenen tekerlemelerden dîni ve ahlaki tavsiyelere ve kadınların özelliklerine dair konulara yer verdi. Ardından *en-Nushü'l-mübîn fî mahfûzâti'l-benîn, fî Terbiyeti'l-benîn, fî Terbiyeti'l-benât* gibi eserleri ile kız ve erkek çocukların eğitimi ve terbiyesine dair kitaplar kaleme alırken yine eğitsel ve ahlaki amaçlı çok sayıda şiir yazdı.

¹⁵⁷ Zelat, *age.*, 106.

¹⁵⁸ Şevkî, *Dîvân-i Şevkî li'n-nâşie.*, s.13.

¹⁵⁹ Zelat, *age.*, s.7.

1911 yılında İbrahim el-Arab çeşitli bilgileri, erdemleri, ahlaki öğeleri konu alan şiirlerini *Âdâbü'l-Arab* adlı eserinde bir araya getirdi. Şevkî erdemler ve hikayeleri ifade ederken sembolik ve felsefî içerikli bir şiir tarzı üretti. el-Arab ise şiirlerinde anlatmak istediklerini Şevkî'den farklı bir tarzda, sembolik ifadelerden ve göndermelerden uzak, doğrudan ifade etti.

Arap edebiyatındaki ilk olgun ve tam anlamıyla özgün eser ise Muhammed el-Herrâvî tarafından 1922 yılında *Semîrû'l-etfâl* adıyla neşredildi. Edebiyatçı 1928-1929 yılları arasında da anaokulu çocukları için tekerleme ve şarkıları bir araya getirdi. Yalnız Mısır'da değil genel anlamda Arap çocuk edebiyatına baktığımızda nesirde Kâmil el-Keylâni, şiirde ise Muhammed el-Herrâvî oldukça önemlidir. Bu iki isim modern Arap çocuk edebiyatına yön vermiştir.¹⁶⁰

el-Herrâvî 1924 yılında neşredilen *Eğâni'l-etfâl*(Çocuk Şarkıları) isimli 4 ciltlik eserinin her bir cildinde farklı çocukluk aşamalarına göre şarkıları sıralamış, nesir hikayelere de yer vermiştir. Çocuk şiirinin Arap dünyasındaki ilk temsilcilerinden olan şair çocuklara kolay ve akıcı bir üslupla seslenir. Ayrıca gerek seçtiği hafif vezinler, gerek konuların hayatın içindeki olaylara dayanması şiirinin ezberlenmesini kolaylaştırır. Konu olarak bakıldığında şiirlerini eğitsel şiirler başlığı altında değerlendirmek doğru olur. Bunların içinde dini, milli, insani, ahlaki şiirlerin yanı sıra icatlar ve oyunlardan bahseden şiirleri de vardır. Şairin *el-Halakatü'd-devvâra*(Dönen Halka) isimli tekerlemesi bir çocuk oyununu anlatır:¹⁶¹

دار الصف
لفوا، لفوا
لفوا الأيدي

¹⁶⁰ Zelat, *age.*, s.10.

¹⁶¹ El-Hîtî, *Sekâfetü'l-etfâl*, s.203.

لف القيد

قيد الصحب

هو في القلب

قابي صافي

راع وافي

وافي الود

حسن القصد

قصدي الفضل

أنا و الأهل

أهل القطر

هم في الصدر

صدر الزمن

لبنى وطني

وطني مصر

ولي الفخر

Halka olundu

Tutuşun, tutuşun

El ele tutuşun

Zincir bağı gibi

Arkadaş bağıni

Kalbimde hissederim onu

Kalbim temiz

Hizmetkar vefakardır

Sevgi vefakarı

Niyet güzel

İyiliktir niyetim

Ben ve ailem

Ülkemin ahalisi

Kalbimdedir onlar

Zamanın gönlüdür o

Vatanımın evlatları için

Vatanımdır Mısır

Benimdir gurur.

Çocuk şiirinde bayan şairlere pek az rastlanır. Bu nadide şairelerden biri Emine Necîb(1873-1918)'in *el- 'Usfûr*(Serçe) isimli kasidesi oldukça eğlenceli bir üslupla yazılmıştır¹⁶²:

امرح صغير الطيور

اقفز هنا لا تبال

إننا نعدك منا

بل حد الأطفال

¹⁶² es-Safedî, *age.*, s.117.

كم وثبة لك كانت

تحية للجمال

عبرت عنها فصيحاً

عن حبك المتعالي

كما شدوت بلحن

من روح هذا الجلال

نحن والله نهذي

الشعر أو المقال

Eğlen küçük kuş

Şurada zıpla umursama

Seni bizden kabul ediyoruz

Hatta çocuklarımız miktarınca

Senin nice sıçraman

Güzelliğe bir övgü

Bir fasih ifadedir

O yüce sevginden

Melodiyle şakıdığındaki gibi

Bu Ulu'nun ruhundan

Allah'a yemin olsun bizimkisi zirvalama

Gâh şiir gâh makale.

Emine Necîb 20. yy'ın tanınmış simalarından gazeteci-şair Mustafa Necîb'in kız kardeşidir. Mustafa Necîb'in çocuk şiirlerine de okul kitaplarında rastlamak

mümkündür. Çocuk edebiyatında nadiren rastlanan bayan şairler birkaç kaside yazmakla yetinmişlerdir. Burada Suriyeli şaire Cismânî Şakrâ istisna tutulmalıdır. Şakrâ 1932 yılında *Ravdatü'l-efâl*(Anaokulu) isimli kamil divanını bütünüyle çocuklara atfetmiştir.¹⁶³

Meşhur şairler özellikle ders kitaplarında yayınlanmak üzere, ayrıca bu alandaki ihtiyaca binaen çocuk şiirleri, kasideler ve marşlar yazmıştır.¹⁶⁴ Mustafa Sâdik er-Râfî yer yer divanında, yer yer çeşitli dergi ve kitaplarda çocuklara yönelik şiirler yazmıştır. *el-Himâr*(Eşek) isimli güzel bir kasidesi vardır.¹⁶⁵

يا راجياً لطف الحمار ظلمته
هل عند رجليه سوى رفساته
كل الكلام يضيع في اذانه
مادمت لاتحكيه في نهقاته
إن الحمار وإن تلقب في الورى
بالفيلسوف هو الحمار بذاته

Ey eşeğine zulmedip ondan medet uman!

Tekmelerden başka neyi var o ayakların

Sözlediğin hiçbir söz kulağında kalmaz

Eğer anırmasında onu taklit etmezsen

İnsanlar nezdindeki lakabı

¹⁶³ es-Safedî, *age.*, s.117.

¹⁶⁴ es-Safedî, *age.*, s.119.

¹⁶⁵ es-Safedî, *age.*, s.121.

Filozof da olsa, eşek eşektir.

Burada Arap çocuk edebiyatında önemli isimlerinden Kâmil Keylânî'ye değinmek gerekir. Çocuk edebiyatının bütün türlerinde öncülük eden Keylânî gerek çocuklara ve anne-babalarına, gerek ardından gelen edebiyatçılara pencereler aralamıştır. Keylânî yalnız kendi asrında değil, ardından gelen nesiller boyu okunmaya devam eden şairlerdendir. Çocuk eğitimi ve terbiyesini kendine vazife edinen Keylânî çocuk edebiyatı kitaplarına mahsus bir yayınevi kurmuştur. Matbaasında çocuk edebiyatının her türünde eser neşreden edebiyatçı, genç nesillerin bir ülkenin geleceği olduğunu idrak etmiş ve Arap çocuk edebiyatına yön vermiştir. Çocuk divanında hayvan hikayeleri, çocukluğun farklı evrelerine dair çocuk ilgisini gözeterek yazdığı şiirler olduğu gibi felsefi arka planı olan ve çocuklarda düşünsel yeteneği geliştirici kasideler de mevcuttur. *el-Vakt*(Vakit) isimli şiiri burada örnek olarak verilebilir.¹⁶⁶

قَالَتِ الطَّيْرُ: "لَقَدْ حَلَّ الشِّتَاءُ

حَلَّ فَصْلُ الْبَرْدِ، وَاشْتَدَّ الصَّقِيعُ

فَوَدَاعًا - أَيُّهَا الْغُصْنُ - وَدَاعًا

"سَوْفَ أَلْقَاكَ إِذَا عَادَ الرَّبِيعُ

قَالَتِ الْأُورَاقُ لِلْغُصْنِ" : وَدَاعًا

- أَيُّهَا الْغُصْنُ - فَقَدْ جَاءَ الشِّتَاءُ

سَوْفَ أَلْقَاكَ، إِذَا مَا الطَّيْرُ عَادَتْ

فِي الرَّبِيعِ الطَّلَقِ، تَشْدُوا بِالْغِنَاءِ

¹⁶⁶ Kamil Keylânî, *Divâni Kâmil Keylânî lil-ETFÂL*, Kahire: Mevkı' Safahât, 2011, s.23.

ثم قال الوقت للناس" : وداعًا

إتني أنفسُ شيءٍ في الوجودُ

تَرجع الأوراقُ والطيرُ جميعًا

وأنا - من حيثُ أمضي - لا أعود!

Kuş dedi ki: "Kış geldi işte

Geldi soğuk mevsim, arttı ayaz

Elveda – Ey dal- elveda sana

İlkbahar dönünce yine görüşürüz."

Yapraklar dala dedi: "Elveda

- Ey dal- geldi kış,

Kuş döndüğü zaman yine görüşürüz.

İlkbaharın açık havasında, şarkılar şakıdığında

Sonra vakit insana dedi: "Elveda

Ben ki varlıkların en değerlisiyim

Yapraklar ve kuşlar hep döner

Ama ben- gittiğim zaman- artık dönmem!

Edebiyatın farklı alanlarında eserler telif eden el-Akkâd da çocuklara şiirlerle seslenmiştir. *el-Kamer*(Ay) isimli kasidesinde şu beyitlere yer verir:¹⁶⁷

فضض الماء يا قمر

¹⁶⁷ Abbâs Mahmud el-Akkâd, *Divân min devâvîn*, Kahire: Nahdatü Mısr Li't-Tıbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2001, s. 55.

وانقش النور في الحجر

وانظم الغصن بالندى

والثم الزهر في الشجر

واجعل الكون ضاحكا

عن سماء من العرر

وأملك الليل مفردا

ومع الشمس في البئر

Ey ay suyunu dök

Nurunu taşa nakşet

Dalı çiğle nazmet

Ağaçtaki çiçekleri ört

Evren gülsün

İncilerle dolu gökyüzüne

Ve geceyi yalnız bırak

Güneşle erken vakitlerde

Mısır'da çocuk edebiyatı eserleri 20. yy'da peşpeşe yayınlanmış, edebiyat dergileri bazı sayılarını çocuklara has çıkarmış, hemen hemen bütün büyük edebiyatçılar çocukların dünyasına bir taze dal uzatmıştır. Ahmed Zekî Ebû Şâdî, İbrahim Nâcî, Seyyid Kutup, el-Akkâd, bayan şair Celîle Rıdâ bunlardan birkaçıdır.¹⁶⁸ Yazar, eleştirmen, romantik şair, müfessir Seyyid Kutup'un çocuklar için yazdığı peygamber kıssaları çocuk hikayelerinin sahip olması gereken bahsi geçen hedefleri

¹⁶⁸ es-Safedî, *age.*, s.111-135.

barındırır. Aynı özen çocuklara hitap ettiği kasidelerinde de fark edilmiştir. Çocuk şiirlerini tasvirlerle zenginleştirirken kavramları somutlaştırmış ve bugün pedagogların da önerdiği gibi soyut kavramları çocuğun daha kolay algılayabileceği düzeye getirmiştir. Algılamayı kolay hale getirirken edebi nitelikten de ödün vermeyen şairin meşhur kasidelerinden biri vatan kavramını yücelttiği *el-Vâdi'l-mukaddes* (Mukaddes Vadi)'dir:¹⁶⁹

على ضفاف الخلود

وفي شعاب الزمن

والدهر يحبو وليد

قد كان هذا الوطن

يا فجر من ذا رآك

تجول تلك السماء

وليس حي سواك

تهدي إليه الضياء

رأتك تلك الضفاف

رأتك تلك البرور

رأتك قبل المطاف

وانت طفل غرير

¹⁶⁹ Seyyid Kutub, *Dîvan-ı Seyyid Kutub*, 1.Basım, Mansûra: Darü'l-Vefâ li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1989, s.247.

Sonsuzluğun kıyılarında

Zaman yamaçlarında

Vakit emekler iken

Bu vatan var idi

Ey şafak, seni görürse

Bu gökyüzünde gezinir

Ve senden başka canlı yok

Nurunu hediye ettiğin

Bu kıyılar seni gördü

Seni bu topraklar gördü

Gezintiye çıkmadan seni gördü

Sen daha toy bir çocuktun.

Çocuk edebiyatı, bir çocuk gibi aşama aşama büyüyerek bugününe gelmiştir. Tercüme ve iktibas ile başlayan tür ardından müstakil Arap şiir ve kasideleri ile devam etmiş, sonuçta da muâsır yazar ve şairlerin elinde dini, ahlaki, eğitsel şiirler, tekerlemeler vb. farklı türleri ile çeşitlenmiştir.¹⁷⁰

2.3.1.1. Ahmed Şevkî'nin Kaleminde Çocuk Şiiri

Ahmed Şevkî büyük depremlerle dolu bir hayat yaşadı. Sayısız dünya nimetinin ve şanlı makamların bahşedilmesi ile zirveyi gördükten sonra hapis ve yıllarca vatanından sürgün edilmeye kadar sefaleti yaşadı. Siyasi, edebi ve toplumsal darbelere şahit oldu. Yaşadığı olayların büyüklüğü onun hayata bakışına yön verdi. Başlangıçta sarayların ve ihtişamlı hayatların şairi iken zamanla halkın vatansever, filozof şairine dönüştü. Şevkî hayatının son döneminde sadece kendi halkının değil tüm

¹⁷⁰ Zelat, *age.*, s.10.

ümmetin kucakladığı şair ve düşünür olarak *Emîrû'ş-Şüerâ*(Şairlerin Prensi) lakabını almıştır. Kesin olan bir gerçek var ki, o da şairin başlangıçtaki rejim yanlısı ve yumuşak üslubunun bu depremler neticesinde mücadelecî ve duygusal bir kaleme dönüşmesidir. Tüm bu depremler sırasında onu hayata bağlayan belki de en önemli dayanak iki oğlu ve bir kızına(Hasan, Ali ve Emine'ye) duyduğu sevgi, umut ve merhamet olmuştur. Özeldede onların eğitimine olan iştîyakı, genelde milletin çocuklarını eğitme olarak şiirine aksetmiştir. Çocuklara olan aşırı sevgisi tüm ümmete yetecek bir çocuk divanını neşretmesiyle sonuçlanmıştır.

Şevkî'nin hikayelerinde Arap ve yabancı edebiyatlardan etkiler mevcuttur. *Kelîle ve Dimne ve Hayâtü'l-hayvân* vb. Arap-Doğu kültürüne ait eserlerin etkilerini fabllarında görmek mümkündür. Ayrıca divanının önsözünde ifade ettiği gibi La Fontaine'in eserlerindeki hikmet, ahlak ve edebiyatın çocuklara sunuluş şeklini, özellikle de her hikayedeki o eğlenceli anlatış biçimini fazlasıyla beğenmiş ve bu tarzda çocukları her seferinde güldürecek şiirler yazabilmek için Allah'a dua etmiştir.¹⁷¹

Şevkî'nin çocuk şiirlerini çocukluk hakkında yazdığı kasideler, çocuklara yazılmış şiir ve marşlar ile hayvanların diliyle yazdığı fabllar olarak üçe ayırabiliriz. Şair oldukça hassas ve ince bir tabiata sahip olması sebebiyle çocuk dünyasına kolaylıkla girebilmiştir. Çocuklarına olan sevgisi onu bütün dünya çocuklarını sevmeye yönlendirmiş, hatta insanları çocukları sevmeye davet etmiştir. Kalbini sadece kendi çocuklarına değil; ruhu, duyguları ve kalemiyle tüm dünya çocuklarına açmıştır. Çocuklara ve çocuk dünyasına öylesine muhabbet besler ki, şiirinde onları meleklerle benzetir.¹⁷²

أحبب الطفل وإن لم يك لك

إنما الطفل على الأرض ملك

وحديث ساعة الضيق معه

¹⁷¹ Zelat, *age.*, 106

¹⁷² Zelat, *age.*, 108.

يملأ العيش نعيماً وسعة

Sevindirin çocukları sizin olmasa bile

Şüphesiz çocuk yeryüzünde melektir

Bunaldığın anda onunla konuşmak

Yaşama nimet ve ferahlık katmaktır.

Şevkî'nin çocukluk hakkındaki şiirlerine baktığımızda çocukları Hüseyin, Ali ve Emine'nin konuşmalarını, yürümelerini vb. fiziksel gelişimlerini tasvir ettiği gibi yer yer baba şefkatini, onlara olan sevgisini ifade ettiğini de görmekteyiz. Şairin erken çocukluk dönemini anlattığı *Me'âşirü'l-eyyâm*(Günler) kendi çocukluğunu muhteşem bir şekilde tasvir ettiği kendisinin ve akranlarının anılarını canlandıran bir kasidedir. Ayrıca şairin çocuklar hakkında taziye, risâ, hikmet gibi geleneksel konuları içeren dörtlükleri ve vatan sevgisini aşıl原因, çocukluk dönemini tasvir eden, çocukların eğitimine dair anne-babalara öğütler içeren şiirleri de mevcuttur. Nasihatler içeren *Risâletü'n-nâşie*(Çocuk Mektubu) şairin hikmet konulu en uzun kasidesidir.¹⁷³

Vatan Şevkî'de en önemli konuların başında gelir. Vatani oluşturan özgürlük gibi soyut kavramların yanında Nil, ebu'l-Hevl vb. Mısır'ın simgeleri için şiirler yazmıştır. Şairin *Hürriyet*(Özgürlük) isimli şiirini İskenderiye'de bir okulun açılış töreninde iki küçük çocuk okumuştur.¹⁷⁴

يا أيها السائل ما الحريه

سألت عن جوهرة سنيه

تضيئ أرواحاً لنا زكيه

¹⁷³ Zelat, *age.*, s.112.

¹⁷⁴ Şevkî, *Divân-i Şevkî li'n-nâşie.*, s.32.

يا نعمت الحياة بالحريه

يا جاهلاً معاني الحريه

يا فاقداً جسّ الحياة الحيّه

عميت عن أنوارها البهيه

صممت عن أنفاسها الشجيّه

Ey 'özgürlük nedir?' diye soran

Yüce bir cevheri sordun sen

O ki tertemiz ruhlari aydınlatır

Hayat ne büyük nimettir özgürlük olduğunda!

Ey özgürlüğün anlamından bihaber olan

Ey yaşamın anlamını kaybeden

Hayatın muhteşem nuruna gözlerini kapadın

Keder dolu seslere kulağın tıkadın.

Şevkî özelde kendi halkının genelde ümmetin fikrî, toplumsal ve edebi kalkınmasına öncülük eden şahsiyetlerden biridir. Aldığı eğitimler neticesinde Arap edebiyatına kattığı yeniliklerle beraber bir yandan da geleneksel mirasa sıkı sıkıya bağlıdır. Gerek şekilde gerek muhteviyatta eskiyi bir nevi canlandırma, yenileme çabasıdır. Şevkî'nin torunu Ahmed için söylediği terkîs onun Arap kültürünün en nadide türlerine sahip çıkışının örneklerinden biridir.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Zelat, age., s.116.

رضاه غير قليل

وسخطه غير هين

يقصى وبدني بأولى

إشارة الراحتين

و يزدهي بخداع

و قول زور ومين

Onu memnun etmek ufak bir şey değil

Öfkesi basit değil

Uzaklaşır. Bedenim pek âlâ

O eller beni gösterdiğinde

Kandırır beni, gösteriş yapar

Sözler yalan yanlış.

Şevkiyyât'ın içinde çocukların sevmesi için şarkı ve marşlar vardır. “*el-Hirra ve'n-nezâfe*”(Kedi ve Temizlik), “*el-Cedde*”(Nine), “*el-Vatan*”(Vatan), “*er-Rifk bi'l-hayvân*”(Hayvanlara Şefkat), “*el-Ümm*”(Anne), “*Veledü'l-gurâb*”(Karganın Oğlu), “*en-Nîl*”(Nil), “*el-Medrese*”(Okul), “*Neşîdü Mısır*”(Mısır Marşı) bu amaçla divanında yer alan eserlerindedir. Şarkı adını verdiği bu eğlenceli şiirlerden biri *es-Sâatü*(Saat) isimli kısa şiiridir.¹⁷⁶

لي ساعة من معدن

لا يقتها مؤنن

¹⁷⁶ Şevkî, *Divân-i Şevkî li'n-nâşie.*, s.62; Zelat, *age.*, s.120.

تجعلُ دَقًّا..وتن

مثل فؤادِ المدمن

عقرباها والزمها

نُ في اختلافِ بين

إذا مشئت لم أحتفل

أو وقفت أحزن

أو أحرث لم يُجدني

أو قدّمت لم أغبن

أحمأها لأنها

تغشني في الزمن

Maden bir saatim var

Zengin onu istese alamaz

Tık yapar..sonra yavaşlar

Tıpkı bir tiryakinin kalbi

Akreple yelkovanı

Zamanla bariz çatışır

Çalışırsa bayram etmem

Dursa da üzülmem

İleri gitse bana bir faydası yok

Geri kalsa bana işkence değil

Onu taşıyorum zira o

Beni zaman konusunda kandırır.

Yüksek tabakalı okura hitap eden Şevkî'nin çocuklar için yazdığı şiirler de dil yönüyle bakıldığında oldukça seçkindir. Tertemiz füşha ile yazılmış bu marş ve şarkılar zengin üslup ve ifadelerle sahiptir. Musikisi, vezni, seslerin birbiriyle ahengi ile çocuk şiirine verdiği işitsel özenin yanı sıra içeriklerinde de hassasiyet göstermiştir. Çocuklara şiirler vasıtasıyla vermeye çalıştığı milli, ahlaki, dini vb. eğitsel amaçların dışında ve belki de daha fazla yeni yetişen nesilleri dilsel açıdan yetiştirmeyi, okuduklarını, yazdıklarını, konuştuklarını edebi açıdan daha seçkin hale getirmeyi amaçlamıştır.

Şevkî bir marangozun ağacı yonttuğu gibi dilinden dökülen kelimeleri ruhunun aynasından aksettirerek onları işler. Şiir onun zanaatı, sözcük, ses, vezin, musiki onun aletleridir. Muhatabı büyük veya çocuk onun için pek fark etmez. Hepsine aynı özen, aynı özveri ile yaklaşır. Onun şiirini farklı kılan bu özen ve özveridir. Şiir yazarken karşısındaki ister yetişkinlerden oluşmuş bir topluluk, ister çocuklar olsun muhatabını daima edebi ve fikri açıdan eğitmeyi amaçlamıştır.

Şevkî'nin çocuk şiirlerinin üçüncü türü olan fabllarına baktığımızda La Fontaine'nin fabllarından, Arap kültüründen ve Osman Celâl'in *Uyûnü'l-yevâkız* adlı eserinden etkilendiği görülür. İçerik açısından bakıldığında şiirlerinde siyasi, ahlaki, eğitsel, milli ve toplumsal bağlamların olduğu görülür. Tüm bunların yanında mizah yoluyla çocuk kalbine ulaşmayı amaçlar.¹⁷⁷ Şairin hayvan hikayelerinde eğlenceli üslup ile hikmeti sentezleyebilme amacına muvaffak olduğu görülür. *el-Yemâme ve's-sayyâd*(Kumru ile Avcı) isimli fablı burada örnek olarak verilebilir.¹⁷⁸

يَمَامَةٌ بِأَعْلَى الشَّجَرَةِ

أَمِنَةٌ فِي عَشْوِهَا مُسْتَتِرَةٌ

¹⁷⁷ Zelat, *age.*, s. 169.

¹⁷⁸ Şevkî, *Divân-i Şevkî li'n-nâşie.*, s.79.

فَأَقْبَلَ الصَّيَّادُ ذَاتَ يَوْمٍ

وَحَامَ حَوْلَ الرَّوْضِ أَيَّ حَوْمٍ

فَلَمْ يَجِدْ لِلطَّيْرِ فِيهِ ظِلًّا

وَهُمْ بِالرَّحِيلِ حِينَ مَلَأَ

وَبَرَزَتْ فِي عَشِيِّهَا الْحَمَقَاءُ

وَالْحُمُقُ دَاءٌ لَيْسَ لَهُ دَوَاءٌ

:تَقُولُ جَهْلًا بِالَّذِي سَيُحْدِثُ

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ، عَمَّ تَبْحَثُ؟

فَالْتَقَتِ الصَّيَّادُ صَوْبَ الصَّوْتِ

وَنَحْوَهُ سَدَّدَ سَهْمَ الْمَوْتِ

فَسَقَطَتْ مِنْ عَرْشِهَا الْمَكِينِ

وَوَقَعَتْ فِي قَبْضَةِ السَّكِينِ

:تَقُولُ قَوْلَ عَارِفٍ مُحَقِّقٍ

"مَلَكْتُ نَفْسِي لَوْ مَلَكْتُ مَنْطِقِي"

Kumru bir gün ağacın en tepesinde

Saklanmış yuvasında emniyette

Günün birinde avcı geldi

Döndü durdu bahçenin etrafında
Kuşun gölgesini bile bulamadı
Dönmeye azmetti usandıığında
Ahmak çıktı yuvasından
Ahmaklık öyle bir hastalıktır ki dermanı yok
Olacaklardan gafil dedi:
Ne ararsın ey insan?
Avcı hemen sese yöneldi
Ölüm okunu nişan aldı
O an düştü kurulduğu tahttan
Yığıldı bıçağın kabzasına
Bilgenin birinin dediği haktır:
“Kendime sahip olurdum aklıma sahip olaydım!”

2.3.1.2. İbrahim el-Arab’ın Kalemінде Çocuk Şiiri

La Fontaine hikayeleri, Kelîle ve Dimne ve Arap kültürüne ait farklı hikayelerinin 99 adet çocuk şiirinde nazmedilmesinden oluşmuş olan İbrahim el-Arab’ın *Âdâbü’l-Arab* adlı eseri zamanın Eğitim Bakanlığı tarafından ilkökul çocuklarına okutulmak üzere 1911 yılında neşredildi.¹⁷⁹ el-Arab, divanının mukaddimesinde bu umut dolu gençlere yazış sebebini ve eserinin içeriğini açıklar¹⁸⁰:

“Bu kitap vatan sevgisiyle ortaya çıkmış olup, içerisinde çocukları terbiye edecek, onlara güzel ahlakı öğretecek ve önceki düşünürlerin beyan ettiği en doğru özellikleri edindirecek atasözlerini ve hikmetli sözleri içermektedir.”

El-Arab kitabındaki hikayeleri, anlaşılır bir üslup ve kolay bir nazımla okuyanın sıkılmayacağı bir tarzda yazdığını belirtir. Arap yazarları ve Batı

¹⁷⁹ Es-Safedî, *age.*, s.73.

¹⁸⁰ İbrahim el-Arab, *Âdâbü’l-Arab*, Kahire: Nezâretü’l-Meârifî’l-Umûmiyye, Matbaatü’l-Emîriyye, 1913, s.1.

edebiyatçılarının ibret verici sözlerini ve hikayelerini yazarken bilinen bazı hayvanların diliyle ifade ederek en belîğ şekilde yazmayı hedeflediğini söyler.¹⁸¹

وبعد فهذى حكمة ومواعظ

لتهذيب أخلاق وإصلاح أحوال

عن الطير في جو السماء أخذتها

وفي القفز عن ظبي وذئب ورئبال

لخدمة أوطاني واعلاء شأنها

صرفت نفيس النظم والعمر والمال

وما ارتجى حسن الثناء من امرئ

فيا ليتني أنجو من القيل والقال

Bu hikmetli sözlere, öğütlere gelince

Ahlakı güzelleştirmek, sorunları çözmektir amacı.

Gökyüzünde uçarken kuşlardan söz ettim,

Zıplarken bir geyikten, bir kurttan, bir aslandan

Vatanıma hizmet için, şanını yüceltmek için

En güzel nazmı harcadım, bir de ömrü, bir de malı.

Kimseden övgü beklemedim,

Tek dileğim dedikodudan kurtulayım.

el-Arab, Celâl ve Şevkî'nin öncülüğünü yaptığı mizah içerikli çocuk şiirinden uzaklaşmış öğüt içerikli hikmet türü şiirler yazmıştır. Bununla beraber bazı şiirlerinde

¹⁸¹ el-Arab, *age.*, s.2.

hoş bir heyecan ve eğlenceye yer verir. Bunlar *et-Tâvûs*(Tavus), *el-Bahîl ve 'bmuh*(Cimri ve oğlu), *ed-Dîkân ve 'n-nesr*(İki Horoz ile Kartal), *el-Fetât ve 'n-nahle*(Genç Kız ve Hurma Ağacı), *es-Sincâb ve 'l-keleb ve 's-sa'leb*(Sincap, Köpek ve Tilki) vb. şiiirlerdir.¹⁸²

Ünlü şair özellikle ders kitaplarında yayınlanmak üzere, bu alandaki ihtiyaca binaen çocuk şiiirleri, kasideler ve marşlar yazmıştır. Anne babanın yüceliğini anlattığı şiiiri bunlardan biridir.¹⁸³

كرامة للوالدين

وفيه مني ومحبة

نعمة من أسديا كم

إليه خيرًا أهديا أو

منعمًا أعيش بهما

نديه برهما وظلال

مسرتي عماد وهما

هنّيه بهما ومعيشتي

فلم أطعتهما إنّي

عليه غضبًا منهما أن

أنساهما لا عشت ما

لوالديه الجميل عظم

¹⁸² El-Hîfî, *Sekâfetü 'l-efâl*, s.203.

¹⁸³ es-Safedî, *age.*, s.88.

طَيِّبِ ثَنَاءَ لَهَا

التَّحِيَّهَ مِنِّي وَعَلَيْهِمَا

Ana babaya hürmetler

Ve benden vefa dolu muhabbet

Ne nimetler sundular bana

Ne hayırlar bahsettiler

Onlarla bolluk içinde yaşıyorum

İhsan gölgeleri üzerime akar sağanak sağanak

İkisi mutluluğumun direği

Onlarla yaşamım şen, eğlenceli

İkisine itaat ettim

Hiç öfke görmedim karşılığında

Yaşadıkça unutmam

Ana babanın o yüce güzelliğini

En güzel övgüler onlara olsun

Ve benden nice dualar.

2.3.2. Suriye’de Çocuk Şiirine Genel Bakış

Suriye’de çocuk şiiri 1950 öncesi büyük bir gelişme göstermiştir. Özellikle 1920’li ve 1930’lu yıllarda bu alandaki eserlerin temel amacı küçük zihinlere vatan kavramını öğretmek ve millet bilincini aşlamak merkezliydi. Bunda o yıllarda edebiyat dünyasına hakim olan kavmi ve milli hareketlenmenin payı büyüktür. 1930’lardan sonra inişe geçen çocuk şiiri 1969 yılında *Üsâme* dergisinin çıkmaya başlaması ile tekrar yükseldi. Birçok şair, çocukları yıllar sonra yeniden ülkenin geleceği, umudu olarak

görmeye başladı ve onlara insani, milli, ahlaki ve edebi değerleri aşlamak için özenle şiir yazmaya başladı.¹⁸⁴

Arap edebiyatında ilk manzum hayvan hikayelerini Mısırlı şair Celâl'in 'Uyûnü'l-yevâkız isimli eserinde derlediğine Mısır bölümünde değinilmişti. Bu eserden çok kısa bir süre sonra Suriye'li şair Hassûn eğitsel çocuk hikayeleri ile karşımıza çıkar ve Suriye edebiyatında çocuk şiirinin, özellikle de fabl türü şiirin öncülüğünü üstlenir. Şairin 1867 yılında yayınladığı "Nefesât" (Nefesler) isimli biricik şiir kitabında yer alan şiirlerin çoğu dini hikayelerin hayvan dilinde nazmedilmesi ile oluşmuştur. Bu eserler, 200'den fazla fablıyla Rusların La Fontaine'i olarak anılan İvan Krilov'un eserlerinin Rusça'dan Arapçaya tercümesidir. Hassûn Arap dünyasında ilklerden olmasına rağmen Celâl'in sahip olduğu üne ulaşamamıştır. Eleştirmenlere göre bunun başlıca sebebi, kolay ve hoş sözleri basit vezinlerle buluşturan Celâl'in şiirlerindeki sadelik, akıcılık ve mahareti Hassûn'un yakalayamamış olmasıdır.¹⁸⁵

Hassûn'un ardından Circis Şilhut 1910 yılında yazdığı *en-Nuhbe min emsâli Fenelon*(Fenelon'un özlü sözlerinden seçmeler) isimli kitabında Fransız edebiyatçının hikayelerini tercüme etmiştir. Şiir ve nesir arası yazılan bu tercüme hafif vezni ve akıcı üslubu ile okul kitaplarında yerini aldı.¹⁸⁶

Suriye'de çocuk şiirlerinin çoğunluğunun bizzat eğitim kitapları da telif eden öğretmenler tarafından yazıldığını görüyoruz. Nusret Saîd, Abdülkerim el-Haydarî, Mustafa es-Savvaf, Ömer Yahya, Selim el-Hanefî ve daha nice birçok şair buna örnek verilebilir.

Ülke edebiyatında çocuk şiirine genel olarak bakıldığında 1930'lu yıllara kadar çocukların kişisel ve fonolojik özelliklerinin dikkate alınmadığı görülür. O yıllarda çocuk şiiri daha çok doğru yolu gösterme amacıyla yazılan hatta çoğu zaman birbirini tekerrür eden nasihat ve hikmet şiirleri olarak karşımıza çıkar. Suriye edebiyatında ilk özgün çocuk şiiri örneklerine 1920'lerde şair Fahrî el-Bârûdî'de rastlıyoruz. el-Bârûdî'nin Suriye çocuk şiirinde seçkin bir konumda olmasını sağlayan en önemli

¹⁸⁴ es-Safedî, *age.*, s.230.

¹⁸⁵ es-Safedî, *age.*, s.135.

¹⁸⁶ es-Safedî, *age.*, s.147.

unsur, çocuk ruhuna hitap ederken seçtiği sade, akıcı ve hafif üslubudur. Öğrenciler için yazdığı kasidelerden en göze çarpanı daha sonra bestelenerek marşa dönüşen *Neşîdü Suriya* (Suriye Marşı)'dır:¹⁸⁷

أنت سوريا بلادي
أنتِ عنوان الفخامة
كلّ من يأتيك يوماً
طامعاً يلقي حمامه
وطني روعي فداه
أعلى هذا ملامه

Sen benim ülkemsin Suriye

Sen asaletin adresi

Sana günün birinde gelen her açgözlü

Eceliyle karşılaşır

Canım feda olsun vatanıma

Var mı bunda kınanacak bir şey

el-Bârûdî genç kızların eğitimi konusunda hassasiyet sahibi bir aydıydı. Genç kızlar için yapılan özel bir okula memleketi Dûma'dan bir arazi bağışladığı bilinir. *Uğniyetü'l-fetât*(Genç Kızların Şarkısı) şiiri toplumun inşasında büyük rol sahibi olan kadınlara verdiği değeri gösterir:¹⁸⁸

¹⁸⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=qGpNCCq7bHM>

¹⁸⁸ es-Safedî, *age.*, s.203.

يا بني الشام استفيقوا
حسبكم ذاك السبات
عبئاً نيل المعالي
دون تعليم البنات
لا معالي لا مزايا
لا ترقى لا حياة
كل هذا مستحيل
مع جهل الأمهات
نحن لا نحيا بأسر
جاهلات خاملات
إنما نحيا بعلم
يقتضي كل الصفات
فإذا أبصرتمونا
فتيات عالمات
فاهتفوا يا قوم بشرى
للبلاد البائسات

Ey Şam'ın çocukları uyanın

Size bu uyku yeter
Zirvelere ulaşmak beyhude
Kızları eğitmeksizin
Zirve yok meziyet yok
Yücelik yok hayat yok
Hepsi imkansız
Anneler cahil kaldığı müddetçe
Biz yaşamış olmayız
Cahil kızlar uyuşukluğa mahkum edildikçe
Biz ilimle yaşarız
Tüm güzellikleri gerektiren ilimle
Bizi gördüğünüzde
Bilge kızlar olarak
Ey milletim bağırarak müjdeleyin
Zavallı ülkeleri!

Şair çocuklar için milli bilinç ve vatan sevgisi oluşmak amacıyla kasideler yazmıştır. Bunların yanı sıra şairin Şam şehrini, canlıları ve tabiatı anlattığı şiir ve kasideleri de mevcuttur. *Hebbet ile's-sa'y et-tuyûr* (Kuşlar işe koyuldu) şiiri kısa beyitleri, kulağa hoş gelen ve akılda kalması kolay sözleri ile eğlenceli bir şarkıyı andırır.¹⁸⁹

Suriye şiir tiyatrosunun kurucularından Selim el-Hanefî 1920'li yıllarda çocuk şiirinin öne çıkan isimlerinden biridir. Şiirleri daha çok vatan, ilim ve Araplık

¹⁸⁹ es-Safedî, *age.*, s.204.

olguları etrafında yoğunlaşır.¹⁹⁰ *Bâbu'l-'ulâ*(Yücelik Kapısı) isimli şiiri atalarına değerini ifade eder.¹⁹¹

يا ابن العرب لبّ الطلب قد فتحت أبوابها
عزّ الأدب فوق النسب لذا دعته طلابها

أجدادكم أبقوا لنا مجداً رفيعاً لا يجـذ
أباؤكم أعمامكم قد ضيعوه للأبـذ
داء الجهل عين الذلّ
سبب القتل وال بلا

Ey Arap çocukları *İcabet edin* *Açtı* *Kapılarını*
Ahlakın şerefi *Nesebten üstündür* *İşte bundan ötürü* *Çağırıldı taliplerini*

Dedeleriniz *Bize bıraktı* *Şereflerin en büyüğünü* *Yenisi gelmez*
Babalarınız *Amcalarınız* *Onu yitirdi* *Sonsuza dek*
Cehalet hastalığı *Zilletin kaynağıdır*
Hem ölüme sebeptir *Hem de belaya.*

¹⁹⁰ es-Safedî, *age.*, s.186.

¹⁹¹ Mustafa es-Savvâf ve Hamdi ez-Zerkelî, *'İlmü'l-Mûsikâ*, Şam: el-Matbaatü'l-Hadîse, 1927, s.3.

Çocuk edebiyatında az rastlanan bayan şairlerden biri çocuklar için 40 sayfalık kamil bir divan yazan Suriyeli Cismânî Şakrâ'dır. Bu nadide şaire *Ravdatü'l-ettâl* isimli divanında yer alan şiirleri eğitsel bir anlayış ile kaleme almıştır. Bir eğitmen olan şaire, divanının mukaddimesinde beyan ettiği üzere şiirlerini Lübnan Eğitim Bakanlığı'nın açtığı bir yarışma üzerine kaleme almıştır.¹⁹² Bu divanda dini şiirlerle beraber çok farklı konular da ele alınmıştır. *el-Belâbil* ve *'s-siğâr*(Bülbüller ve Küçükler), *en-Necm*(Yıldız), *Hadîsü'z-zeherât*(Çiçeklerin Sohbeti) vb. tabiat öğeli şiirler; *el-Kitab*(Kitap), *el-Medrese*(Okul), *el-Muallime*(Öğretmen) vb. okul öğeli şiirlerin yanısıra ahlaki şiirler hatta çocukları yerel tekstil ürünlerini kullanmaya teşvik eden şiirler dahi vardır. Eser yalnızca kadın şairlerin çocuk edebiyatındaki temsilcisi olma yönüyle değil, ayrıca yayımlandığı yıl sebebiyle 1930'lu yılların çocuk edebiyatı ürünlerinin dil, üslup, yazı ve edebi özelliklerini inceleme fırsatı sunması açısından da ayrı bir değer taşımaktadır. Şakrâ bir şiirinde vatan sevgisinin yerli malı kullanmayla olan ilişkisini şöyle ifade eder:¹⁹³

دليل حب الوطن ليس النسيج الوطني
يبدو بديعاً منظرًا وهو رخيص الثمن
وطننا لنا أبٌ و قومنا طرا بنوه
وكل امرئ رابحٌ لو أحرز الربح أخوه
ففيهم نفيذُ الغربا... لا نفيذُ الأقربا

O yalnız yerel dokuma değil vatan sevgisinin ispatıdır.

Hem harika görünür hem fiyatı ucuzdur

Vatanımız babamız, kavmimiz büsbütün onun çocukları

¹⁹² Cismânî Şakrâ, **Ravdatü'l-ettâl**, Beyrut: el-Matbaatü'l-Edebiyye, 1932.

¹⁹³ Muhammed Mansûr, "Cedîdü edebü'l-ettâl fi Suriya: Resâil ila etfâli Gazze...Ve Eş'âr tekşifü riyâde nisâiyye mübekkîra...ve Kısas bi-tevki' edebiyeye kebîre ve mümessile mesrahiyye", **el-Kudsü'l-'Arabî**, 24-25 Nisan 2010, s.12.

Kardeşinin kârında payı varsa her birey kazançlıdır.

Neden yabancıya olur faydamız... Akrabamıza değil.

Hemen hemen her ülkede olduğu gibi Suriye’de de çocuk edebiyatı başlangıçta okul kitapları edebiyatından ibaretti. Uzun yıllar süregelen bu gelenek, ancak 70’li yıllara gelindiğinde okul sıralarından ve duvarlarından soyutlanmış, müstakil duygular içeren, sanatsal ve eğitsel anlayışla yazılan şiirlere dönüşebildi.¹⁹⁴

Burada bu türün öncülerinden olmakla beraber çocuk şiirini şarkı amaçlı yazan ve bu türe farklı bir bakış açısı getiren Mustafa es-Savvâf’tan bahsetmek gerekir. Es-Savvâf aslen musiki ilmi ile iştigal eden bir şairdir. Onun için sözler müziğe eşlik eder. Bu sebeple şiirlerinde kelimeler zayıf kalır ve çok zaman ammice ve füşha birbirine karışır.¹⁹⁵

قد أشرق الفجر ولاخ
مستبشرا والديك صاح
كو كو كو
نام يابني إن الليل
جاء وقد ولّى النهار
دو دو دو دو¹⁹⁶

Tan yeri ağardı ve parladı

Müjdeleyerek horoz öttü

Kû kû kû kû

Uyu ey oğlum işte gece

Geldi ve tam da gündüzün yerine geçti

¹⁹⁴ Beyân es-Safedî, “Tecrübetü şî’rû’l-ETFâl fî Suriya”, **el-Ma’rife**, No.521 (Şubat 2007), s.318.

¹⁹⁵ es-Safedî, *agm.*, s.321.

¹⁹⁶ es-Savvâf ve ez-Zerkelî, *age.*, s.76.

Dû dû dû dû.

Bahsedilen şairlerin yanı sıra 1970'lere gelene dek Abdurrahmân Kât, Edîb et-Takî, Cemil Sultan, Abdülkerîm el-Haydarî, Hayru'd-dîn ez-Zerkelî ve daha nice edebiyatçı bu türde örnekler vermiştir. Tüm bu isimler Suriye'de çocuk şiirinin kendine özgü özellikleri olan özgün bir tür olarak var olmasını sağlayan *Üsâme* dergisinin edebiyat sahasında yer edinmesinden önce ortaya çıkan şairlerdir.

Üsâme dergisinin çocuk şiirine yön vermesinin birkaç sebebi vardır. Öncelikle dergi ilk çıkışında Zekerîyya Tamir, Süleyman el-'Îsâ, Muhyiddin Subhî gibi kendisini ispatlamış oldukça önemli isimler tarafından çıkarıldı. Ayrıca o yıllarda Kültür Bakanlığı çocuk şiirine özel bir ihtimam gösteriyordu ve bu alanda sıkça müsabakalar düzenleniyordu. Tüm bu hareketlenmenin neticesinde çok sayıda edebiyatçı çocuk edebiyatının nesir veya şiir türünde eserlerini ardı ardına yayımlamaya başladı. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu dönemde edebiyatçıların çok fazla ürün neşretmesinin olumsuz bir getirisi ortaya çıktı. Çocuk şiirinde yeri olmayan siyasi, mezhebi ve ideolojik yönlendirmeler bu şiirlerde sıkça konu olarak kullanıldı. Ayrıca çok zaman çocuk ruhu unutuldu. Kolay, açık, anlaşılır üslup, hafif vezin, kısa cümleler gibi çocuk şiirinde olması gereken özellikler ihmal edildi, kavramlar karmaşıklaştı.¹⁹⁷

Bu dönemde yaşamış edebiyatçılardan bu türe hakettiği değeri veren ve 'çocuk' için şiir yazan kalemler de vardır. Süleyman el-'Îsâ'nın *Ammî Mansûr*(Amcam Mansur) isimli şiiri kullandığı sade ve akıcı üslubun yanısıra itina ile seçilen kelimelerin okuyucuya hissettirdiği mana ile dikkate şayandır:

عمي منصور نجار
يضحك في يده المنشار
يعمل يعمل وهو يغني

¹⁹⁷ es-Safedî, *agm.*, s.324.

في فمه دوما أشعار
قلت لعمي :عندي لعبه
إصنع لي بيتا للعبه
:هزّ الرأس وقال
أنا أهوى الأطفال
بعد قليل رحى إليه
شيء حلو بين يديه
سواء عمي منصور
أحلى من بيت العصفور
عمي منصور نجار
يبدع في يده المنشار¹⁹⁸

Amcam Mansur bir marangoz

Elinde testere güler

Çalışır durur şarkı söyleyerek

Ağzında hep şiirler

Amcama dedim: Benim oyuncaklarım var

Oyuncaklarıma bir ev yap

Başını salladı ve dedi:

Ben çocuklar için ölürüm

¹⁹⁸ es-Safedî, agm., s.328.

Az sonra yanına gittim

Ellerinin arasında tatlı bir bir şey

Onu amcam Mansur yonttu

Elinde testere harikalar yapar.

Hasîb Keyyâlî *fi 'Îdi'l-üm*(Anneler Gününde) şiirinde annesine küçük hediyesinin müjdesini verir¹⁹⁹:

في عيد الأم
أتقنت الرسم
أحسنت الفهم
ومعلمتي قالت: مرحى
!هذا إملاؤك قد صحًا
وأنت أبشّر بي أمي
وأقول لها: لاتهتمّي
ماذا أهدي لك في العيد؟
قالت: تهدي لي يا عيدي
أن تأخذ في درس الإملاء
أولى، هذا أحلى إهداء
أرايتم أعظم من أمي؟
قولوا لي يا أهل العلم

¹⁹⁹ es-Safedî, *age.*, s.233.

*Anneler gününde
Çok güzel bir resim yaptım
Dersimi iyice anladım
Öğretmenim dedi: Aferin
Yazın hatasız oldu!
Geldim ki anneme müjde vereyim
Ona diyorum: Bugün rahatsın, tasalanma.
Sana anneler gününde ne hediye edeyim?
Dedi ki: Benim için o özel günümde
Yazı dersinde aldığın pekiyi
Pek âlâ bir hediyedir
Annemden daha mükemmelini gördünüz mü?
Söyleyin bana ey bilim adamları*

Cemal Alûş'un *Sabahu'l-hayr* (Günaydın) şiiri bizlere benzer güzellikler hissettirir:

في صباح عذب مسحور
حط على الشرفة عصفور
أخرج في فرح مزمار
أسمعنا ألقى الأشعار
قال صباح الخير
وطــــاز²⁰⁰

²⁰⁰ es-Safedî, *agm.*, s.329.

*Büyülü bir tatlı sabahta
Balkona kondu bir serçe
Çıkardı neşeyle fülütünü*
Dinletti bize en tatlı şiirleri
Günaydın dedi
Ve uçtu*

Sözü geçen şairlerden başka 20. yy.'ın ikinci yarısında Edib Hasan, Hasan Temeyyüz, bayan şairlerden Lînâ Taklâ vb. şairler çocuk şiirinin hedeflerini gerçekleştirebilmiş ve kendilerinden sonraya hoş bir sada bırakmışlardır.

2.3.1.2. Süleyman el-'İsa'nın Kalemінде Çocuk Şiiri

1921 doğumlu Suriyeli şair 20. yy çocuk şiirinin önemli simalarındandır. Şair çocuklar için yazmayı *geleceğe kaçış, bir tür geleceğe sarılış, aynı zamanda rüyama sarılıştı* sözleriyle niteler.²⁰¹

Süleyman el-'İsa(1921-2013)'nın çocuk şiirine başlaması tesadüfî değildir. Ayrıca bu onun hayatında bir lüks de değildir. Aksine ümmetin bu alana olan ihtiyacını farketmesinin ve bu açık alana müdahale zorunluluğunu omuzlarında hissetmesinin bir neticesidir. Şair için en önemli olgulardan birisi vatandır. Vatan onun için hudutlarla sınırlanamayan müşterek tarih ve aidiyet duygusu hissedilen her yerdir.

Süleyman el-'İsa'ya göre Arap edebiyatı çocuk şiirinden mahrum bırakılmıştır:

“Edebiyatçılarımız hâlâ çocukların dudaklarına bir melek gülümseyişi kondurmaktan utanıyorlar. Söylemek istediğim küçüklere yazmaktan utanıyor veya kibir yapıyorlar. Yahut korkuyorlar... Anlamıyorum... Sonuç aynı kalıyor, çocuklarımız dudaklarına kondurulacak bir tebessümden yani gerçek şiirlerden, güzel marşlardan mahrum kalıyorlar. Böylece köklü bir tarihe sahip olan Arap

²⁰¹ Klas, agm.

* Arapçada '*falancanın boğazında fülütü var*' deyiimiyle o kişinin güzel bir sesi olduğu ifade edilir.

edebiyatımız da kaynakların en güzelinden, yani çocuklardan mahrum kalıyor.”²⁰²

el-’İsa Şevkî’nin bu alandaki öncülüğüne, sair edebiyatçıyı bu alana davet etmesine olan takdirini ifade etmeyi de ihmal etmez. Ona hayır duada bulunur. el-’İsa için çocuklar için yazmak bir araç değil amaçtır. “*Onları avutmak için onlara şiir yazmıyorum*” der. Bunu küçük bir topla da pek âlâ yapabileceğini asıl amacının onlara milli, insani, sanatsal birikimlerini daha da ötesinde endişelerini ve rüyalarını aktarmak olduğunu ifade eder. 800 sayfalık divanında yer alan 200’den fazla kasidesinde sadece dil ve sanatın ifadesini değil, hayatı bütünsel olarak ele alan bir şairin milli, kavmî, sosyal ve ailevî öğeleri özenle mısralara taşıdığını görmekteyiz. Şiirlerindeki içerik zenginliği bu bütüncül anlayışın ispatı olarak karşımıza çıkar. Divanında yer alan konular aşağıdaki şekilde sıralanabilir:²⁰³

1. Sosyal Kasideler
2. Ahlaki Kasideler
3. Kültürel Kasideler
4. Çocuk-Hayvan İlişkisinin Tasvir Edildiği Kasideler
5. Fabllar
6. Milli Kasideler
7. Mektup Şiirleri: Şairin çocuk arkadaşlarına yazdığı mektuplardır.
8. Şaire hitap eden kasideler: Çocukların şaire yazdığı mektuplar, ayrıca şairin hayvanlar ile konuşmalarını nazmettiği şiirler ve tabiat unsurlarının şaire hitap eden mektupları bu başlıkta yer alır.
9. Tabiat Şiirleri
10. Şarkılar
11. Kıssa İçerikli Şiirler

²⁰² Klas, *agm.*

²⁰³ Klas, *agm.*

12. Çocukların Oyuna, Eğlenmeye ve Aktiviteye Olan Sevgilerini İfade Eden Kasideler

13. Tören İçerikli Kasideler

14. Mekan İçerikli Kasideler

Şair bir asıra yakın ömründe her daim meyve veren, dev gölgesiyle uçsuz bucaksız toprakları kucaklayan ulu bir çınar olmuştur. Ömrünü çocuk şiirine adayan şairin çocuk şiirinde ele almadığı konu neredeyse kalmamıştır. Türkiye'den Lübnan'a, Filistin'den Mısır'a, Nil Nehri'ne, Antakya'ya kadar uzanan mısralarıyla tüm İslam coğrafyasını kucaklar ve hepsine aynı sevgi ve şefkati gösterir.

Şair, divanının mukaddimesinde şiirinin özelliklerini ve önceliklerini kendi ağzından çocuklara anlatırken oldukça keyiflidir. O şiir yazarken penceresine konan bir serçenin şiirine dair sorduğu sorularla şekillenen bu anlatı, şairin çocuk eğitimindeki maharetini gözler önüne serer. Şair mukaddimesinin başında Şevki'nin şairleri çocuk şiirine davet etmesinin bir benzerini mısralara dökmüştür:

بالشمس، والهواء، والماء
تفتح أزهار الربيع
وبالموسيقى، والحركة، والغناء
يتفتح الأطفال على كل جميل ورائع
دعوا الطفل يغني
بل غنوا معه ..أيها الكبار
إن الكلمة الحلوة الجميلة
التي نضعها على شفثيه
هي أثنى هدية نقدمها له
لكي يحب الأطفال لغتهم

لكي يحبوا وطنهم
لكي يحبوا الناس، والزهر، والربيع، والحياة
علموهم الأناشيد الحلو
اكتبوا لهم شعراً جميلاً
شعراً حقيقياً! 204

*Güneşle, havayla, suyla
Açar ilkbaharın çiçekleri.
Müzikle, hareketle, şarkıyla
Açar çocuklar tüm güzelliklerin ve harikaların üzerine.
Çocuğu şarkıya davet edin.
Hayır, onunla şarkı söyleyin... Ey büyükler
Onu açmaya davet edin..
Dudaklarına kondurduğumuz
Güzel tatlı bir kelime
Ona sunduğumuz en değerli hediyedir.
Çocuklar dillerini sevsinler diye,
Vatanlarını sevsinler diye
İnsanları, çiçekleri, ilkbaharı ve hayatı sevmeleri için,
Onlara tatlı şarkılar öğretin,
Onlara güzel şiirler yazın,
Hakiki şiirler!*

²⁰⁴ Süleyman el-'Îsa, *Dîvanü'l-etfâl*, 1.Basım, Şam: Dârü'l-Fikr, 1999, s.9.

Şiiri yaşamın her alanından sunduğu örneklerle hayata icra edebilen el-’İsa meslekler hakkında da şiirler yazmıştır. *el-Fellâh*(Çiftçi) toprağı işleyenin sevgisini küçük kalplere hissettirme amacı taşır²⁰⁵:

الحقل الأخضرُ صنعُ يدي
وأنا فلاحٌ ..يا بلدي
فلاحٌ ..يا بلدَ النور
أستيقظ قبل العصفور
وأرثُ ترابك من تعبِي
فرحاً وسنابلَ كالذهبِ
جرّاري أحدثُ جرارِ
أعلوه عند الأسحارِ
وأغني للزرع الآتي
مطراً مطراً من خيراتِ
الحقل الأخضرُ صنعُ يدي
وأنا فلاحٌ ..يا بلدي

Şu yeşil tarla elimin emeği

Ben bir çiftçiyim... Ey ülkem

Çiftçi... Ey nur diyarı

Serçeden önce uyanır

²⁰⁵ el-’İsa, *age.*, s.55.

Sevinçle senin toprağını sularım yorgunluğumdan

Sümbülleri altına benzeyen

Traktörüm en yeni traktör

Seher vakitlerinde üstüne çıkarım

Biten ekine şarkı söylerim

Yağmur yağmur hayırlısından

Şu yeşil tarla elimin emeği

Ben bir çiftçiyim... Ey ülkem

'Bana en çok ilham veren şey kendi çocukluğuma dönmek' diyen şair, el- 'Îd (Bayram) isimli şiirinde şu dizeleri söyler²⁰⁶:

ثِيَابٌ جَدِيدَةٌ
أَقْبَلُ مَامَا
وَأَهْتَفُ : عِيدُ
وَجَوْهٌ سَعِيدَةٌ
أَقْبَلُ مَامَا
سَعِيدٌ سَعِيدٌ

* * *

أَلَا قِي رِفَاقِي
أَرَا جِيحُ تَعْدُو
وَتَصْعَدُ دَعْدُ
بِرَاسِ الزُّقَاقِ
أَرَا جِيحُ تَعْدُو
وَسَّانُ يَنْزَلُ
سَعِيدٌ سَعِيدٌ

* * *

نَدْوُ نَدْوُ
عَلَى كَلِّ قَلْبِ
أَرَا جِيحُ نُورُ
وَيَطْعَى السُّرُورُ
وَفِي كَلِّ دَرَبِ
وَدُنْيَا حُبُورُ

²⁰⁶ el- 'Îsa, age., s.134.

وَنَهْتَفُ : عِيدُ سَعِيدُ سَعِيدُ

Yeni elbiseler *Mutlu yüzler*
Annemi öpüyorum *Babamı öpüyorum*
Haykırıyorum: *Mutlu mutlu bayramlar*

Arkadaşlarımla buluşuyorum *Sokağın başında*
Salıncaklar gidiyor *Salıncaklar geliyor*
Kertenkele tırmanıyor *Gassân iniyor*
Haykırıyoruz: *Mutlu mutlu bayramlar*

Dönüyoruz dönüyoruz *Neşe taşıyor*
Her kalpte *Ve her sokakta*
Salıncaklar bir ışık *Dünya sevinç*
Haykırıyoruz: *Mutlu mutlu bayramlar.*

93 yaşına kadar çocuklara yazmaya devam eden büyük şair Suriye edebiyatına değil, insanlığa modern bir çocuk şiiri mirası bırakmıştır. Şairin kitabını çocuklara ithaf ettikten sonra söylediği şu sözler çocuk ile şiiri ne kadar bütünleştirdiğini ifade eder:

Muhabetim ve şiirim sizler için

Görüşmek üzere...

*Şiir ve şarkıyla kalınız.*²⁰⁷

²⁰⁷ el-’İsa, age., s.7.

3. ARAP EDEBİYATINDA ÇOCUK ŞİİRİ

3.1. ÇOCUK ŞİİRİ

3.1.1. Çocuk Şiirinin Tanımı

Çocuk, dünyaya geldiği ilk günden itibaren sallanmaktan ve ninniden hoşlanır. Bilim adamlarına göre sallanma isteği daha doğmadan, anne karnında sallanır bir vaziyette yaşamasından ötürü edindiği bir alışkanlıktır. Çocuk annesinin sesi ve ninnisi ile yatıştır. Bunun sebebinin, yine doğum öncesi annesinin sesini duymasıyla edindiği aşinalıktan kaynaklandığı ileri sürülür. Ritim ve müzik çocuk için vazgeçilemez unsurlardır.

Çocuk, ritimle ferahlar ve büyüdüğü yıllar boyunca ritme olan aşinalığı sürer. Çocuğun hayatında önemli bir role sahip olan ritim duygusu, çocuk büyüdükçe ona eş bir hızla büyür.²⁰⁸ Ritim onun hareketini kolaylaştırır. Ritim onun üretme kabiliyetini artırır. Hatta çocuk, küçük yaşında onun için gerekli olmayan tüm kas ve motor becerilerini ritimle hafızaya alır. Ritim günlük işlerinde ona neşe verir. Ritim her ne kadar bedensel de olsa aslında duyguların uyanışına ve hislerin harekete geçmesine dayanır.²⁰⁹ Ritim yalnızca şiir yoluyla değil, müzikle de çocuğun hayatında yer bulur.

Çocuk şiirine gelince, o edebiyatın en incelikli türüdür. Çocuğun dünyası, çocuk ruhu, çocuk kalbinin duyarlıkları çocuk şiirinin kaynağı olmakla beraber, şiirin

²⁰⁸ el-Hîtî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fînûnuhu vesâituhu*, s.207.

²⁰⁹ Jack Dilkrüz, “el-Mûsika ve't-tıfl”, *Mecelletü'l-mûsika ve'l-mesrah*, Kahire, No.16 (Haziran 1948), s.630.

estetğine ilişkin bütün ölçüler çocuk şiiri için de gereklidir. Ayrıca çocuk şiiri, şiirin en çocuksu anaforudur.²¹⁰

Çocuk şiiri seçkin bir edebi türdür. Ancak bununla beraber bütün edebi türleri içine alır. Çocuk onun vasıtasıyla geçmiş ve gelecek köprülerinden geçer; zaman, mekan, mesafeler ve medeniyetleri aşar hayal alemlerinde salınır.²¹¹

Acaba çocukların erken çocukluk döneminde şarkıya olan ilgileri yalnızca belli bir zamanla sınırlı ve gelişim evrelerinden birine mi özel, yoksa diğer evrelerde de aynı derecede devam eder ancak uygun bir şarkı bulamadıkları için ortaya çıkamaz mı? Veya devam eder ama azalır, kişiden kişiye ve farklı kişisel özelliklere göre farklılık mı gösterir? Bunun gibi sorular şarkıya ve şiire karşı erken çocukluk döneminde var olan ama giderek azalan ritim eğiliminin sebebini bize sorguladır.²¹²

Bu sorulara cevap vermek için geniş çaplı araştırmalar gerekir. Araştırmacılar çocukların bu ritim duygusundan uzaklaşmalarının sebebini genel olarak şu şekilde özetliyor. Çocuklar büyüdükçe şiirle olan bağları kopar. Şiir ve şarkı ile olan tek bağları, okul kitaplarında yer alan ve yitirdikleri duyguların boşluğunu hiç de doyuramayan birkaç yazılı metinden öteye geçemez. Ayrıca bu metinler, ilk şarkılarda yakaladıkları dile kolay gelen, yaşlarına uygun hafif kelimeler yerine onları şiirden soğutacak denli zorlamacı bir dil içermektedir. Eğer en baştan söylediğimiz gibi edebi zevk, duygu ve heyecanın galip geldiği bir olgu ise, düşüncenin yanısıra bir miktar idrake de muhtaçtır. Tam da bu yüzden anlamını anladığımız bir şeyden zevk almaya hazır oluruz. Sonuçta anlamını yitirdiğimiz veya yeterince hakim olamadığımız sözcük dizimi ile duygusal bağı kuramayız.²¹³

Çocuk şiiri, yalnızca çocuğun bedensel ve duygusal ihtiyacını gidermekle kalmaz. Çocuk edebiyatının türlerinden biri olması itibarıyla onun zihinsel, edebî,

²¹⁰ Şirin, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, s.104.

²¹¹ Hasan Şihâte, *age.*, s.181.

²¹² Ahmet Necib, *age.*, s.146.

²¹³ Ahmet Necib, *age.*, s.146.

psikolojik, sosyal ve ahlaki gelişiminde de katkı sağlar.”²¹⁴ Doğulu bir çocuk edebiyatı araştırmacısı “*nesir düşünmekse, şiir heyecandır*” der.²¹⁵

Kısa sözler ve müzik, şiirin çocuğun aklına ve kalbine nüfuz etmesini sağlayan iki ana faktördür. Çocuklardaki şiir sevgisi onlarda üretme melekesini oluşturabilir. Şiir çocuğun büyümesinde ve eksiksiz olarak terbiye edilmesinde önemli bir role sahiptir. Gerçekleri ve hayatın anlamını idrak etmelerini sağlar. Farklı alanlardaki bilgilerini artırır. Ayrıca dil ve duygu dünyalarını zenginleştirirken onları sanatsal ve edebi açıdan da besler. Şiir sayesinde toplumunun kültürüyle iletişim kuran çocuğun zekasının da geliştiği bir gerçektir.²¹⁶

Mutlak olan bir gerçek vardır ki o da, çocuk düşüncesinin, çocuk bakışının, çocuk ilgilerinin, çocuk şiirine yansımaları gerektiğidir. Şirin bunu şöyle ifade eder: “*Çocuk şiirinin varolması şiirin çocuksu olana açılması ve çocuksu çizginin belirmesi halinde mümkündür.*” Çocuk şiire biçim olarak değer vermez. Şiirde bir hikaye, bir oyun, bir masal, çevresindeki vakıplara dair ilginç bir nükte arar. Çocukluk çağlarına göre çocuk şiiri farklı anlatımlara bürünmelidir. Çocukların gelişme ve büyüme süreci, çocuğun dil ve algılama düzeyi çocuk şiirinin oluşumunu belirler. Oyun çağı çocuğu şiirden oyun tadı almak isterken, masal çağı çocuğu şiirde bir kahraman arar.²¹⁷ Olağanüstü bir dünyanın kapısını şiirle aralayan çocuk, şiir zevkini daha küçükken edinmiştir. Bu açıdan bakıldığında ilk çocuk şiiri ve dahi çocuk edebiyatı seçiminde ailelere düşen sorumluluk büyüktür. Çocuğa şiir zevkini ilk aşılacak olan ebeveynler, onun aynı zamanda tüm yaşamı boyunca ihtiyaç duyacağı estetik duygusunu kazanmasına ve doğru biçimde geliştirmesine olanak sağlamış olacaktır.

Aytül Akal masal, öykü ve şiirlerin yer aldığı, çocuğa duyarlılık kazandıran, insanı ve yaşamı anlamasına kapı açan nitelikli çocuk kitaplarının, çocuğun hem kişiye dönük hem kişilerarası zekasını geliştirdiğini ve bireye liderlik kabiliyeti kazandırdığını savunur. Çünkü toplumsal yaşamda başarılı olmuş liderler gerek kendisiyle ilgili

²¹⁴ el-Hitî, *Edebü'l-efâli felsefetuhu, fümûnuhu vesâituhu*, s.208.

²¹⁵ Ahmet Necîb, *age.*, s.98.

²¹⁶ Abdü'l-Fettah, *age.*, s.52.

²¹⁷ Şirin, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, s.104.

farkındalık sağlamış, gerekse kendisinden yola çıkarak karşısındakilerin temel ihtiyaçlarını kavramış bireylerdir. Bu ise ileri yaşlarda edinilen bir farkındalık değil, çocukluktan başlayarak kişiliğini çocuk kitaplarının da desteğiyle geliştirebilmeyi başarmış, ayrıca empati yoluyla toplumdaki diğer bireylerin ihtiyaçlarını tanıma fırsatı bulmuş olan kişilerde olabilir.²¹⁸

Çocuk edebiyatı duygu eğitiminde de önemli bir araçtır. Duygular, bireyin yaşamındaki temel rehberleridir. Çeşitlemeleri ve değişimiyle varolan yüzlerce duygudan bazıları bireyde belirgin olarak ortaya çıkarken bazı duygu ve yönelimler uzun süre sessiz kalabilir. Yapılan araştırmalar duygularını tanımlamakta ve başkalarını anlamakta zorlanan “duygu sağırı” bireylerin düş kurma yeteneklerinin olmadığını ortaya koyar. Oysa düşler dünyasına masallar, şiirler ve öyküler aracılığıyla giren çocuk duygu sağırı olmayacak, ilerinin düş gücü gelişmiş, sevgiye ilişkin duyarlıklar kazanmış, yaratıcı bireyi olacaktır. Çocuk edebiyatı araştırmacılarından Mavisel Yener duygu eğitimi kişilik gelişiminin temel noktası olarak görür. “Duygusal Gelişim” dediğimiz kavram, düzenli, uyumlu, sürekli ilerlemeyi dile getiren bir kişisel gelişim kavramıdır. Çocuklar için üretilmiş yazınsal metinlerden yola çıkarak gerçekleştirilecek duygu eğitimi uygulaması sırasında yine her çocuğa “göre” farklı yaklaşılacağı unutulmamalıdır. Yener, *Duygu eğitiminde söz konusu olanın, çocuk okurun kendine sunulduğu gibi alması değil, duygu kümeleri üzerinde düşünmesini, soru sormasını ve önermelerde bulunmasını sağlamak* olduğuna dikkat çeker.²¹⁹

Çocuğun şiire olan ilgisi, çocuğun şiirle eğitilmesi ve eğlendirilmesi fikri, birçok şairi bu alana yönlendirmiştir. Şiirle çocuğa kazandırılan edebi, estetik, duygusal ve zihinsel becerilerin yanında çocuğun şiirle ahengi ve heyecanı şairleri de heyecanlandırmıştır. Nitekim Süleyman İsa’ya yöneltilen “*Neden çocuklar için şiir*

²¹⁸ Aytül Akal, “Çocuklar için Üretilen Edebiyat Kitaplarına Farklı Bakış Açılarında Çözümlemeci Bir Yaklaşım: Masal, Öykü ve Şiirlerle Liderlik Eğitimi”, **II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 04-06 Ekim 2006, s.107.

²¹⁹ Mavisel Yener, “Çocuklar için Üretilen Edebiyat Kitaplarına Farklı Bakış Açılarında Çözümlemeci Bir Yaklaşım: Masal, Öykü ve Şiirlerle Duygu Eğitimi”, **II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 04-06 Ekim 2006, s.149.

yazıyorsunuz?” sorusunun cevabında çocuğun şiirle macerasında yaşadıklarına benzer bir heyecan hissedilmektedir: “*Ya kim için yazmamı isterdiniz? Daha güzel bir alan mı var? Daha zengin, daha mühim? Edebiyatçılarımız yahut şairlerimiz çocuklar için yazmaya doydumu ki ben de susayım ve bu arzuyu kalbime gömeyim?*” Şair, çocuklar için yazmasının sebebini başka bir yerde şöyle ifade eder:

“1967 felaketine benzer bir felaket olsa ben asla umudumu yitirmem. Dünyanın başıma yıkıldığını ve boğulduğumu hissettim. Sonra etrafımdaki siyah duvarları tıklattım ve bir pencere açtım: “çocuklar için yazmak”. Çocuklar ne demek? Gelecek demek. Aslında çocuklar için bir şeyler yazmamın tek sebebi, onlar için bir pencere açmak ve her daim yüklendiğim kederden o pencere aracılığıyla geçip gitmekti. Geçtim de. Hatta uğrunda savaştım. Çocuklar için yazmak benim için geleceğe kaçıştı. Bir tür geleceğe sarılış. Aynı zamanda rüyama sarılış.”²²⁰*

3.1.2. Çocuk Şiirinin Hedefleri

Çocuk ile şiir arasında, kendi yaşına ve zihinsel gelişimine uygun sözcük ve ifadelerden oluşan şiirlerle karşılaştığında oluşan doğal bir ahenk ve ilişki vardır. Ferhan Oğuzkan bu ilişkiyi şöyle açıklar: “*Çocuk konuşmaya başlarken şiirlerde uygulanan cümle yapısına benzer bir tutum gösterir. Uyaklı ve ses özelliği bakımından birbirine benzer sözcükleri kullanır. Sözcüklere başka bir anlam katar.*”²²¹ Oğuzkan çocuğun da şair gibi duygu ve düşüncelerin ifadesinde kişisel özgünlüğünü ve hayal gücünü ortaya koyduğunu savunur. Çocuk, ilgisi ve gelişimi gözetilerek seçilen bu metinlerle hayal ufkunu genişletici, yaratıcı ufkunu arttırıcı, dil varlığını zenginleştirici bir aleme adımını atmış olur. Ayrıca şiir, uyağı, durağı, kısalığı ve iç ahengi ile çocuktaki ritim duygusunu beslemektedir.²²²

²²⁰ Klas, *agm*.

(*) ‘*Altı Gün Savaşı*’ olarak bilinen *Arap-İsrail Savaşı* kastedilmektedir. 1967 yılında Filistin topraklarının kurtarılması için İsrail’e karşı açılan Mısır, Suriye ve Ürdün Cephelerinde Araplar büyük kayıplar vermiş ve hezimete uğramışlardır.

²²¹ Şirin, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, s.108.

²²² Şirin, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*, s.109.

İngiliz şair De Quincey şiirin herşeyden önce ahlaki bir amacı olduğunu söyler ve bu durumu şöyle açıklar: “çünkü o sarsar ve etkiler. Sonuçta ise öğretir.”²²³

Fransız edebiyatçı ve şair Victor Hugo şiirde daha derin hedefler görmektedir: “Şiir yazmak sadece bir şarkıyı dizelere dökmekten ibaret değildir. Bilakis şair, adaletle teşvik etmeli hatta hakkı müdafaa etmelidir... Şairin gayesi toplumların kalplerinde cesaret uyandırmaktır ki bu da siyasete iştirak etmekle olur. Şairin gayesi toplumda ahlak kurallarını pekiştirmektir.” der. Yine başka bir yerde şairlere şöyle seslenir: “Şairin görevi tehlikelidir... İlerlemek için sanat yapmaktır... Faydalı kimseler olunuz.”²²⁴

Lamartin burada Hugo’yu söylemleriyle destekler: “Şair çağdaş olmalıdır, sosyolog olmalıdır, siyasetçi olmalıdır” der.²²⁵

Doğulu eleştirmenler çocuk şiirinin hedeflerini zikrederken, çocuk şiirinin çocuğa dilini güzelleştiren bazı sözcük ve terkipler verdiğini, böylece çocuğun daha süslü ve özel bir üslup edindiğini savunur. Çocuk harflerin doğru yerlerden çıkmasından konuşurken seçilen kelimelerin doğruluğuna kadar konuşma yetisini şiirle geliştirebilir. Güzel ahlak ve güzel meziyetler edinir. Ammice ve füşha arasında bir bağ kurar. Böylece fasih dile erişir.²²⁶

Sayılanların dışında çocuk şiirinin hedeflerinden birinin çocuğun psikolojik dünyasındaki hasarları tamir etmek olduğunu söyleyen düşünürler vardır. Onlara göre bu tür, kekeleyen ve utangaç çocuklar için, ayrıca topluluk önünde konuşma zorluğu çeken çocuklar için bir ilaçtır. Çünkü şiir çocuk için bir kültürdür. Hakikate erişmedir. Şiir onun hayata bakışına derinlik kazandırır. Başkalarının tecrübelerinde istifade etmesini, seçkin şair ve ediplerle, onların edebi eserleri ile tanışmasını sağlar. Bu

²²³ Muslih Neccâr, “el-Madmûnû’t-terbeviyyü fi’ş-şi’ri’l-müvecceh ile’l-etfâli fi’l-Ürdün”, **Mu’temeru’t-tufûle**, Amman: Câmîatü’l-Haşîmiyye, t.y., s.3.

²²⁴ Muslih Neccâr, *agm.*, s.3.

²²⁵ Muslih Neccâr, *agm.*, s.3.

²²⁶ Abdü’r-Raûf Ebu’s-Sa’d, **Et-tiflü ve âlemuhu’l- edebî**, 1.Basım, Kahire: Darü’l-Meârif, 1994, s.258
Aktaran: Halid İbn Hâtir el-Ubeydî, “Takvîmu’n-nusûs’iş-şi’riyyeti fi kütübi’l-kırâati ve’l-mahfûzâti li’s-sufûfi’s-selâseti’l-‘ulyâ min’el-merhaleti’l-ibtidâiyyeti fi dav’i me’âyiri edebi’l-etfâl”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Câmîatü Ümmü’l-Kurâ Külliyyetü’t-Terbiye, 2005), s.25.

tecrübeleri elde eden bir çocuk kazandığı özgüven ile kendisini çekinmeden kolayca ifade edebilir.²²⁷

Bu hedefler çocukta duygusal, sanatsal ve edebi zevkin gelişmesi, çocuğa neşe ve eğlence sağlama, coşku verme, canlılık kazandırma, çocukların hayal dünyasını zenginleştirme, üretme kabiliyetlerini geliştirme, şiir sayesinde tanıştıkları zengin Arap edebiyatını sevdirmeye olarak sıralanabilir.²²⁸

Şiirin önemli hedefleri olduğunu savunan bu düşünür ve ediplerin aksine bu amaçlara inanmayan bazı görüşler de vardır. Örneğin Schiller: “*Sanat bütünüyle oyun güdüsünün bir sonucudur. Hakikatte o harici bir etken olmaksızın beşeri güçle oynanan özgür bir oyundur.*” der. Ona göre sanat eğlencenin bir durağıdır. Edgar Allan Poe da sanat ve ona atfedilen ahlaki amaçlar arasındaki ilişkiyi inkar eder ve bunların Amerikalıların çağımıza empoze ettiği fikirler olduğunu öne sürer.²²⁹

Şair ve eleştirmenlerin çoğunluğunun bakış açısı çocuğun okuduğu şiirin onun yetişmesinde, tam bir eğitim ve terbiye almasında önemli bir araç olduğudur. Şiir onun farklı alanlardaki bilgisini ve literatürünü artırır. Dil gelişimini zenginleştirici sözcük ve kavramları ona sunar. Dili doğru şekilde kullanımını destekler. Bundan başka insani yönünü geliştirici, ahlaki doğruları aşılaiıcı duygu ve düşünceleri ona sunar. Okumaya ve edebiyata ilgisini artırır. Farklı duygusal ihtiyaçlarını doyururken edebi zevkini ve yeteneğini de geliştirir. Çocukta, erken zamanda gelişmiş bir edebi zevk onu içeriği güzel olanı dinlemeye yönlendirir. Sonraki gelişim aşamalarında da edebiyat sevgisini kazandırmış olur.

Şiir eğitimi, çocuğun konuşma dilini kavram ve ifadeleriyle doğru bir şekilde kullanmasını sağlamakla kalmaz, onun yazma dilini de aynı şekilde etkiler. Çocuklarda şiir eğitimi onların dikkatini artırır, manayı doğru anlamalarını ve konuşulan yahut yazılan ifadeleri eleştirebilme kabiliyeti sağlar. Çocuk yaşamdan aldığı uyarıları

²²⁷ Muhammed Abdü’r-Raûf eş-Şeyh, **Edebu’l-ettâl ve binâu’ş-şahsiyye: manzûr terbevî İslâmî**, 2.Basım, Dubayi: Darü’l-Kalem, 1997, s.181.

²²⁸ Muhammed es-Seyyid Halâve, **Medhal ilâ edebi’l-ettâl: medhal nefsi ictimâ’î**, İskenderiye: Müessesetü Horus ed-Devliyye, 2000, s.232.

²²⁹ Muslih Neccâr, *agm.*, s.3.

birbiriyle irtibatlandırır, iyi ile kötüyü ayırıştırabilir. Böylece sözcük, ifade, şekil ve kavramlarda güzelliği açığa çıkarabilir. Dikkat ve düşüncede estetiği yakalayabilir. Şiirsel metinden bilgi ve fikirleri sentezleyen çocuk, metin tahlili yapabilir. Bütün bu saydıklarımız çocuğun düşünsel dikkati sayesinde gerçekleşir. Bundan başka, çocukta şiir eğitimi, onun duygu dünyasını uyararak hayal gücünü genişletir. Ruhuna ahlaki doğru ve dini değerleri ekerken, bu duygu, düşünce ve tepkilerden yola çıkarak hem dilinde hem de hayata bakışında iyiyi ve güzeli ortaya koymasını sağlar.²³⁰

Özetle çocuk şiirinin sunduğu farklı tecrübeler sayesinde çocuğun duygusal gelişimine katkı sağlamak, çocuk için eğlence ve neşe kaynağı olmak, çocuğun hayal gücünü zenginleştirmek ve üretkenliğini artırmak gibi duygusal ve psikolojik hedefleri vardır. Ayrıca çocuğun dil haznesini zenginleştirmek, edebi bir metni anlam vererek ve hissederek toplum önünde okuyabilmesini sağlamak, kendisini ifade ederken ihtiyacı olan fikirleri vermek gibi dil gelişimini destekleyici hedefleri de vardır.

Öte taraftan çocuğa kendisi ve başkaları hakkında olumlu düşünme duygusu kazandırmak, inancı, vatani, toplumu, ailesi hakkında ayrıca insanlık ve bilimsel gelişmeler hakkında farkındalık oluşturmak; ahlaki, dini ve milli duygular edindirmek amaçlanır. Şiir, çocuğun okula ve derslere ilgi duymasını sağlar. Onun konuşurken cesur, çalışırken işinde atak, dini ve milli değerlere sahip, insani erdem ve ahlaki değerleri seven, temiz bir dile yatkın bir birey olmasını sağlar.

Çocukların ruhunda şiirle oluşan güzellik algısı, dil güzelliği, ifade güzelliği, düşünce güzelliği ve musiki güzelliği onu sevmeye ve insanlığın sorunlarına duyarlı olmaya yöneltir.

Şunu belirtmek gerekir ki, çocuk şiirinin hedefleri hakkında bir genelleme yapılamaz veya konuya bir nokta koyulamaz. Ayrıca saydıklarımız şiir eğitimin hedefleri olduğu kadar edebiyatın diğer dallarıyla da bağlantılıdır. Bir diğer nokta da, sadece şiir okuyan çocukta beklenen hedefler olmaktan öte ileriki yaşlarda, erken

²³⁰ Şihâte, *age.*, s.22

gençlik yaşlarındaki bireyler için de geçerlidir ve yalnız çocuk edebiyatıyla bağlantılı şiir türlerine mahsus değildir.²³¹

3.2. ARAP EDEBİYATINDA ÇOCUK ŞİİRİNİN ÖZELLİKLERİ

3.2.1. Çocuk Şiirinin Biçimsel Özellikleri

Arap edebiyatında şiirin klasik biçimsel özellikleri vardır. Bunlar şiire bir ritim katan ve kulakta hoş bir musiki bırakan vezin ve kafiye'dir. Vezin ve kafiye şiirde bir sanattır. İçerdiği anlamlara göre özel olarak seçilen aruz vezinleri ve kafiyeler Arap şiirinde musikinin en az söz kadar ehemmiyetli olduğunu gösterir. Vezindeki hecelerin kısalığı, birbiri ardına sıralanışı anlama ayrı bir coşku ve heyecan katarken uzun heceler, yumuşak vezinler huzur ve sükûnet verir.

Kısaca şiirde musiki kelimelere anlam katar. İnsanların akıllarına ve duygularına hitap eder ve etkiler. Daha da ötesinde duygu ve düşünceleri harekete geçirir.²³²

Çocuklara yönelik yazılan şiirlere baktığımızda, şairlerinin çoğunluğunun yetişkinler için de şiirler yazdığını görmekteyiz. Yetişkin şiirlerinde dahi kelimeye ruh katan musikinin çocuğun dünyasındaki yeri tartışılmaz. Oyunlarının, eğitiminin yani hayatının bir parçası olan nağmeler çocuk şiirinde de hayat bulur.

3.2.1.1. Çocuk Şiirinde Vezin

Şiirin biçimsel özelliklerine baktığımızda vezinin daha fazla yer kapladığını görürüz. Klasik dönemden beri şairin maharetini gösteren onlarca vezin kalıbı kullanılmaktadır. Şiire müthiş bir ritim, hareket ve musiki kazandıran vezinin aynı zamanda şairin şiire vermek istediği ruhu yansıması oldukça doğaldır. Bu kültürden doğan çocuk şiiri de yine bu köklü biçimsel özelliklerin tesirinde, ancak kendi kuralları ile var olmuştur.

²³¹ Konuyla ilgili bilgi için Bkz.: Şihate, *age.*, s.242.

²³² el-Hîtî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fümûnuhu vesâituhu*, s. 219.

Yetişkin şiirinde kullanılan her vezin çocuk şiirinde kullanılmaz. Araştırmacılar çocuklara hitaben yazılan şiirlere uygun vezinlerin şarkı ve marş olarak söylenmeye elverişli olan kısa ve hafif vezinler olduğunu söyler. Arapların ‘Çocukluk Şairi’ Süleyman el-Îsa şiirlerinde, her bir beyti üç veya dört kelimeyi geçmeyen kıvrak hafif vezinler kullanır. Modern Arap çocuk şiirinin temsilcisi olan Şair hareket zenginliği içeren, küçüklerin kalplerine ve kulaklarına nüfuz eden hafif vezinleri kısa cümlelerle hayata geçirmiştir.²³³

Çocuklara yönelik şiirlere birtakım vezinlerin mahsus kılınmayacağını, yetişkin şiirlerinde kullanılan tüm kalıpların çocuk şiirinde de yeri olduğunu savunan bazı araştırmacılar da vardır. Ancak burada şu hususa dikkat çekmek gerekir. Çocuk şiirinin temellerini atan ilk Arap çocuk şairleri, Ahmed Şevkî, Osman Celâl, Kâmil el-Keylânî vb. şairler şiirlerinde kıvrak hafif vezinleri kullandılar. Ahmed Şevkî’nin hikaye içerikli şiirlerinin yarısından fazlası *recez* vezni ile yazılmıştır. Aynı şekilde Osman Celâl, Kâmil el-Keylânî ve Süleyman el-Îsa çoğunluğu *recez* olmakla beraber geri kalan şiirlerinde hızlı, kısa, hafif vezinleri tercih etmişlerdir.²³⁴

Şairlerin bu meyilleri gözönüne alındığında bu türe en uygun olan vezinlerin hızlı nağmelere sahip hafif vezinler olduğunu görmekteyiz. Küçük muhatabını rahat ettiren vezinleri seçen şair, kasidede vermek istediği fikri ve manzaraları kolay, sade bir dil ile ona iletme fırsatı buluyor. Öbür taraftan çocuklara daha iyi anlaşılması ve daha kolay ezberlenmesi için fırsat tanımış oluyor.²³⁵

Çocuk şiirinde sıklıkla kullanılan vezinlerden biri olan *recez* vezni *müstef’ilün* hece ölçüsüyle aslı altı kere olmakla beraber kısaltılarak iki, üç veya dört tekrarlı yazılabilir.²³⁶ Muhammed el-Herrâvî ve Ahmed Şevkî’nin²³⁷ *es-Sâatü*(Saat) isimli şiirlerinin her ikisinin de *recez* vezniyle ve aynı kafiyeyle yazılması okuyucuya ayrı bir

²³³ el-Îd Celûlî, “et-Teşkîlü’l-mûsikî fi’n-nassi’ş-şî’ri’l-muveccih li’l-ettfâl”, **Mecelletü’l-âdâb ve’l-luğât, Câmi’atü Kasdî Merbah-Ouargla**, No.8 (Mayıs 2009), s.278.

²³⁴ Celûlî, *agm.*, s.278.

²³⁵ Celûlî, *agm.*, s.278.

²³⁶ Ahmet Necib, *age.*, s.113.

²³⁷ Şevkî, *Divân-i Şevkî li’n-nâşie.*, s.62; Zelat, *age.*, s.120.

edebi tat verir. Bu iki şairin şiirleri arasındaki anlam ve üslup benzerliği de oldukça dikkat çekicidir:²³⁸

الساعة

ساعة حملتها تحسب سير الزمن
ين في وقتها الامع ان فرغت املوها
فلم تعجل لحظة ولم تقف.. ولم تن
رتبت اعمالي بها على نظام متقن
كل امرء اوقاته فوضى، فغير محسن

Saat

Bir saat taşıyorum *Zamanın seyrini hesaplıyor*
Boşaldıkça dolduruyorum (zamanı) *Ondaki belli vakitlere göre*
Bir an olsun ileri gitmez *Hiç durmaz.. Yavaşlamaz*
İşlerimi düzenliyorum *Kusursuz bir düzenle*
Her kişinin vardır bir vakti *Zira kargaşa, hiç sevilmez*
(Muhammed el-Herrâvî)

الساعة

لي ساعة من معدن لا يقتها ممتن
تجعل دقاوتن مثل فؤاد المدمن
عقرباها والازما
إذا مشيت لم احتفل أو وقفت أحزن
أو أخرت لم يجديني أو قدمت لم أغبن
أحملها لأنها تغشني في الزمن

²³⁸ Ahmet Necib, *age.*, s.113.

Saat

<i>Maden bir saatim var</i>	<i>Zengin onu istese alamaz</i>
<i>Tik yapar..sonra yavaşlar</i>	<i>Tıpkı bir tiryakinin kalbi</i>
<i>Akreple yelkovanı</i>	<i>Zamanla bariz çatışır</i>
<i>Çalışırsa bayram etmem</i>	<i>Dursa da üzülmem</i>
<i>İleri gitse bana bir faydası yok</i>	<i>Geri kalsa bana işkence değil</i>
<i>Onu taşıyorum zira o</i>	<i>Beni zaman konusunda kandırır.</i>

(Ahmed Şevkî)

Çocuk şiirlerinde sıkça kullanılan diğer bir vezin *kâmil* veznidir. Kâmil vezni dört defa tekrarlanan *mütefâilün* hece yapısından oluşur. Beyit kısa tutulduğunda ise iki kere söylenir.²³⁹ *Fâilâtün* hece yapısının aslen altı defa, kısaltıldığında dört defa tekrarı ile oluşan *remel* vezni²⁴⁰; aslı sekiz tekrarlı, kısaltıldığında altı tekrarlı *feûlün* hece kalıbından oluşan *mütekârib* vezni²⁴¹; aslen sekiz tekrarlı, kısaltıldığında altı tekrarlı *fâilün* hece yapısından oluşan *mütedârik* vezni²⁴² tercih edilen vezinler olmuştur. Mütedârik vezni Arap dünyasındaki şarkıların çoğunluğunun da söylendiği vezin olma itibarıyla özel bir yere sahiptir. Bu vezin ayrıca dünyanın birçok dilindeki halk şarkılarının ortak veznidir.²⁴³

3.2.1.2. Çocuk Şiirinde Kafiye

Şiirde musikiyi sağlayan ikinci unsur kafiyedir. Araplar “kelamın vezni ve kafiyesi yoksa şiir diye adlandırılmaz” derler ve kafiyeyi veznin ortağı sayarlar. Beyit veya şatr* sonrarındaki ses tekrarı olan kafiye, belli bir vezinle yazılmış metne ritim ve

²³⁹ Ahmet Necîb, *age.*, s.111.

²⁴⁰ Ahmet Necîb, *age.*, s.121.

²⁴¹ Ahmet Necîb, *age.*, s.129.

²⁴² Ahmet Necîb, *age.*, s.135.

²⁴³ Ahmet Necîb, *age.*, s.139.

* Şatr 2 parça halinde yazılan şiir beyitinin her bir bölümüne verilen addır.

nağme katar. İbn Sina “Bizde kafiyesiz söze şiir denmez”²⁴⁴ sözü ile toplumun kafiyeye verdiği önemi vurgulamaktadır.

Şiirin içerdiği anlama göre seçilen belli harfler vardır. Ayrıca kafiyede hoş görülen harflerin yanısıra şiirde çirkin kabul edilen harfler bellidir. Örneğin غ ط ض ث ج ز harfleri kulağa kötü geldiği için kafiyede kullanılması hoş karşılanmaz.

Kafiye öylesine seçilmez. Bazen de şair bir harfi kullanmak zorundadır. Örneğin ع harfi telaffuzu itibariyle panik, dehşet ve heyecan ifade eder ve *risâ* (ağıt) şiirlerinin ekserisinde kullanılır. Öte taraftan س harfinin verdiği esas duygu üzüntü ve hasrettir ve bu duyguların haricinde kafiyede rastlanmaz.²⁴⁵

Kafiye yalnızca kulakta bir musiki ve ritim oluşturmakla kalmaz, şiire duygu verir. Daha da ötesinde şairin kelimelerle oynadığı oyunun baş aktörlerinden biridir ve onun maharetini yansıtır.

Çocuk ritim duygusu en yüksek olan varlık olduğu için şairlerimiz çocuk şiiri yazarken kafiyesine özen göstermişlerdir. Bir çocuk şiiri veya kasidesinde tek kafiye kullanan şairler olduğu gibi şiirin her bir kısmında birden çok harf kullanarak kafiye yapan şairler de vardır. Daha da ötesine giderek beyitteki 2. satır başlarını birbirine uyumlu hale getiren usta şairler de vardır.²⁴⁶

3.2.2. Çocuk Şiirinin Dil ve Üslup Özellikleri

Kitaplarda, dergilerde, görsel, işitsel ve yazılı mecrada farklı şekillerde sunulan çocuk şiirinde aranan bir takım dil ve üslup özellikleri vardır. Şiirin hedeflendiği kitleye hedeflenen amaçlarla ulaşabilmesi için, eğitsel olmanın yanında sanatsal bir bakış açısı da sunabilmesi için elbette her yaş seviyesine ve ilgisine yönelik farklılıkların olması gerekir. Ancak çocuk şairlerinin dikkate alması gereken genel özellikler vardır.

²⁴⁴ İbn Sina, **3-Cevâmiu ilmü'l-mûsikâ, eş-Şifâ: er-riyâdiyyât**, Tahkik: Zekeriya Yûsuf, Kahire: el-İdâretü'l-âmmetü li's-sekâfe, s.122.

²⁴⁵ Celûlî, *agm.*, s.281..

²⁴⁶ Celûlî, *agm.*, s.282.

Çocuklara hitaben yazılan bir kaside öncelikle çocukların ruhunu yansıtmalıdır. Onun duygularını, bakış açısını yansıtmalı yani hayata onun penceresinden bakmalıdır. Çocuğun dünyasına giremeyen, onun yerine kendisini koyamayan bir şairin anlattıkları hedefe varamaz. Onun dünyasına girmek esasında ona yazmanın temelidir. Onun derinliklerine inebilmek, hatta çoğunlukla onun yüceliklerine erişebilmek gerekir.²⁴⁷ Kimi zaman utangaçlığı, kimi zaman fevriliği, heyecanı, umutları, hayalleri, korkuları vb. ile kısaca çocuğu tüm duyguları ile kabullenmek gerekir. Çocuk her ne kadar küçük olsa da duygularını öylesine yoğun yaşar ki, onun gibi düşünebilmek aslında felsefi bir bakış açısını gerektirir.

Çocuk şairi sahip olduğu lügat zenginliğini çocuğa sade, basit cümlelerle aktarmak zorundadır. Şairin süslü cümleleri burada işine yaramaz. Şairin seçtiği basit cümle yapısı kadar kullandığı kelimelerin kolay ve anlaşılır olması da önemlidir.²⁴⁸ Çocuğa saf, tertemiz bir dille söylemek istediğini dolandırmadan, doğrudan söylemeli, kelimeleri titizlikle seçmelidir. Şiir dili fazla kullanılmayan sözcüklerden arınmış olmalı, çocuğun yaşının gerektirdiği literatüre uygun kelimeler seçilmelidir. Mümkün olduğunca soyut anlamdan kaçınılmalı, verilmek istenen fikir basit tutulmalıdır. İşte bu, şairin çocuğun dünyasına ne kadar girebildiğini gösterdiği mecradır.²⁴⁹

Bundan başka kaside için çocuğu yormayan kısa vezinler tercih edilmelidir. Bu vezinler hem anlaşılmasını, hemde akılda kalmasını kolaylaştırıcıdır. Ayrıca şair vezin ve kafiyeden oluşturduğu uyumla hareketi ve ritmi yakalamalıdır. Bazı eleştirmenlere göre kafiye ve vezinde durağanlık ritim duygusunu yavaşlatır. Bu sebeple çocuk şiirinde bunlar farklı şekilleriyle okuyucuya sunulmalı ve metin daha coşkulu hale gelmelidir. Hatta sözcükler de ritme dahil olmalı; hareketi, oyunu, coşkuyu, dansı türlü nesnelere yansıtmalıdır. Çocuk kelimelerle heyecanlanmalı, beyitler arasında eğlenmelidir. Burada fikri verirken monotonluğu kırarak şekilde akıcı bir üslup kullanmak önemlidir.²⁵⁰

²⁴⁷ es-Safedî, *age.*, s.573.

²⁴⁸ el-Ubeydî, *ag.*, s.28; es-Safedî, *age.*, s.574

²⁴⁹ Şihate, *age.*, s.245.

²⁵⁰ es-Safedî, *age.*, s.575.

Çocukların kalplerine dokunabilmek hayallerini anlamaktan geçer. Şiir hayalin mecrası iken çocuğa yönelik yazılan bir şiir çocuğun hayal dünyasını doyurabilmeli ona yeni ufuklar açabilmelidir.²⁵¹ Duygularını, düşüncelerini, doğayı ve hayatı keşfetme serüveninin bir parçası olabilmelidir.

Genel olarak kasidenin çok uzun tutulması hoş karşılanmaz. Yine çocuklara hitap eden bir kaside kısa olmalıdır. Yaşları göze alınarak kaside uzunluğu değişkenlik gösterir. Örneğin anaokulu çocuklarına yazılmış şiir bir kaç satırdan fazla olmamalıdır. Yaş ilerledikçe hikayeler içeren şiirler yazılabilir. Ancak ne olursa olsun söylenmek isteneni en kısa biçimde ifade etmek yani îcaz şiirin önemli bir unsurudur.²⁵²

Arap edebiyatında en köklü sözlü sanat dallarından olan şiirin uyması gereken zaruretleri ve kaideleri vardır. Yetişkin şiirinin kalıpları, katı dil kuralları çocuk şiirine uygulanırsa çocuğa hitap etme amacını yitirmiş olur. Çünkü çocuk şiirinin de kendine mahsus bir tarzı vardır. Melodiyi ve coşkuyu çocuk şiirinde canlı tutabilmek için katı çizgilerden çıkmak, özgür olmak gerekir.²⁵³

Hayvanlar, mevsimler, hava durumları vb. çocuğun ilgi duyduğu konular şiire ilgiyi artırır. Ayrıca küçükler özellikle ilkokul çağındaki okurlar için mizahi diyaloglar, eğlenceli kolay hikayeler şiire duyulan muhabbeti artırır.²⁵⁴ Bir de çocuk şiirinde yeri olmayan konular vardır. Ağıt, endişe, üzüntü, vatan hasreti, anne-baba hasreti gibi konulardan bilhassa kaçınmak gerekir.²⁵⁵

Çocuk için ritim hayatın her yerinde vardır. Yemek yerken, yazı yazarken, oynarken, konuşurken, koşarken bir hareket; ellerinde bir kıvraklık, bakışlarında, konuşmasında bir ritim görülür. Bu ritmi şiire katan yalnızca vezin ve kafiye olamaz. Bu unsurlardan birisi de harflerin çıkardığı seslerdir.²⁵⁶ Özellikle yaşamın içinde çocuğun sese ve ritme olan duyarlılığını şiire yansıtabilmek önemlidir. Mustafa es-Savvâf sesleri çocuk şiirine ustaca yansıtan isimlerden biridir:

²⁵¹ Şihate, *age.*, s.247.

²⁵² es-Safedî, *age.*, s.578.

²⁵³ es-Safedî, *age.*, s.583.

²⁵⁴ Şihate, *age.*, s. 245.

²⁵⁵ el-Ubeydî, *age.*, s.28.

²⁵⁶ es-Safedî, *age.*, s.584.

قد أشرق الفجر ولاخ
مستبشرا والديك صاح
كو كو كو
نام يابني إن الليل
جاء وقد ولّى النهار
دو دو دو دو²⁵⁷

Tan yeri ağardı ve parladı

Müjdeleyerek horoz öttü

Kû kû kû kû

Uyu ey oğlum işte gece

Geldi ve tam da gündüzün yerine geçti

Dû dû dû dû.

Çocuk şiirine renk katan bir diğer özellik kelime, satır veya beyit tekrarları, nakaratlardır. Çocuk için akılda kalmasını kolaylaştırıcı bu tekrarlar, şarkıya daha yakın hale getirdiği için küçüklerin şiire ilgisini destekler.²⁵⁸

Çocuğun hayatın içine yerleştirebildiği oyun, tören, bayram ve gezi şiirleri; ayrıca sayıları, meslekleri vb. anlatan eğitsel şiirler çocukların işitsel, dilsel, duygusal ihtiyaçlarını gidermede tamamlayıcı bir role sahiptir.²⁵⁹

Çocuk için aile dışında yaşamının bir parçası olan bireyler, hayvanlar, bitkiler de büyük bir öneme sahiptir. Çocuğun yalnızca ilgi duyduğu konulara yönelik şiir seçmek yeterli değildir. Şiir aynı zamanda çocuğun yaşadığı zamana, toplumsal ve ailevi ilişkilerine, kültürüne uygun manalar içermelidir.²⁶⁰

²⁵⁷ es-Savvâf ve ez-Zerkelî, *age.*, s.76.

²⁵⁸ es-Safedî, *age.*, s.589.

²⁵⁹ Şihate, *age.*, s.247.

²⁶⁰ el-Ubeydî, *age.*, s.28.

Çocuk şiiri artık kitap, dergi ve gazete gibi yazılı alanın dışında televizyon, radyo ve internet gibi geniş alanlarda da kendine yer edindi. Bu türde verilen ürünler giderek arttı. Burada unutulmaması gereken şey çocuğu eğlendirirken dili, musikiyi, kültürü ve erdemleri onun saf dünyasını bozmadan verebilmektir.²⁶¹

3.2.3. Çocuk Şiirinin Konuları

Çocuk şiiri, çocukların bedensel ve duygusal ihtiyaçları gidermenin yanısıra çocuk edebiyatının bir türü olması itibariyle ayrı bir öneme haizdir. Bu türün çocukların zihni, edebi, psikolojik, toplumsal ve ahlaki gelişimlerine katkıda bulunduğu inkar edilemez. Çocuk bu özel edebi sanatın kendisine sunduğu bir güzel sözle uzayın derinliklerine uzanır, yeni alemlere yelken açar. Zaman ve mekan boyutlarının ötesine geçer, medeniyet inşa etmiş nice halklarla kucaklaşır. Çağları devirir, saklı kalmış nice gizemlerin örtüsünü açmak için gelecek zamanlara atlar.²⁶²

Çocuk şiirinin kapsadığı düşünce, mana ve hayal dünyasını örneklerle sıralamak mümkün değildir. Pitzner, *çocuk şiirinin konuları tahdit edilemez. O, güneşin altındaki herşeydir*, der. Sınır ancak bu muhtevayı anlatma biçimine konabilir. Maharetli bir sanatkar, tecrübelerini, birkaç satıra sığdırdığı nice manaları az sözle ifade eder. Kelimeleri ustaca kullanmak sanıldığı gibi kolay değildir.²⁶³

Çocuk şiirinin konularına sınır çizilememekle beraber unutulmaması gereken bir husus vardır. Nasıl ki biz büyüklerin kalbinin tahammül edemediği olaylar, ruhumuzun kabul etmediği sözler var ise çocukların saf kalbi çok daha hassastır. Onları korku ve endişelere sevkedecek, tabiatlarını ve fitratını kirletecek konular çocuk şiirinin konusu olamaz.²⁶⁴

²⁶¹ es-Safedî, *age.*, s.594.

²⁶² el-Hîtî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fûnûnuhu vesâituhu*, s.208.

²⁶³ Pitzner, *et-Tıflü ve dirâsetü'l-edeb fi'l-medreseti'l-ibtidâiyye*, Terc: Mahir Kâmil, Kahire.

²⁶⁴ el-Hîtî, *Edebü'l-etfâli felsefetuhu, fûnûnuhu vesâituhu*, s.209.

Bu başlıkta hudut çizilemeyen çocuk şiiri konuları arasından Arap çocuk şiirinde çocukların ilgi ve eğilimleri doğrultusunda sıkça tercih edilen bazı konuları ele alacağız.

3.2.3.1. Vatan

Arap çocuk şiiri 19.yy'ın sonlarından başlayıp 20.yy'da gerçek ürünlerini vermiş bir sanattır. Arap coğrafyası bu dönemde en fazla vatan ve özgürlük ile ilgili kayıpları ve sancıları yaşadı. Bunun neticesinde vatani değerler çocuk şiirlerinde en fazla işlenen konuların başında geldi. Seyyid Kutub meşhur kasidelerinden *el-Vâdi'l-mukaddes* (Mukaddes Vadi)'de vatan kavramını yüceliğini konu alır:²⁶⁵

على ضفاف الخلود

وفي شعاب الزمن

والدهر يجبو وليد

قد كان هذا الوطن

يا فجر من ذا رآك

تجول تلك السماء

وليس حي سواك

تهدي إليه الضياء

رأتك تلك الضفاف

²⁶⁵ Seyyid Kutub, *Dîvan-ı Seyyid Kutub*, 1.Basım, Mansûra: Darü'l-Vefâ li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1989, s.247.

رَأْتِكِ تَلَكِ الْبُرُورِ

رَأْتِكِ قَبْلَ الْمَطَافِ

وَأَنْتِ طِفْلٌ غَرِيرٌ

Sonsuzluğun kıyılarında

Zaman yamaçlarında

Vakit emekler iken

Bu vatan var idi

Ey şafak, seni görürse

Bu gökyüzünde gezinir

Ve senden başka canlı yok

Nurunu hediye ettiğin

Bu kıyılar seni gördü

Seni bu topraklar gördü

Gezintiye çıkmadan seni gördü

Sen daha toy bir çocuktun.

Ürdünlü şair Muhammed ez-Zâhir *Uğniye*(Şarkı) isimli kasidesinde şu satırlara yer verir:²⁶⁶

أرسمُ نَهْرًا

أرسمُ جَدولَ

أرسمُ وَجْهَ الْوَطَنِ الْأَجْمَلِ

²⁶⁶ Muhammed ez-Zâhir, *Etfâlü'l-vatani'l-cemîl*, Amman, 1985, s.5.

أرسمُ بسـتانَ الألعابِ
أرسمُ مطرًا فيه الخـيرُ
فوق ربوعِ بلادي ينزلُ
أرسمُ
أعلامَ الحريـةِ
و أصـيح بلادي العربيـةِ
أرسمُ وجـةَ شهيد مات
وزنودًا ما زالت تعملُ
أرسمُ صورًا للأبطال
أرسمُ
فجرًا للأجيـال
أرسم
وطننا للمسـ تقبلُ

Bir nehir çiziyorum

Bir tablo çiziyorum

En güzel vatanın yüzünü çiziyorum

Oyun bahçesi çiziyorum

İçinde hayırlar olan bir yağmur çiziyorum

Ülkemin topraklarının üzerine yağan

Çiziyorum

Özgürlük bayraklarını

Ve haykırıyorum benim ülkem Arap

Ölmüş bir şehit yüzü çiziyorum

*Hala çalışan bir çakmak
Kahramanların yüzünü çiziyorum
Çiziyorum
Nesiller için tan vaktini
Çiziyorum
Gelecek için bir vatan*

Çizmek büyüklerin de teşvik ettiği çocukların en sevdiği etkinliktir. Ama burada çocuklar vatan öğelerini çiziyor: nehir, tablo, vatanın yüzü, özgürlük bayrakları, kahramanların yüzü... Çünkü bu şiirde resim çizmek yalnız vatani tasvir etmekten ibaret kalıyor.²⁶⁷

3.2.3.2. Aile

Elbette aile çocuk şiirinde en çok yazılan konulardan biridir. Çünkü aile çocuğun asli yaşam alanıdır. Anneye gelince, çocuk için ailenin mihenk taşıdır. Süleyman el-’Îsa, *Mâmâ*(Anne) isimli şiirinde çocuğun anne sevgisini en sade biçimde kelimelere döker:²⁶⁸

أَنْتِ نَشِيدِي عِيدُكَ عِيدِي
بَسْمَةَ أُمِّي سِرُّ وُجُودِي

*Sen benim şarkımsın Bayramın bayramım
Annemin gülümsemesi Varlığımın sebebi*

Mahmûd eş-Şalebî *Uhibbu Ebî*(Babamı Seviyorum) isimli şiirinde şu mısralara yer verir:²⁶⁹

²⁶⁷ Neccâr, *agm.*, s.9.

²⁶⁸ Süleyman el-’Îsa, *age.*, s.43.

²⁶⁹ Mahmûd eş-Şalebî, **ed-Dîk ve’n-nehâr**, Amman: Rabitatü’l-kitâbü’l-Ürdüniyyîn, 1982, s.31.

أحبُّ أبي... وأشكرُهُ
ولا أنفكُ... أنكرُهُ
أجالسه... أسأله
وأدعو الله... ينصرُهُ
وأخلصُ في محبته
وأرقبُ وقتَ عودته
أسرُّ أنا لطاعته
وأفرحُ في هديته
أحبُّ أبي بلا حدِّ
وأعرفُ أنه مجدي
وأن العمَرَ لولاهُ
لضاعُ سُدَى بلا وعدِ

Babamı seviyorum... ona teşekkür ediyorum

Dilimden düşürmem... onu anar dururum

Yamacında oturur... geceleri sohbet ederim

Allah'a dua ederim... ona yardım etsin

Tertemiz bir sevgiyle severim onu

Dönüş vaktini gözlerim

Beni sevindirir ona itaat etmek

Ve ferahlatır onun hediyesi
Babamı sınırsız severim
Bilirim ki o benim şerefim
Onsuz bir ömür
Yitip gider beyhude, geleceksiz.

3.2.3.3. Okul

Okul hayatı çocuğun ailesinden sonra en önemli ortamıdır. Çocuk şiirleri için okul, okuma yazma araç-gereçleri, öğretmen, okul törenleri, arkadaşlıklar vb. konu zenginliği ile şairlere söz söyleyecek büyük bir alan bırakır. Şevkî *el-Medrese*(Okul) şiirinde okulun dili olur:²⁷⁰

أنا البابُ إلى المجدِ

تعال ادخل على اليمين

غداً تَزْتَعُ في حَوْشِي

تشبَعُ من صحنِي ولا

وَأَلْقَاكَ بِإِخْوَانِ

يُـدَانُونَكَ فِي السِّنِّ

تتـَادِيهِمْ بِيَا فـَكـَرِي

ويَا شَوْقِي وَيَا حـَسـَنِي

²⁷⁰ Ahmed Şevkî, *el-Muhtâr min dîvân-ı Şevkî li'l-ETFÂL*, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü lil-Kitâb, 2002, s. 52.

وَأَبَاءٍ أَحْبُّوكَ

وما أنت لهم باين

Ben izzete açılan bir kapıyım

Gel de şöyle sağdan gir

Yarın avlumun zenginliği olur

Tabağımdan yemeğe doyamazsın

Seni kardeşlerinle buluştururum

Yaşça senin ayarın

Seslenirsin onlara Ey Fikri

Ey Şevki, Ey Hüsnü

Sever seni babalar

Çocukları bile değilsin sen

3.2.3.4. Eğitsel Şiirler

Çocuklara harflerden mevsimlere, temizlikten örf ve adetlere kadar hayatı öğreten çok sayıda eğitsel şiir vardır. Bunlardan biri Filistinli şair Mazin Duveykât'ın *el-Fusûlü'l-Erba'a* (Dört Mevsim) isimli şiiridir.²⁷¹

الفصول الأربعة

أدوارنا متتابعة

نحن الفصول الأربعة

فكل فصل منفعلة

لا تلتقي مجتمعة

الشتاء

والرعدُ بعد البرقِ زمجرَ وانفجر

الغيم في أفق السماء قد انتشر

²⁷¹ Meşhur Abdü'r-Rahmân el-Habbâzî, "İtticâhâtü şî'rü't-tüfl fiş-şî'ri'l-Filistîni'l-mu'âsır", *Mecelletü Câmîatü Kudüsü'l-meftûha li'l-ebhâs ve'd-dirâsât*, 2009, No.15, <http://www.qou.edu/arabic/magazine/issued15/research6.htm> (22 Eylül 2017), ss.215-262.

صرخ الشتاء مرددًا: مَطَرٌ مَطَرٌ دُعِرَ الخريف وقام يسأل ما الخير؟

الربيع

وتكاثرت فيه الحمائم والحجل عشوشب الحقل النضير على عجل

ضحك الربيع وقال: امضِ ولا تسل سأل الشتاء بحسرة: ماذا حصل؟

الصيف

وتراخت الثمرات وامتلأت عسل يبست حقول القمح واصفرَّ السَّبل

الصيفُ أقبل والربيع قد ارتحل والحاصدون قد استعدّوا للعمل

الخريف

فتعرت الأشجار والغصنُ انحنى الريح تزمُرُ في الذرى والمنحنى

من جاءنا؟ صرخ الخريف به: أنا والصيفُ يسألُ ما الذي جرى هنا؟

Dört Mevsim

Biz dört mevsimiz

Peşpeşedir sıramız

Bir araya toplanmayız

Her mevsimin vardır bir faydası

Kış

Bulutlar göğün ufuklarına yayıldı

Gök gürültüsü ardından şimşek kükredi ve patladı

Dehşete kapıldı sonbahar, sormaya başladı: Neler oluyor?

Kış bağırdı tekrar tekrar: Yağmur yağmur

İlkbahar

Tarlalar yemyeşil çimenlendi birden Çoğaldı güvercinler keklikler
Kış sordu hasretle: ne oldu? İlkbahar güldü ve dedi: Git ve soru sorma

Yaz

Yürüdü buğday tarlaları hemen sarardı yollar Meyveler sarktı doldu ballar
Hasada hazırlandı işçiler Yaz geldi ve ilkbahar ayrıldı

Sonbahar

Rüzgar üflüyor zirvelerde kıvrımlı yollarda Ağaçlar alev aldı dallar boyun büktü
Yaz soruyor burada neler oluyor? Kim geldi? Sonbahar bağırdı ona: Ben

3.2.3.5. Tabiat

Tabiat eşsiz musikisi ve zenginliği ile sürekli kendini yenilerken çocukları kendine bir başka hayran bırakır. Çocuk şairleri de çocukların doğaya olan ilgisini şiirlere konu etmekten büyük keyif alır. el-Akkâd *el-Kamer*(Ay) isimli kasidesinde şu beyitlere yer verir:²⁷²

فضض الماء يا قمر

وانقش النور في الحجر

وانظم الغصن بالندی

والثم الزهر في الشجر

²⁷² el-Akkâd, *age.*, s. 55.

واجعل الكون ضاحكا

عن سماء من العُـرر

وأملك الليل مفردا

ومع الشمس في البُـكـر

Ey ay suyunu dök

Nurunu taşa nakşet

Dalı çiğle nazmet

Ağaçtaki çiçekleri ört

Evren gülsün

İncilerle dolu gökyüzüne

Ve geceyi yalnız bırak

Güneşle erken vakitlerde

3.2.3.6. Mizahi Şiirler

Çocuklar eğitici ve öğretici etkinlikler kadar eğlendirici etkinlikleri de hakederler. Mizah duygusu çoğu araştırmacı tarafından zekanın belirtilerinden kabul edilmektedir. Mizahi bir şiir de çocuğu eğlendirdiği gibi onun zekasını geliştirir ve olayların ardındaki ince çizgileri görmesini sağlar. Aslında hayata alternatif bakabilmek felsefî bir bakış açısı da kazandırır. Fâdıl Alî *Ledeyye Karâr*(Karar benim) şiiriyle bu şiirlere bir örnek sunmuştur.²⁷³

²⁷³ el-Habbâzî, *agm.*

يقولون: ماذا ستعمل
حين تصير كبيراً؟
أقول: طبيبياً
ليرضى الكبار
وتعلو على الوجوه
بسببهم
كأمتداد النهى
ولكنني في قرارة نفسي
لديّ الخير
أنال من أبوح
بها ذا القراز

*Diyorlar ki: Ne olacaksın
Büyüdüğün zaman?
Diyorum ki: Doktor
Razı olsun diye büyükler
Yükseliyor yüzlerde
Gülümsemeleri
Uzayan bir gündüz gibi
Ama karar verdim kendi kendime
Seçme şansım var benim
Asla da ifşa etmem
Bu kararımı*

3.2.3.7. Hayvan

Çocuk divanında hayvan hikayeleri, çocukların ilgisini kazanmanın yanısıra felsefi arka planı olan ve çocuklarda düşünsel yeteneği geliştirici kasidelerdir. Hayvan konulu şiirler çocuk şiirinin Arap edebiyatındaki tarihsel başlangıcına işaret eden *Kelîle ve Dimne*'den bu yana eğlenceli üslup ile hikmeti sentezleyebilme amacıyla sıkça söylendi. Keylânî'nin *el-Vakt* (Vakit) isimli şiiri burada örnek olarak verilebilir.²⁷⁴

قَالَتِ الطَّيْرُ: "لَقَدْ حَلَّ الشِّتَاءُ

حَلَّ فَصْلُ الْبَرْدِ، وَاشْتَدَّ الصَّقِيعُ

فَوَدَاعًا - أَيُّهَا الْغُصْنُ - وَدَاعًا

"سَوْفَ أَلْقَاكَ إِذَا عَادَ الرَّبِيعُ

قَالَتِ الْأُورَاقُ لِلْغُصْنِ : "وَ دَاعًا

- أَيُّهَا الْغُصْنُ - فَقَدْ جَاءَ الشِّتَاءُ

سَوْفَ أَلْقَاكَ، إِذَا مَا الطَّيْرُ عَادَتْ

فِي الرَّبِيعِ الطَّلَقِ، تَشْدُوا بِالْغِنَاءِ

ثُمَّ قَالَ الْوَقْتُ لِلنَّاسِ : "وَ دَاعًا

إِنِّي أَنفَسُ شَيْءٍ فِي الْوَجُودِ

تَرْجِعُ الْأُورَاقُ وَالطَّيْرُ جَمِيعًا

وَأَنَا - مِنْ حَيْثُ أَمْضِي - لَا أَعُودُ

²⁷⁴ Keylânî, *age.*, s.23.

Kuş dedi ki: “Kış geldi işte

Geldi soğuk mevsim, arttı ayaz

Elveda – Ey dal- elveda sana

İlkbahar dönünce yine görüşürüz.”

Yapraklar dala dedi: “Elveda

- Ey dal- geldi kış,

Kuş döndüğü zaman yine görüşürüz.

İlkbaharın açık havasında, şarkılar şakıdığında

Sonra vakit insana dedi: “Elveda

Ben ki varlıkların en değerlisiyim

Yapraklar ve kuşlar hep döner

Ama ben- gittiğim zaman- artık dönmem!

Saîd es-Sehhâr tüm çocukların hayali olan kuşlar gibi uçma hayalini beyitlere döker:²⁷⁵

مثل عصفور صغير	آه لو كنت أطيير
طائرا نحو السماء	كنت أعلو في الهواء
أنظر الكون الكبير	ثم أمضي في الفضاء
مثل عصفور صغير	

²⁷⁵ Kâmil el-Kudsî ve Hişâm eş-Şem'a (Ed.), *en-Neşîd ve'l-mûsîkâ (4, 5, 6. Bölümler)*, Şam: Vizâretü't-Terbiye, 1965, s.79.

Âh keşke uçabilseydim *Küçük bir serçe gibi*
Havada yükselirdim *Gökyüzüne doğru uçarak*
Sonra uzayda gezinirdim *Büyük kainata bakardım*
Küçük bir serçe gibi

3.2.3.8. İntifada ve Direniş

İntifada sadece Filistinli şairler için değil tüm Araplar için geçen yüzyılın ortalarından beri çok işlenen konulardan olmuştur. Ayrıca Arap dünyasındaki düzene başkaldırma ve direniş şiirleri Arap Baharı'ndan sonra farklı bir boyuta geçti. Direniş şiirleri, şarkıları, klipleri, filimleri vb. görsel ve yazılı edebiyatta daha önce hiç olmadığı kadar sanata konu oldu. Abdü'l Hakîm Ebû Câmûs duygularını *Neşîdü'l-İntifâda* (İntifada Marşı)'da ifade ediyor:²⁷⁶

نشيد الانتفاضة

لحظة الحزن تبدت في انهمار الأدمع
والجماهير تُحدثت حقدَ نار المدفع
فاصبري يا أمنا واسلمي يا قُدسنا

نحنُ أشبالُ التحدي نحنُ جيلٌ لا يليقُ
يا فلسطينُ اسـتـعـدي لأنـدحارِ الغاصبين
فاصبري يا أمنا واسلمي يا قُدسنا

²⁷⁶ Abdü'l Hakîm Ebû Câmûs, *Ferâşe... fî semâi râ'ife*, 1. Basım, el-Bîreh: Merkez Ūgârît, 2001, s.26.

أمطرونا بالقذائف
ليأينا داما وننازف
فاصبري يا أمنا
وصواريخ السدماز
من جراحات النهاز
واسلمي يا قدسنا

قاوم الظلم وكبر
دربنا نصر مظفر
فاصبري يا أمنا
يا زعيم الثائرين
في ركاب الفاتحين
واسلمي يا قدسنا

*Keder anı uzaklaştı
Kalabalıklar meydan okuyor
Ey annemiz sabret*

*Gözyaşların selinde
Top ateşinin nefretiyle
Ey bizim Kudüs sağlam dur*

*Biz direnişin aslan yavruları
Ey Filistin hazır ol
Ey annemiz sabret*

*Bir nesil ki boyun eğmez
Gaspçuların yenilgisine
Ey bizim Kudüs sağlam dur*

*Bombalar yağdırdılar bize
Gece boyu ve aktı kan
Ey annemiz sabret*

*Harap eden füzeler
Gündüzün yaralarından
Ey bizim Kudüs, sağlam dur!*

*Zulme başkaldır ve tekbir getir
Yolumuz muzaffer fetih
Ey annemiz sabret*

*Ey Direnenlerin lideri
Fatihlerin sebatında
Ey bizim Kudüs sağlam dur!*

3.2.3.9. Mülteci Kampları

1948'den beri Filistin şiirinde var olan mülteci kampları konusu 21. yy'da maalesef tüm Arap dünyasını saran savaş ortamı sebebiyle yaygınlaştı. Direniş ve sığınmacı hayatın simgesi olan kamplar ve bu kamplarda doğup büyüyen çocuklar bir insanlık ayıbı olarak hayatın karanlık ve acımasız yüzünü yansıtır. Ebû Câmûs *İnnî Kebirtu fe-yâ kibâran khuzü'l-hazir* (Ben Artık Büyüdüm Ey Büyükler Kendinizi Sakının):²⁷⁷

إِنِّي كَبَّرْتُ فِيهَا كِبَارًا خِذُوا الْحِذْرَ
أَنَا لَمْ أَغْدُ طِفْلاً فَعَمْرِي قَارِبُ الْإِثْتِي عَشْرُ
فَكَمَا خَبَّرْتُ الْأَرْبَجِي لَقَيْتُ تَصْوِيبَ الْحِجْرُ
يُرْوِينِ أَلْفَ حَكَايَةٍ فِي أَنْتِي الْإِبْنُ الْأَبْرُ
وَبِأَنَّ جِيْلِي يَا أَخِي جِيْلَ الْخِلَاصِ وَلَا مَفْرُ

Ben Artık Büyüdüm Ey Büyükler Kendinizi Sakının

Çocuk sayılmam artık yaşım On ikiye yaklaştı
RPG'de tecrübem olduğu gibi Taş atmakta ustayım
Bin hikaye anlatırlar Daha toy bir çocukken
Benim neslim ey kardeşim Kaçınılmaz kurtuluş neslidir

3.2.3.10. Dini, Manevi ve Ahlaki Değerler İçerikli Şiirler

Arap çocuk şiirinde dini öğretme amacıyla gerek alimler tarafından gerek şairlerce yazılmış çok fazla şiir vardır. Ayrıca manevi ve ahlaki değerler yine şiir

²⁷⁷ el-Habbâzî, *agm.*

yoluyla küçük zihinlere yerleştirilmeye çalışılmıştır. İbrahim el-Arab şiir yazmakla ahlaki bir amacı hedeflediğini söyler:²⁷⁸

وبعد فهذى حكمة ومواعظ
لتهذيب أخلاق وإصلاح أحوال
عن الطير في جو السماء أخذتها
وفي القفز عن ظبي وذئب ورئبال
لخدمة أوطاني واعلاء شأنها
صرفت نفيس النظم والعمر والمال
وما ارتجى حسن الثناء من امرئ
فيا ليتني أنجو من القيل والقال

Bu hikmetli sözlere, öğütlere gelince

Ahlakı güzelleştirmek, sorunları çözmektir amacı.

Gökyüzünde uçarken kuşlardan söz ettim,

Zıplarken bir geyikten, bir kurttan, bir aslandan

Vatanıma hizmet için, şanını yüceltmek için

En güzel nazmı harcadım, bir de ömrü, bir de malı.

Kimseden övgü beklemedim,

Tek dileğim dedikodudan kurtulayım.

²⁷⁸ İbrahim el-Arab, *age.*,s.2.

4. SONUÇ

Arap Edebiyatında Çocuk Şiiri başlıklı çalışmamız Türkiye’de Arap Edebiyatındaki edebi eserlerin, Arap grameri ve dil öğrenimini amaçlayan araştırmaların yoğunluğuna rağmen eksik kalmış bir türü farketmeyle başladı.

Türkiye’de son yıllarda hem İmam Hatip Liseslerinde hem de özel okullarda Arapça dersinin yabancı dil dersi olarak eğitimi giderek daha da yaygınlaşıyor. Buna rağmen bu alanda ortaokul ve lise çağındaki öğrencilerin dilde hakimiyetini sağlamak amacıyla Arap çocuk edebiyatı ve çocuk şiirinden hiç faydalanılmadığını gördük. Bu çalışma bize onların şiirlerle edebi ve sanatsal zevklerini geliştirebileceklerini, ayrıca fasih, kolay ve gündelik ifadeleri dillerine yerleştirerek zengin bir kelime hazinesi kazanabileceklerini farketirdi.

Araştırmaya başlarken bu alanın bu kadar zengin olduğunu bilmiyorduk. İçine girdikçe geride gerçek bir hazine ve cevher dolu mısralar bıraktığımızı anladık. Bu kapsamda Arapçaya gönül verenleri Arap çocuk edebiyatı alanında daha fazla araştırma yapmaya ve ürün vermeye davet ediyoruz.

Bu ülkenin küçük ama kocaman yürekli evlatlarına çocuk edebiyatının şiir, hikaye gibi yazılı çocuk edebiyatının yanısıra şarkı, çizgi film gibi görsel ve teknolojik çocuk edebiyatı ürünlerinden faydalanarak Arapçayı sevdirmek gerektiğini hatırlatıyor ve bu yolda çabalayan herkese Rahman’dan kolaylıklar diliyoruz. Umuyoruz ki Arap kültüründe çocuklar için yazılmış ürünlerden istifade edilir ve bu eserler temel Arapça eğitimimizin bir parçası olur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abdü'l-Fettâh, İsmail. **Edebü'l-ettfâl fi'l-'âlemi'l-mu'âsır (Rü'ye nakdiyye tahl'iliyye)**. 1. Basım. Asvân: Mektebetü'd-Dâri'l-Arabiyye Li'l-Kitâb, 2000.

Akal, Aytül. "Çocuklar için Üretilen Edebiyat Kitaplarına Farklı Bakış Açılarında Çözümlemeci Bir Yaklaşım: Masal, Öykü ve Şiirlerle Liderlik Eğitimi", **II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. 04-06 Ekim 2006, ss.107-110.

el-Akkâd, Abbâs Mahmud. **Dîvân min devâvîn**, Kahire: Nahdatü Mısır Li't-Tıbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2001.

el-Arab, İbrahim. **Âdâbü'l-Arab**. Kahire: Nezâretü'l-Meârifî'l-Umûmiyye, Matbaatü'l-Emîriyye, 1913.

Aydın, Mustafa. “Müveşşah”, **DİA**. C.32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2006.

el-Câhiz, Ebû Usmân Amr ibnu Bahar. **el-Beyân ve't-tebyîn**. C.3, Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002.

Cüneydî, Cemal Mahmud Seyyid Ahmed. **Hâdıru'l-edebi'l-İslâmî mefhûmuhu ve kadâyâhu**. Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2009.

Cüneydî, Cemal Mahmud Seyyid Ahmed. **el-Edebü'l-Arabiyyü'l-hadîs fi Mısır dirâse târihiyye nakdiyye**. t.y.

el-Cürcânî, Abdü'l-Kâhir. **Delâilü'l-i'câz**. 1.Basım. Beyrut: Dâr'ül-kütüb'il-'Arabî, 2005.

Çağrııcı, Mustafa. “Edep”, **DİA**. C.10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 1994.

Çetin, Nihad M. “Arap”, **DİA**. C.3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

Dayf, Şevki. **Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Cahilî**. 11.Basım. Kahire: Dar'ül-Meârif, t.y.

Dayf, Şevki. **Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-İslâmî**. 7.Basım. Kahire: Dar'ül-Meârif, 1976.

Dayf, Şevki. **Tarih'ül-edebi'l-Arabî el-asrû'l-Abbâsî**. 8.Basım. Kahire: Dar'ül-Meârif, t.y.

Dayf, Şevki. **Tarih'ül-edebî'l-Arabî el-asrû'l-düveli ve'l-imârât el-Endelüs.**

1.Basım. Kahire: Dar'ül-Meârif, 1989.

Dayf, Şevki. **el-Edebü'l-Arabiyyü'l-muâsir fî Mısır.** 10.Basım. Kahire: Dârü'l-

Meârif, t.y.

Demirayak, Kenan. **Arap Edebiyatı Tarihi- Osmanlı Dönemi.** 1.Basım.

Kayseri: Fenomen Yayıncılık, 2015.

ed-Desûkî, Ömer. **Neş'etü'n-nesri'l-hadîs ve tatavvuruhu.** 1.Basım. Kahire:

Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 2007.

ed-Desûkî, Ömer. **fi'l-Edebi'l-hadîs.** Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 2000.

ed-Dîrî, Makârim Mahmud ve 'Afîfî, Dayâ' Muhammed Ahmed. **el-Edebü'l-**

Cahilî. 2004.

Ebû Câmûs, Abdü'l Hakîm. **Ferâşe... fî semâi râ'ife.** 1.Basım. el-Bîreh:

Merkez Ügârît, 2001.

Ebû Me'âl, Abdü'l-Fettâh. **Edebü'l-ettfâl dirâse ve tatbik.** 2.Basım. Amman:

Dârü'ş-Şurûk li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1988.

el-Emîn, Hasan. **Müstedrikât e'yunu'ş-şîa.** 2.Basım. Beyrut: Dârü't-te'ârûf li'l-

matbû'ât, 1997.

Halâve, Muhammed es-Seyyid. **Medhal ilâ edebî'l-ettfâl: medhal nefsi**

ictimâ'î. İskenderiye: Müessesetü Horus ed-Devliyye. t.y.

el-Hîfî, Hâdî Nu'mân. **Edebü'l-ettfâli felsefetuhu, fûnûnuhu, vesâituhu.**

Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü lil-Kitâb, 1986.

el-Hîfî, Hâdî Nu'mân. **Sekâfetü'l-ettfâl.** Küveyt: el-Meclisü'l-Vatani li's-

Sekâfeti ve'l-Fünûn ve'l-Âdâb, 1988.

Huart, Clement. **Arab ve İslam Edebiyatı.** Cemal Sezgin (çev.). Ankara: Tisa

Matbaacılık Sanayii, t.y.

el-Îsa, Süleyman. **Dîvanü'l-ettfâl.** 1.Basım. Şam: Dârü'l-Fikr, 1999.

İsmail, 'İzzuddîn. **eş-Şi'ru'l-Arabiyyü'l-muâsır kadâyâhu ve zavâhiruhu'l-**

fenniyye ve ma'neviyye. 3.Basım. Kahire: Darü'l-fiki'l-Arabî, t.y.

İbn Manzûr. "Şi'r", **Lisanü'l Arab.** C.8, Beyrut: Dâr Sâdır, 2005.

İbn Sina. **3-Cevâmiu ilmü'l-mûsikâ, eş-Şifâ: er-riyâdiyyât.** Tahkik: Zekeriyâ

Yûsuf. Kahire: el-İdâretü'l-âmmetü li's-sekâfe.

Keylânî, Kamil. **Divâni Kamil Keylânî lil-ettfâl.** Kahire: Mevki' Safahât, 2011.

Köşeli, Yusuf. "Arap Çocuk Edebiyatı", **Yayımlanmamış Doktora Tezi.**

Atatürk Üniversitesi SBE, 2011.

El-Kudsî, Kâmil ve Hişâm eş-Şem'a (Ed.). **en-Neşîd ve'l-mûsikâ (4, 5, 6.**

Bölümler). Şam: Vizâretü't-Terbiye, 1965.

Kutub, Seyyid. **Dîvan-ı Seyyid Kutub.** 1.Basım. Mansûra: Darü'l-Vefâ li't-

Tıbâa ve'n-Neşr, 1989.

MEB, **Çocuk Edebiyatına Giriş**. Ankara, 2013.

Neccâr, Muslih. “el-Madmûnü't-terbeviyyü fi'ş-şî'ri'l-müvecceh ile'l-etfâli fi'l-Ürdün”, **Mu'temeru't-tufûle**. Amman: Câmîatü'l-Haşîmiyye. t.y.

Necîb, Ahmet. **Edebu'l-etfâl 'ilm ve fen**. 1. Basım. Kahire: Dar'ul-Fikr'il-Arabî, 1991.

Nikolajeva, Maria. “Approaches to the History of Children’s Literature (Çocuk Edebiyatı Tarihine Yaklaşımlar)”, **Aspects and Issues in the History of Children’s Literature (Çocuk Edebiyatı Tarihinde Durumlar ve Konular)**, Editör: Maria Nikolajeva, London: Greenwood Press. 1995, ss. IX-XI.

Pitzner. **et-Tıflü ve dirâsetü'l-edeb fi'l-medreseti'l-ibtidâiyye**, Terc: Mahir Kâmil. Kahire.

es-Safedî, Beyân. **Şî'ru'l-etfâl fi'l-vatani'l-Arabî (dirâse târîhiyye nakdiyye)**. Şam: el-Hey'etü'l-Âmmetü's-Suriyye li'l-Kitab-Vizâretü's-Sekâfe, 2008.

es-Savvâf, Mustafa ve Hamdi ez-Zerkelî. **'İlmü'l-Mûsikâ**. Şam: el-Matbaatü'l-Hadîse, 1927.

es-Suyûfî, Mustafa Muhammed. **el-Edebu'l-Arabî fi asri'l-Cahiliyye**. Kahire: Dâr'ül-Beyân, 2002.

Şakrâ, Cismânî. **Ravdatü'l-etfâl**. Beyrut: el-Matbaatü'l-Edebiyye, 1932.

eş-Şalebî, Mahmûd. **ed-Dîk ve'n-nehâr**. Amman: Rabitatü'l-Kitâbü'l-Ürdüniyyîn, 1982.

Şevkî, Ahmed. **Dîvân-i Şevkî li'n-nâşie**. Hazırlayan: Ahmed Süveylem, 1.Basım. Kahire: Darü's-Şurûk, 2007.

Şevkî, Ahmed. **el-Muhtâr min dîvân-ı Şevkî li'l-ettâl**. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü lil-Kitâb. 2002.

eş-Şeyh, Muhammed Abdu'r-Raûf. **Edebu'l-ettâl ve binâu's-şahsiyye: manzûr terbevî İslâmî**. 2. Basım. Dubai: Darü'l-Kalem, 1997.

Şihâte, Hasan. **Edebü't-tıf'il-Arabî: Dirâsât ve Buhûs**. 3. Basım. Kahire: ed-Dârü'l-Mısriyyetü'l-Lübnaniyye, , 1994.

Şirin, M. Ruhi, İnci Enginün, Can Göknil, Mübeccel Gönen, A. Ferhan Oğuzkan, Ayla Oktay, Feridun Oral ve Nilüfer Tuncer. 99 Soruda Çocuk Edebiyatı. 3.Baskı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2000.

TDK. Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54ce23ac684d44.67554380 (22 Eylül 2017).

Topuzoğlu, Tefik Rüştü. “Recez”, **DİA**. C.34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.

Tüfekçi Can, Dilek. “Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma: Tanımlar, Türler ve Teoriler”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Ege Üniversitesi SBE, 2012.

el-Ubeydî, Halid İbn Hâtır. “Takvîmu’n-nusûs’iş-şî’riyyeti fi kütübî’l-kırâati ve’l-mahfûzâti li’s-sufûfi’s-selâseti’l-‘ulyâ min’el-merhaleti’l-ibtidâiyyeti fi dav’i me’âyîri edebi’l-ETFÂL”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Câmîatü Ümmü’l-Kurâ Külliyyetü’t-Terbiye, 2005.

Yener, Mavisel. “Çocuklar için Üretilen Edebiyat Kitaplarına Farklı Bakış Açılarında Çözümlemeci Bir Yaklaşım: Masal, Öykü ve Şiirlerle Duygu Eğitimi”, **II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. 04-06 Ekim 2006, ss.149-156.

Yıldız, Mustafa. “Zecel”, **DİA**. C.44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2013.

ez-Zâhir, Muhammed. **Etfâlü’l-vatani’l-cemîl**. Amman, 1985.

Zaim, Talha. “El-Arabiyyu’s-Sağîr Dergisinin Çocuk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2012.

Zelat, Ahmed. **Edebü’l-ETFÂL beyne Ahmed Şevkî ve Osman Celâl**. 1.Basım. Mansûra: Mektebetü’l-Vefâ, 1994.

Sürelî Yayınlar:

Celûlî, el-İd. “et-Teşkîlü’l-mûsikî fi’n-nassi’ş-şî’ri’l-muveccih li’l-ETFÂL”. **Mecelletü’l-âdâb ve’l-luğât, Câmi’atü Kasdî Merbah-Ouargla**. No.8, Mayıs 2009, ss.278-290.

Dilkruz, Jack. “el-Mûsika ve’t-tıfl”. **Mecelletü’l-mûsika ve’l-mesrah**. No.16, Haziran 1948, s.630.

Hamdânî, Kifâyetullah. “Edebu’l-Etfâl”. **Mecelletü’l-Kısmi’l-Arabî, University of the Punjab**. No.17, 2010, ss.147-172.

Mansûr, Muhammed. “Cedîdü edebü’l-ETFÂL fî Suriya: Resâil ila ETFÂLİ Gazze... Ve EŞ’âr tekşifü riyâde nisâiyye mübekkîra... ve Kısas bi-tevkî’ edebiyîye kebîre ve mümessile mesrahiyye”, **el-Kudsü’l-Arabî**. 24-25 Nisan 2010.

es-Safedî, Beyân. “Tercübetü şî’rû’l-ETFÂL fî Suriya”, **el-Ma’rife**. No.521 (Şubat 2007), s.316.

Diğerleri:

el-Habbâzî, Meşhur Abdü’r-Rahmân. “İtticâhâtü şî’rû’t-tıfl fiş-şî’ri’l-Filistînî’l-mu’âsır”, *Mecelletü Câmîatü Kudsü’l-meftûha li’l-ebhâs ve’d-dirâsât*. 2009, No.15, ss.215-262.

<http://www.qou.edu/arabic/magazine/issued15/research6.htm> (22 Eylül 2017). ss.215-262.

Klas, Gassan. “Kıra’a fî dîvani’l-ETFÂLİ li Şâir Süleyman el-’Îsâ”, *Beytu Filistin li’ş-Şi’r*. Nisan 2012.

http://www.ppbait.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1768:2012-04-12-11-25-51&catid=111:2012-04-01-06-29-52

(22 Eylül 2017).

Şirin, Mustafa Ruhi. “Çocuk Edebiyatı Ders Notları”. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi.

<http://www.cocukvakfi.org.tr/Rapor/CocukEdebiyatiDersNotlari.pdf>

(22 Eylül 2017)

